

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

ДЕПАРТАМЕНТ “ИКОНОМИКА”

Десислава Георгиева Маврова

**СЧЕТОВОДНАТА ИНФОРМАЦИЯ В
УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ
И ИНСТРУМЕНТИ В ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ**

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна
специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската
дейност“

Научен ръководител:
Доц. д-р Станислава Георгиева

София
2021

Съдържание:

Увод.....	3
Глава първа. Платежните операции и инструменти като обект на счетоводството на търговските банки	7
1.1. Анализ на развитието на плащанията като платформа за осъществяване на платежните операции и инструменти	7
1.2. Особенности на платежните операции и инструменти в търговските банки.....	15
1.3. Класификация на платежните операции и инструменти в търговските банки ..	20
1.4. Правна рамка на платежните операции и инструменти в търговските банки ..	41
Глава втора. Проблеми при счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти	47
2.1.Организация на синтетичното и аналитичното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки.....	47
2.2. Технологични особености на разплащателния процес в търговските банки....	57
2.3.Специфични платежни операции и тяхното счетоводно третиране в търговските банки	81
2.4. Изисквания на управлението към качеството на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки.....	89
2.5. Проблеми при счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки	100
Глава трета. Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти.....	106
3.1. Усъвършенстване на технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки	106
3.2. Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки.....	113
3.3. Контролът върху платежните операции и инструменти в търговските банки и препоръки за неговото подобряване	127
Глава четвърта. Модел за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки.....	138

4.1. Структура и съдържание на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки	138
4.2. Приложение на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в управлението на риска в търговските банки	154
Заклучение	163
Библиография	168
Приложения	175

УВОД

Търговските банки имат няколко функции в съвременното стопанство, като посредничеството при платежните операции е една от най-важните. Самите платежни операции са сделки, при които търговската банка поема ангажимент или посредническа функция към нейния клиент за извършване на даден тип действие към трето лице. Нещо повече, те действат от името на своя клиент и по негово нареждане, като значението на този тип плащания нараства поради тяхното удобство, възможността да се осъществяват международни търговски сделки, да се пазарува онлайн, значително да се съкращава платежния процес и други. За да се осъществи безналичното плащане с посредничеството на търговските банки е необходимо да се направи съответстващото записване по сметката на платеца и на бенефициента. Последното е задължително условие за извършване или за валидността на платежната операция, без значение от нейната форма. Това показва **значението** на счетоводното записване и на счетоводната информация за подобряване на банковото платежно посредничество. Счетоводната информация, създадена по този начин има потенциала да подобри цялостното банково управление, като подпомогне вземането на решения, свързани с риска, банковия вътрешен контрол, управлението на маркетинговите решения на търговската банка и други.

Актуалността на темата, свързана със счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки произтича и от това, че търговските банки заемат главно място в безналичните платежни процеси. Последните се развиват и придобиват все по-голямо значение за стопанските субекти, както в системата на вътрешната, така и в системата на външната търговия. Всяка една платежна операция преминава по определени процедури и строго дефиниран ред, като от своя страна, счетоводната информация, свързана с тази операция подпомага управлението на риска и контрола. Както всеки един процес, така и отчетният процес може да бъде усъвършенстван, което има съществено значение за търговската банка и за

работния процес на служителите, заети в счетоводните отдели на търговската банка. **Мотивите за избор** на темата са свързани както с осъзнаването на нейната актуалност, така и с лични професионални интереси на автора в сферата на банковото счетоводство. Освен това, въпреки че банковото счетоводство е относително консервативна област, в която полето за счетоводно творчество е минимално, се счита, че има възможност да се търсят варианти и модели за усъвършенстване на технологията на разплащателния процес и неговото отчитане.

Обект на изследване в дисертационния труд са търговските банки и платежните операции и инструменти в тях.

Предмет на дисертационния труд е счетоводно-информационното обезпечаване на платежните операции и инструменти в търговските банки, което е важна предпоставка за ефективното им организиране и управление.

Изследователската теза е, че въпреки нормативно обособения и дефиниран процес на счетоводно отчитане и технология на безналичните разплащания в търговските банки, съществуват неизползвани възможности и проблеми, чието адекватно и аргументирано решаване би довело до усъвършенстване на общото банково управление.

Основна **цел** на дисертационния труд е да се изследват критично платежните операции и процеси в търговските банки, както и създаваната за тях счетоводна информация и на тази база да се очертаят, систематизират и аргументират възможности за усъвършенстване на технологията на разплащателния процес, а също и на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции в банковата сфера.

Дисертационният труд е насочен към проучване и обобщаване на особеностите при счетоводното отчитане на отделните форми на безналично плащане, определяне на ролята на счетоводната информация в тези процеси, както и търсенето на възможности за усъвършенстване на отчетно-разплащателния процес с оглед подобряване на контролната дейност и дейността по управление на риска в банковата сфера.

Поставената цел се решава чрез следните изследователски **задачи**:

- да се изследват критично платежните операции и инструменти през фокуса на счетоводството в търговските банки като се определи тяхната същност и форми на проявление и се очертаят предимствата и недостатъците на платежните инструменти;
- да се анализират и представят в логическа последователност особеностите на счетоводно-информационното осигуряване в търговските банки за осъществяване на платежните операции и инструменти, като се открият проблеми и се аргументират подходящи за тях решения;
- да се проучат и представят рационални възможности за подобряване на процесите, свързани със счетоводно-информационното осигуряване при осъществяването на платежните операции и инструменти;
- да се анализират и обосноват насоки за по-ефективно и целесъобразно управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки.

В дисертационното изследване се поставят и някои **ограничения**. Едно от тях е свързано с невъзможността за използване на реални данни, свързани с практиката на търговските банки. Причината е в нежелание на ръководствата на търговските банки да предоставят такива, позовавайки се на конфиденциалността на операциите на своите клиенти. Поради това, в дисертацията, имената на търговските банки са заменени с инициали.

Освен това в дисертационния труд се изследват само разплащанията в левове, без да се анализират и проучват в дълбочина валутните и бюджетните разплащания, които поради своята специфика биха могли да бъдат обект на изследване в последващи научни разработки.

Методологията на научно изследване включва: използване на историко-логически метод за проследяване на състоянието и измененията в платежните операции и процеси в търговските банки; обобщаване и критичен анализ на събраната информация, отнасяща се до счетоводно-отчетната банкова дейност; системно-структурен и функционален анализ на данните за платежното посредничество на търговските банки; проучване, анализ и синтез на мненията и оценките, публикувани в монографии, учебници, студии и други публикации по

отношение на счетоводния процес в търговските банки; провеждане на срещи и интервюта със сътрудници в три търговски банки в страната с цел проучване на практиката и осигуряване на информация за изследването; наблюдения и критична оценка на резултатите от проведената практика в търговска банка, свързана с апробирането на предлагани в дисертационния труд счетоводни модели и др.

В научната разработка са използвани нормативни актове и литература, **актуални към 31 декември 2020 год.**

ГЛАВА ПЪРВА.

ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ И ИНСТРУМЕНТИ КАТО ОБЕКТ НА СЧЕТОВОДСТВОТО НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

1.1. Анализ на развитието на плащанията като платформа за осъществяване на платежните операции и инструменти

Основното предназначение на парите е свързано с „подпомагането на размяната на отделните стоки“¹. С развитието на търговията, стоковите и производствените отношения нараства и необходимостта от осъществяването на разнообразни плащания, като под плащане се разбира „предаване на пари от едно лице на друго с определена цел.“²

Анализът на представеното определение за плащане показва, че при него са налице някои пропуски:

- целта на предаването на пари не е строго регламентирана: тя може да бъде свързана с облигационни задължения, фискални задължения, търговски задължения и още много други (плащане, има дори и при незаконните сделки);
- предаване на пари може да има и между физически, и между юридически лица, а това не е конкретизирано;
- въпреки, че в съвременните условия за плащане се използват най-често пари, то това не е задължително. Последното може да бъде осъществено също с ценна книга или друг тип ценности.

Определение за плащане в специализираната литература дава и П. Аначкова: "Акумулираните под формата на банкноти и монети резерви могат своевременно да бъдат прехвърлени в друга банка или на клиент, като по този начин се осъществи плащане."³ Същата авторка разграничава плащането на налично и на безналично, но в същото време плащането се различава от самата платежна операция, която може да се дефинира като "действие, предприето от

¹ АВРАМОВ, Й., Попов, Д. Теория и история на парите и кредита. От хиперперона през лева към еврото. - София:Сиела, 2003, с. 27

² СТЕФАНОВА, П. Банки. Вътрешни и международни плащания. Второ преработено и допълнено издание,- София: Тракия- М, 2000, с. 13

³ АНАЧКОВА, П. Г. Джалъзов. Банково дело- София, 2007, с. 192

платеца или от получателя по внасяне, прехвърляне или теглене на средства независимо от основното правоотношение между платеща и получателя."⁴

Според П. Стефанова, плащанията "се обуславят от различни цели"⁵. Тези цели могат да бъдат търговски, фискални, свързани с бъдещи задължения за доставка, произтичащи от поети в миналото разнообразни задължения, с характера на възнаграждение за положен труд и др. Това показва, че плащанията могат да бъдат неделима част от различни дейности.

От маркетингово-търговска и от правна гледна точка, плащанията са свързани с договорени отношения - в миналото, настоящето или в бъдещето, като те са сред основните условия за търговска сделка.

На базата на представените определения за плащане и техния анализ, а също и за целите на настоящата научна разработка може да се обобщи, че *плащането е процес, свързан с прехвърляне/ транзакция на средства или други ценности в резултат на договорни или друг тип отношения между физически и/или юридически лица.*

От представеното определение се вижда, че основните характеристики на плащането са следните:

- то е процес;
- осъществява се между физически и/или юридически лица;
- свързано е с прехвърляне/транзакция на средства или други ценности;
- следствие е от договорни или друг тип отношения.

Според П. Аначкова, в съвременната практика, съществуват две възможности за осъществяване на плащане:⁶

- без участието на финансова институция - това е плащането в брой;
- с участие на финансова институция.

Вторият основен начин на плащане е свързан с участието и посредничеството на финансова институция, в т.ч и търговска банка. По-конкретно това са безналичните плащания, при които се осъществява плащане,

⁴ ЗАКОН за платежните услуги и платежните системи, & 1 от Допълнителните разпоредби // Държавен вестник, бр. 23, 2009, посл. изм. бр. 57, 2015, <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135625744>

⁵ СТЕФАНОВА, П. Цит. съч., с. 13

⁶ АНАЧКОВА, П. Г. Джалъзов, Цит. съч., с. 192

но без материално да се пренасят средствата за плащане: парите. Те променят собственика си в резултат на извършената платежна операция, но самата операция няма материален характер, тъй като парите не напускат търговската банка, където са депозирани от своя притежател.

Към така посочените два начина се предлага да се добави и още един, нов и съвременен начин, а именно плащане чрез криптовалюти. Аргументите в подкрепа на това предложение са свързани с факта, че през последното десетилетие криптовалутата все повече се популяризира като форма на паричен обмен, която няма материален образ - банкноти или монети. Криптовалутата е изцяло дигитална форма на обмен. Неин недостатък е, че тя не може да бъде използвана във всяка една държава, за разлика от другите валути.⁷ И още криптовалутите са сред най-новите форми на паричен обмен. Те съществуват от малко повече от десетилетие, като популярността им нараства през последните няколко години, предвид това, че една от първите валути, биткойна, повиши своята цена и изведнъж се превърна в инвестиционен и в същото време силно рисков инструмент.*

И наличните, и безналичните плащания са "елемент на обичайното банково посредничество"⁸, тъй като историческото развитие на банковото дело показва, че то започва именно от посредничеството.

За да се извърши даден тип безналично плащане са необходими множество условия, сред които най-важното е наличие на платежна система.*

Използването и разплащането с пари в съвременната пазарна икономика трудно могат да бъдат обяснени и разбрани, ако не се проследи историческата метаморфоза, която парите и системите, чрез които се осъществяват разплащания претърпяват от първата половина на XIX в. до днес. Пари и разплащания има и в предходни периоди от човешката история, но именно

⁷Пътеводител към света на криптовалутите, Капитал, 9 февруари 2018:

https://www.capital.bg/biznes/pazari/2018/02/09/3126433_putevoditel_kum_sveta_na_kriptovalutite/

*Тъй като криптовалутите не са приети като официално разплащателно средство в повечето държави, то те няма да са обект на по-задълбочен и обстоен анализ в дисертационния труд.

⁸ КОСТОВА, Н. Атанасова, А., Захариев, П., Попова, Н., Учебник. Счетоводство на банките. Варна, 2010, с. 19

* Под платежна система за целите на настоящата разработка ще се разбира система за разплащания, която описва процеса на балансиране на стойността между клиент и доставчик

първата половина на XIX в. се определя като период на бурно развитие на пазарните икономически отношения. В тези условия, парите придобиват нови функции и значение, свързани преди всичко с процеса на трансформиране на паричното богатство в капитал. Така паричният оборот, обусловен предимно от потребностите на търговията, се допълва от паричния оборот, свързан с икономическите превъплъщения на капитала.

За да се изведат непреходните и променливите характеристики на платежните системи и плащанията, тяхното развитие може да се проследи в исторически аспект, както следва:

Първият период - от първата половина на XIX в. до към средата на същия век: характерни са изменения, свързани с капиталите и инвестиционните дейности, както и поставянето на началото на съвременните капиталистически отношения. Според Г. Матеев, през този период "пазарните принципи и механизми за производство и размяна на стоки и услуги придобиват господстващо значение за развитието на икономическия живот на обществото."⁹ Променят се не само функцията и значението на парите в икономиката, но рязко нараства и обемът на паричната маса, необходима в обръщение, за да се осигури нормалното функциониране на пазарния икономически механизъм. Платежните системи и операции в този период са с хартиен характер, поне докато не се въведе практиката на телеграфа и бързите съобщения, особено тези между Европа и Америка.

Вторият период на развитие на платежните системи е периода от средата на XIX в. до Първата световна война, като в този период в обръщение са пари, които имат материално-веществена субстанция и собствена стабилна потребителна стойност. Това е т.нар. метално-паричен еталон. Това е период, в който се наблюдава зараждането на корпоративния капитал, както и възникване на сложни международни търговски отношения. При него в качеството на пари се използват основно благородните метали - злато и сребро.¹⁰ За този период е специфична ясно изразена концентрация на капитала, както и необходимост този

⁹ МАТЕЕВ, Г. Съвременна пазарна икономика. - София: Изток-запад, 2015, с. 94

¹⁰ Вж: АВРАМОВ, Й., Попов, Д., Цит. съч., с. 32-34

капитал да бъде обслужван от банки, разположени в различни точки - така, самите банки разширяват своята филиална мрежа, с оглед на изискванията и потребностите на клиентите си.

Третият период е след войната, когато редица страни преминават към използването на т.нар. метално-девизен еталон, при който наред със златото и среброто в паричното обръщение се включват и книжни пари, емитирани от националните банки. Най-късно от метално-девизния паричен еталон се отказват САЩ - през 1971 г. Този период на развитие е време, през което платежните системи се приспособяват към изискванията на корпорациите за бързи и сигурни трансакции.¹¹

Следват споразуменията от Бретън - Уудс и установяване на златния валутен еталон, както и статута на резервните валути - долар и британска лира. В обръщение остават книжните пари, като извън обръщение излизат златните и сребърни пари. Фактът, че книжните пари нямат и не могат да имат собствена стойност и потребителна стойност извън формираната мисловна представа за нея прекъсва връзката между тяхното движение - в общата схема на пазарните икономически отношения - от движението на реалните стоки и услуги, които се произвеждат, обменят и потребяват. Книжните пари продължават да обслужват реално пазарния стокообмен, но в ново качество: качество на измерител, имащ стойност само когато са включени в икономическия оборот и изпълняват своите функции като средство за размяна или като капитал.

Четвъртият период започва от средата на XX век и продължава и досега, като основен разпределителен център на паричното обръщение става финансовият пазар. Това е период, при който платежните системи се изграждат във вида, в който и днес те обслужват клиентите си. Финансовият пазар обслужва паричните обменни отношения както на пазара на човешките ресурси, така и на пазара на стоки и услуги, като той не е хомогенен, а представлява съставена от паричен, валутен и капиталов пазар.¹²

¹¹ Вж: МАСЛАРОВ, Св. и др. Глобални пари и финанси. София: НБУ, 2011, с. 336

¹² Вж: АВРАМОВ, Й., Попов, Д., Цит. съч., с. 192-220

По същество паричният оборот, обслужващ пазарния икономически цикъл, е непрекъснат процес, като е интересно мнението на Й. Аврамов и Д. Попов, които заявяват, че „при стопанските отношения, при бита на гражданите и при функционирането на обществените институции се развиват многобройни, разнообразни и разнопосочни парично - платежни отношения.“¹³ Тези отношения се уреждат с определен тип средства, които именно средства са известни като платежни средства. Така, според Й. Аврамов и Д. Попов „се формират финансови пазари.“¹⁴

Паричните потоци се насочват в три основни направления: плащане на възнаграждения, възстановяване на изразходвания в процеса на производството капитал плюс получената печалба; данъчни и други плащания, които формират държавния бюджет. Чрез оборота в тези три направления се формира платежоспособното потребителско търсене и обема налични спестявания, които на финансовия пазар се трансформират в капитал.

Разплащателните операции се извършват с участието на търговските банки, като въпреки, че плащанията в брой съществуват, удобството на безналичните плащания все повече измества носенето, съответно - плащането на пари в брой.

Техниките, механизмите и процедурите по отношение на банковите услуги, свързани с безпрепятственото обслужване на текущите плащания, породени от пазарния обмен на стоки и услуги, са добре оформени и структурирани. Те работят успешно и на практика не създават условия за възникването на сериозни нарушения в схемата на парично обръщение в сферата на разплащателните отношения. Изключение от това се наблюдава само при нерегламентирани смущения, насочени против платежните системи: т.нар. хакерски и друг тип атаки. Съвременните финансови институции отделят значителни средства, за да създадат ноу-хау, което да защитава платежните системи.

¹³ ПАК там, с. 192

¹⁴ ПАК там, с. 192

За съвременното, основната тенденция, свързана с развитието на платежните системи е тяхното дигитализиране и нарастване на процесите, свързани с тяхното използване. В приложение 1 към разработката могат да се видят данни, свързани със системата RINGS, като данните в таблицата в приложението показва увеличение на транзакциите, базирани на тази система и доказва нейното значение за реализиране на процесите на плащане. (Вж. Приложение 1)

Съобразно регистъра на БНБ, към момента, платежните системи с окончателност на сетълмента у нас се поддържат от следните оператори: БОРИКА, БИСЕРА, БИСЕРА 7 ЕВРО, TARGET2, СБСРВ, като при последната оператор е БНБ. БНБ дава и подробна информация за участниците в отделните платежни системи, изброени по-горе.¹⁵ Самите участници в системата TARGET2 на БНБ са представени в приложение 2.*

Платежните системи се развиват във времето, като пример за такова развитие е системата SEPA. Single Euro Payment Area или Единна зона за плащания в евро (SEPA) е система, при която се работи върху това потребителите на платежни услуги да могат да нареждат, респективно - да получават своите плащания в евро при идентични общи условия, без значение от тяхната локализация. Проектът важи за всички страни от Европейския съюз, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия, Швейцария и Монако и представлява своеобразно прилагане на правилата на единния европейски пазар в системата на пазара на платежни услуги.

Проектът обхваща еврото, като единна валута, въвеждане на единен набор от платежни инструменти за плащания в евро – кредитни преводи, директни дебети и платежни карти, инфраструктура за обработка на плащания в евро, създаване и разпространение на общи технически стандарти, обща правна рамка, развитие на иновации по отношение на платежните услуги.¹⁶ Проектът се въвежда по етапно, като причините са свързани с известни различия в правните рамки, свързани с платежните системи, липсата на идентични бизнес практики

¹⁵ Публични регистри,

<http://www.bnb.bg/PaymentSystem/PSPaymentOversight/PSPaymentOversightRegisters/index.htm>

¹⁶ <http://www.bnb.bg/PaymentSystem/PSSEPA/PSSEPAIntroduction/index.htm>

* Информацията е към края на 2020 г. и показва принадлежността на по-голямата част от опериращите в България банки към системата TARGET2 на БНБ.

по отношение на платежните услуги и дейности, както и фактът, че еврото не е официална валута за всички страни в Европа. Проектът стартира през 2004 г., като целта му се обяснява по следния начин: "В рамките на SEPA всички плащания ще се считат за вътрешни и ще се премахне съществуващото разграничение между национални и презгранични плащания. Това налага промени не само в банковия сектор, но и в навиците на потребителите във всички държави от еврозоната."¹⁷ Именно тези промени - в банковия сектор и в потребителското поведение, затрудняват или удължават срока за изграждане на системата.

От направения анализ на отделните периоди, свързани с развитието на платежните системи може да се обобщи, че това развитие следва както потребностите на банковите клиенти, така и възможностите на технологиите, приложими в банковия сектор. Върху развитието на отделните системи влияние оказват и различни международни (и политически) решения, като например посочения проект SEPA, свързан с въвеждането на паричната единица евро. Предвид задълбочаването на международните отношения и процеси, както и развитието на международната търговия е възможно да възникнат и нов тип потребности (например сложни търговски сделки, при които получателят, търговецът, застрахователят, дистрибуторът и транспортната фирма имат съвсем различна националност и са географски и времево отдалечени), на които платежните системи трябва да отговорят. Това обуславя и бъдещето развитие на платежните системи. Като обобщение може да се добави и това, че съществуват някои специфики на платежните системи, които се запазват постоянни: например, тяхното значение за осъществяване на платежния процес, както и присъствието на търговските банки като участници в този процес. Променливи са самите платформи и техническите средства, чрез които се осъществяват плащанията.

¹⁷ Единна зона за плащания в евро. Интегриран пазар за плащания на дребно. Европейска централна банка. Евросистема:
https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/sepa_brochure_2009bg.pdf?24c7c68a966e670027bffe3d95a084c5, с. 5

1.2. Особенности на платежните операции и инструменти в търговските банки

За същността на безналичните плащания съществуват различни определения. Те, според Р. Димитрова, "се осъществяват чрез прехвърляне на парични средства от една сметка в друга по нареждане на техните титуляри."¹⁸ Д. Ималова допълва още, че "в безналичните разплащателни операции участват банкови и небанкови субекти."¹⁹ Ст. Стоянов пък е на мнение, че "за разлика от наличния паричен оборот, който се характеризира с едновременна размяна на стоки (веществени и невеществени) и пари, безналичните плащания се основават на движението на парични средства между сметките, като при това, плащането се осъществява след получаването на стоката."²⁰

Изхождайки от изложените определения може да се приеме, че безналично плащане е *вид трансфер на средства, което се осъществява по безкасов път, респективно чрез съвременните технологии и може да има различна форма и вид.*

От така формулираното определение се вижда, че:

- безналичните плащания представляват трансфер на средства;
- те се осъществяват по безкасов път;
- може да приемат различни форми;
- може да се различават по вид - в рамките на държавата или презгранични плащания.

Анализът на безналичните плащания показва, че те се отличават с редица особености, по-съществени от които са следните:

Първо, те имат предимства, свързани с това, че могат значително да съкратят платежните дейности и процеси, тъй като не е необходимо да се трансферира пари в материалния смисъл на понятието.

Безналичните плащания, според Р. Димитрова, "създават по-голяма сигурност в разплащателния процес (и в бизнеса въобще) и се рационализира

¹⁸ ДИМИТРОВА, Р. Банки и банково обслужване. - София: Ромина, 2011, с. 128

¹⁹ ИМАЛОВА, Д. Александров, Ст., Банково счетоводство. - Свищов, 2014, с. 125

²⁰ СТОЯНОВ, Ст. Башева, Сн., Фесчиян, Д., Банково счетоводство. - София: ИК УНСС, с. 2012, с. 121

платежният механизъм."²¹ До известна степен това е така. Следва да се посочи обаче, че през последните години, съществуват особени рискове, свързани с безналичните плащания. Тук се визират престъпления най - вече по отношение на електронните платежни документи, като според Ю. Бояджиева, "Престъпленията с електронни платежни инструменти започват да привличат вниманието на финансовите институции, полицията и специалните служби в края на 70-те години на миналия век. Оттогава в развитите и други страни се наблюдава тенденция на непрекъснатото им и бързо нарастване."²² В цитирания източник авторката говори също за организирана престъпност, свързана с нерегламентирано използване на електронни платежни инструменти, като се разглеждат подробно виктимногенните, социалните и юридическите условия, насочени към осъществяване на подобни дейности. Сведения за престъпления и за рискове, свързани с безналичните плащания има и в редица други източници.²³ Всичко това дава основание да се обобщи, е, че безналичните плащания съвсем не се отличават с абсолютна сигурност, въпреки борбата на търговски банки, специални служби и правителства срещу тях. В сравнение с плащанията в брой обаче, те имат предимства, що се отнася до минимизиране на порочни явления като например сива икономика или финансиране на престъпност.

Второ, извършването на безналични плащания е възможно само ако има изградена инфраструктура за това.

Инфраструктурата, необходима за извършване на безналичните плащания има следните елементи:

- платежна система. Нейните правила или регламенти дават възможност за прехвърляне на средства, като функционира въз основа на формални и

²¹ ДИМИТРОВА, Р. Цит. съч. с. 128

²² БОЯДЖИЕВА, Ю. Трайкова, Е., Престъпност в сферата на електронните платежни инструменти. - София: МВР, Научноизследователски институт по криминалистика и криминология, Център за полицейски изследвания. 2010, с. 29

²³ БОБЕВ, К. Разследване на престъпления, извършени с електронни платежни инструменти, Юридически сборник. -Бургас: ЦЮН, 2015

стандартизирани процедури и общи правила за обработка, клиринг и/или сетълмент на платежни операции;

- сетълмент: в платежната система, това е понятие, което определя начина на прехвърляне на парични средства по сметки за сетълмент с цел изпълнение на нареждания за превод между участници в платежната система;
- сметка за сетълмент е сметка при агент по сетълмента, използвана за съхраняване на парични средства и за разплащане по сделки между участници в системата;
- електронни платежни инструменти.

С развитието на компютрите, технологиите и телекомуникациите още от миналия век, в банковото дело започват да се използват и разнообразни видове електронни платежни инструменти и електронно банкиране. Наборът от традиционни финансови продукти се допълва от огромно предлагане на електронни финансови продукти и услуги като Home banking, интернет банкиране, е-брокерство (e-Brokerage), интернет застраховане (e-Insurance), електронни пари (Electronic money) и е-портфейли (e-Wallets), електронни бизнес услуги, кредитни и дебитни карти, електронно плащане на сметки и др.

Интернет позволява както на големи, така и на малки, а също и на нови доставчици на финансови услуги да се конкурират по-ефективно за клиенти, тъй като глобалната мрежа не прави разлика между традиционните, с физически клонове и офиси (наричани още "bricks and mortar") доставчици на финансови услуги и тези, съществуващи само в глобалната мрежа, т.е. без физическо присъствие.

Тези форми на разплащания притежават редица удобства. Освен това, интернет позволява да се използват услуги като: проверка на баланс по сметки; трансфер на пари между сметки; кандидатстване за кредити и други.

Електронните платежни инструменти са такъв тип средства, чрез които става възможно да се осъществяват разнообразни по характер, причини и вид платежни операции на базата на използване на дигиталните постижения в съвременното банковото дело. Оттук може да се изведат и следните характеристики на електронните платежни инструменти:

- те са предназначени да обслужват процесите по разплащане;
- свързани са с платежните системи;
- използват дигитални средства, като елиминират необходимостта от разплащане в брой или физическо пренасяне на пари, независимо от времето и разстоянието.

В съвременната практика са познати два основни вида електронни инструменти - инструменти за електронни пари и платежен инструмент за отдалечен достъп.²⁴

Електронните пари (е-пари) се дефинират като "парична стойност, представена от издателя, която се съхранява в карти, електронни устройства или в сървър и която се използва от потребителите в ролята на платежно средство"²⁵. В дългосрочен аспект те се разглеждат като допълнение на физическите банкноти и монети или като електронна алтернатива на парите в брой.

Електронните пари са сравнително нова форма на електронни плащания, която е създадена, за да подобри скоростта на реализиране на електронната търговия и да осигури по-сигурна и анонимна форма на платежни трансакции. Те се състоят от стрингове от числа, идентифицирани като пари по същия начин, както банкноти, всяка от които има уникален идентификационен номер.²⁶

Примерите за електронни пари включват предплатени карти, електронни портмонета или уеб-базирани услуги. Следователно, електронните пари могат да служат като общ термин за редица по-специфични продукти и услуги за електронна стойност.

Определението за електронни пари обхваща дигиталните пари, независимо дали те се държат в платежно устройство, притежавано от държателя на електронните пари, или се съхраняват на разстояние в сървър и се управляват от държателя на електронните пари посредством специална сметка за електронни пари. Системите за електронни пари могат най-общо да бъдат разделени на софтуерни и хардуерни системи. Софтуерно базираните системи

²⁴ Вж: СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчан, Д., Цит. съч., с. 151

²⁵ ГРОЗДЕВА, В. Електронните пари като основа на разплащанията при електронното банкиране: развитие и последици // Икономически изследвания, 1, 2006, с. 112-136

²⁶ ПАК там, с. 112-136

оперират в рамките на компютърни мрежи и в частност интернет, осигурявайки механизъм за отдалечени плащания. Почти всички софтуерно базирани системи понастоящем използват интернет като среда за комуникация с потребителя. Хардуерно базираните системи се използват предимно за трансфери на малка стойност от лице към лице (person to person) чрез използване на физическа форма на съхранение. Тези системи по правило използват смарт карти и електронни портфейли, за да трансферират електронните пари от лице на лице.

От изложеното дотук може да се обобщи, че електронните разплащания са носители на три основни функции:

- те се влияят от информационните и комуникационните технологии и същевременно водят до промяна на традиционната същност на разплащанията в електронна форма и разработване на нови услуги;
- предлагането на иновативни форми на разплащания променя транзакционните разходи и взаимоотношения, при което съществуващите вериги за създаване на стойност в областта на финансите се трансформират. Това налага корекция на бизнес моделите на дружествата, участващи на паричния пазар, тъй като с традиционните бизнес модели не може адекватно да бъде взето под внимание нарастващото значение на информационните технологии във финансовия сектор. Нарастващото цифровизиране на информацията, мрежовите ефекти, новите конкурентни структури и промените в поведението на клиентите изискват създаването на адаптирани бизнес модели;
- благодарение на информационните и комуникационните технологии се променя доминиращата роля на финансовите посредници, която се замества от електронното посредничество. На практика то поставя под въпрос класическата роля на посредниците в традиционната банкова дейност, но от друга страна - изправени пред перспективата на огромна конкуренция, застрашаваща присъствието им на пазара, търговските банки разработват иновативни стратегии, за да оцелеят на динамичните финансови пазари.

1.3. Класификация на платежните операции и инструменти в търговските банки

Търговските банки предлагат на клиентите си разнообразни възможности за избор на инструменти за осъществяване на разплащания, а от своя страна клиентите имат разнообразни платежни потребности. Това налага класифицирането на видовете безналични плащания, като се счита, че една подобна класификация може да подпомогне отчетността и управлението на безналичните плащания.

В специализираната литература има много класификации на безналичните плащания и едно авторово обобщение на тези класификации би могло да изглежда, както в таблица 1:

ТАБЛИЦА 1

Класификация на видовете безналични плащания

Критерий	Вид	Особеност
Според вида валута	В лева В чужда валута	Видът на плащането е по избор на клиента на търговската банка, като най- често зависи от целите на самото плащане, местоположението на контрагента и други
Според местоположението	В страната Извън страната	Плащанията в България се определят от законодателството прието у нас Плащанията извън страната се извършват съобразно начина, който е регламентиран в съответната страна, където

		е получателя на средствата
Според участниците в транзакцията	Вътрешно банкови Вътрешни за страната Международни	При това деление се използват както наредбите, характерни за страната, така и регламентите за съответната страна, накъдето е насочен преводът или пък вътрешните правила за преводи, съобразени с националното законодателство
Според целта на самия превод	Лични преводи Преводи към бюджета Преводи към контрагенти	Специфичното е, че при преводите към бюджета се използват специални бланки в търговските банки, тъй като и самото отчитане има своите специфики
Според размера на превода	Под 100 000 лв Над 100 000 лв	При преводи над 100 000 лв се използва системата RINGS, а ако преводът е валутен се подава и информация за платежния баланс

Видовете плащания трябва да се допълнят с още един такъв вид, който е важен за счетоводно-информационното осигуряване на безналичните плащания във връзка с тяхното управление. По-конкретно тук става въпрос за признак "форма на осъществяване на плащането", според който могат да се обособят

кредитен превод, директен дебит, акредитиви, чекове, електронни платежни инструменти.

Кредитният превод е процес, който се извършва "по нареждане и инициатива на платеща или наредителя, въз основа на което, търговската банка задължава сметката му и прехвърля сумата, посочена в нареждането, по сметката на получателя."²⁷ Неговата технология и етапи на протичане могат да се представят, в Приложение 3.

От схемата в приложение 3 се вижда, че при кредитния превод са необходими предварителни уговорки между бенефициента на средствата и техния платец. Процеса се съпътства и от размяна на документи между тях.

Кредитният превод не е приложим във всяка една ситуация, предвид неговите характеристики, които са следните:

- плащането е по инициатива на наредителя или платеща;
- използва се при безкасови плащания, свързани с дължими суми в полза на фиска или осигурители;
- възможно е да се осъществи при трансфер на суми от сметка към сметка, без значение на кого принадлежат тези сметки - възможно е това да са сметки на едно и също лице.²⁸

При постъпване на нареждането от страна на наредителя в търговската банка, която го обслужва, последната задължава неговата сметка и прехвърля посочената в нареждането сума по сметката на получателя. Налични са няколко задължителни условия - открита сметка на платеща, изрично посочено нареждане и уточнена сума, сметка на бенефициента. Платежното нареждане следва да съдържа строго регламентирани реквизити, посочени в указанията на БНБ.²⁹ Обслужващата търговска банка не носи отговорност, ако документът е неправилно съставен, но носи отговорност за адекватното въвеждане на данните, които са посочени от платеща. Ако търговската банка не изпълни обаче

²⁷ СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчиан, Д., Цит. съч., с. 141

²⁸ Вж: КОСТОВА, Н. Атанасова, А., Захариев, П., Попова, Н., Цит. съч., с. 2

²⁹ УКАЗАНИЕ за изпълнение на кредитен превод и директен дебит в левове, когато доставчиците на платежни услуги са банки, БНБ, София, 2016,
<https://www.borica.bg/attachments/BobsDocument/13/docs/instructions-03-5009-bg.pdf>

нареждането на платеца, което е коректно попълнено, то тогава, тя следва да възстанови сумата на платеца.

Предназначението на документите при отделните форми на плащане чрез кредитен превод може да се види от таблица 2:

ТАБЛИЦА 2.

Предназначение на отделните форми на плащанията чрез кредитен превод

Форма	Предназначение
Бюджетно платежно нареждане	При плащане от бюджетни предприятия, които включени в СЕБРА
Платежно нареждане/вносна бележка за плащане от/към бюджета	При плащане с кредитен превод на данъчни и осигурителни задължения към НАП и митническите власти
Платежно нареждане/вносна бележка за плащане от/към бюджета многоредово	При плащане с кредитен превод или касова вноска до четири различни по вид задължения към една сметка на публичен администратор чрез една платежна операция
Платежно нареждане за кредитен превод	Широко приложение в редица случаи.

Всяка търговска банка, участваща в кредитен превод, е длъжна да осигури изпълнение на платежното нареждане за кредитен превод в неговата цялост съгласно чл. 64 и чл. 66 от Закона за платежните услуги и платежните системи срокове и чл. 38 от Наредба № 3 за условията и реда за изпълнение на платежните операции и за използване на платежни инструменти³⁰.

³⁰ ЗАКОН за платежните услуги и платежните системи. Държавен вестник, бр.20 от 6 Март 2018г., посл. Изм. бр.13 от 14 Февруари 2020г, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182267> и Наредба № 3 на БНБ за условията и реда за откриване на платежни сметки, за изпълнение на платежни операции и за използване

Търговската банка, която обслужва наредителя носи отговорност по отношение на стриктното възприемане и въвеждане на информацията от документа и изпращането на електронно съобщение към платежната система. Съгласно Указание за изпълнение на кредитен превод и директен дебит в левове, когато доставчиците на платежни услуги са банки³¹, изпълняващата платежна институция информира платеца за работното време, в което се приемат платежни нареждания за изпълнение през същия работен ден. Представените след това платежни нареждания се приемат за изпълнение с вальор следващия работен ден.

Търговската банка на наредителя няма роля по отношение на контрола на предмета, законосъобразността и целесъобразността на сделката между двете страни, като изключение се наблюдава в случаите, когато става въпрос за кредитни взаимоотношения. Самото нареждане може да бъде прието под формата на хартиена бланка или електронна такава, като при приема на хартиен носител се изискват два екземпляра. Търговската банка поставя дата, час, минута на приемане на платежното нареждане и регистрационен номер в съответствие с изискванията на чл. 38 и чл. 46 от Закона за платежните услуги и платежните системи.

При търговската банка, която обслужва бенефициента, електронното съобщение е основание да се разпечатва авизо по платежно нареждане, екземпляр от което се задържа от търговската банка на бенефициента за досието на клиента, а последният се уведомява за полученото в негова полза плащане чрез друго авизо по платежно нареждане. Платецът може да откаже подаденото нареждане до момента до който е задължена сметката му, като след като сметката бъде задължена, той вече не може да направи отказ. Самото нареждане може да бъде изпълнено, само ако по сметката на платеца има достатъчно средства или ако платецът има договорен кредит - овърдрафт със своята търговска банка.

на платежни инструменти. Държавен вестник, бр. 37 от 4 май 2018 г.;изм. и доп., ДВ, бр. 50 от 2019 г.; доп., ДВ, бр. 38 от 2020 г.

³¹ УКАЗАНИЕ за изпълнение кредитен превод и директен дебит в левове, когато доставчиците на платежни услуги са банки, БНБ, София, 2016, с. 4

За посочените операции, платецът и бенефициентът дължат такси, което е и регламентирано в Указание на БНБ: "При изпълнение на кредитен превод платецът и получателят заплащат такси съгласно изискванията на чл. 49 от Закона за платежните услуги и платежните системи."³²

От текста, представен в указанието на БНБ можем да направим извода, че не е задължително поемането на таксата само от платеца. Но ако бенефициента следва да поеме тази такса, то са необходими предварителни договорености.

При формата за разплащане кредитен превод страните, които участват са следните: платец, търговска банка на платеца, бенефициент и търговска банка на бенефициента. Към това следва да се прибави и платежният оператор, ако става въпрос за разплащания, при които сметките са в различни търговски банки - БИСЕРА или RINGS.

Анализираната форма на разплащане е сред най - често срещаните начини за осъществяване на разплащания, като тази форма е приложима в редица ситуации - тя е приложима при задължения към бюджета и осигурителите, при трансфер на средства и в редица други случаи. Формата обаче съдържа и недостатъци, особено видими, когато става въпрос за търговски отношения. На практика, при извършване на подобен тип плащане, няма гаранция, че доставчикът ще изпрати стоката, ако става въпрос за авансов тип плащане. Формата не редуцира и риска за самия доставчик на стоката, ако той я изпрати преди плащането.

Директният дебит е "модифициран вариант на съществуващата в банковата практика инкасова форма за безналично плащане."³³ Технологията на използването ѝ е онагледена в приложение 4.

Използването на директния дебит като форма на плащане е свързано с някоя от следните ситуации:

- търговско - стокови взаимоотношения, с инициатор за получаване на плащането доставчика на стоката или услугата;
- при връщане на средства от страна на осигурители;

³² ПАК там, с.5

³³ СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчиан, Д., Цит. съч., с. 145

- при връщане на средства от страна на фиска.³⁴

Основно условие, за да се осъществи тази форма на плащане е наличието на съгласие за плащане, което платецът следва да депозира в обслужващата го търговска банка. Тук, както и при кредитният превод има указания за реквизити, които трябва да бъдат попълнени. Ако по сметката на платеца липсват средства, то тогава плащането се извършва след постъпването на средства или при наличие на договорен овърдрафт.

При директният дебит има възможности за използване на следните форми: акцептно инкасо, незабавно инкасо и комбиниран вариант.³⁵

Първата от посочените форми не изисква депозирано съгласие от платеца, като при постъпване на инкасо-искането от страна на бенефициента, последното се представя в търговската банка на бенефициента, която го изпраща за инкасиране в търговската банка на платеца. Последната дава индикации за акцептирането му от платеца и ако се получи положителен отговор, както и при наличие на средства по сметката, плащането се извършва.

Незабавното инкасо изисква наличието на предварително съгласие от страна на платеца, като това е възможно най-бързия начин за получаване на средства, ако разбира се - съществуват средства по сметката. Комбинираният начин е свързан с предварително депозирано съгласие за инкасо, но плащането става едва след като се провери самото искане за инкасо.³⁶

Начинът на извършване на платежния процес може да се опише по следния начин: платецът изготвя и подписва съгласие за директен дебит, като този документ се изготвя в три екземпляра, от които единият получава бенефициентът, а другите два се депозират в търговската банка на платеца, след заверката на документа, платецът също получава екземпляр.

Незабавното инкасо осигурява по-добро покритие на риска за доставчика или бенефициента на сумата, но формата е свързана с предварителни договорености между двете страни и не може да се прилага при инцидентни

³⁴ Вж: КОСТОВА, Н., Атанасова, А., Захариев, П., Попова, Н., Цит. съч., с. 31

³⁵ Вж: СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесциян, Д., Цит. съч., с. 141

³⁶ ПАК там, с. 141

плащания, но тя не защитава доставчика при наличие на риск от неплатежоспособност.

Друг платежен инструмент е **акредитивът**. Той е вид "договор между наредителя и банката - издател."³⁷ Като форма, той се заражда през XIX век и се влияе от промените, свързани с развитието на международната търговия.³⁸

Акредитивът се използва най-често във външната търговия и се определя от П. Даскалов и Св. Масларов в следната насока: "Документарен акредитив е всяко споразумение, независимо как е наречено, според което една банка, действаща по нареждане на даден клиент или от свое собствено име, се задължава да плати или да поеме ангажимент за плащане или да негоцира в полза на трето лице; или да упълномощи друга банка да извърши такова плащане, да поеме ангажимент за плащане или да негоцира, срещу представяне на определени документи и спазване на определени условия."³⁹

Според П. Стефанова, акредитивът се отличава със следните три характеристики: при него, заплащането на платежните документи е свързано с местонахождението на доставчика, купувачът или платецът блокира средства и освен това - и може би най-съществено - за доставчика рискът е минимизиран, ако разбира се, той изпълни своите задължения.⁴⁰

Основното предимство на акредитива е, че чрез него се управлява риска при международните сделки. В тази връзка възникват и няколко негови разновидности:⁴¹

- съобразно това дали акредитивът може да бъде отменен или не от бенефициента, то той е отменяем или неотменяем;
- съобразно поетите ангажименти от банката, акредитивът може да бъде потвърден и непотвърден, като следва да се има предвид, че ако неотменяемият акредитив е потвърден от друга банка, то това е допълнителен анагажимент, с

³⁷ ПАК там, с. 154

³⁸ Вж: СТОЯНОВ, Ст. Р. Пожаревска, Л. Рангелова. Счетоводство на банките. -София: Форком, 2006, с. 153

³⁹ ДАСКАЛОВ, П., Масларов, Св., Външна търговия. Техники на плащане. - София: Princeps, 1998, с. 85-86

⁴⁰ Вж: СТЕФАНОВА, П. Цит. съч., с. 90

⁴¹ Вж напр. СТОЯНОВ, Ст. Р. Пожаревска, Л. Рангелова. Цит. съч., с. 153-154, ДАСКАЛОВ, П., Масларов, Св., Цит. съч., с. 89-91 и др.

който потвърждаващата банка се задължава самостоятелно и пряко да плати сумата по акредитива. В този случай акредитивът трябва да бъде платим при потвърждаващата банка.

Ст. Стоянов допълва представените разновидности още и с документарен и недокumentарен акредитив. За признак той възприема това дали се "изискват стоково - разпоредителни документи".⁴²

Акредитивите биват още и "прехвърляеми и непрехвърляеми – в зависимост от това дали бенефициентът може да прехвърли части или целия акредитив в полза на трети лица."⁴³

В практиката има също делими и неделими акредитиви, което произхожда от възможността за плащане на части, както и акредитиви, които са платими на виждане, с отложено плащане, срещу акцептиране на менителница, чрез негоциране - според отделните техники на плащане. Ако има предварително прехвърляне на средства по сметката, то тогава акредитивът е с покритие, а в противен случай - акредитивът е без покритие.

П. Даскалов и Св. Масларов пишат и за еднократен акредитив, чиято характеристика е това, че се "открива за една определена доставка и след нейното извършване се закрива."⁴⁴ На тази база има и възобновяеми акредитиви, които се прилагат в случаите, когато "големи по стойност доставки се извършват на периодични пратки на еднакви по количество и качество изделия."⁴⁵

Технологията на осъществяване на разплащането с акредитив може да се види от приложение 5 и 6.

От представената схема в приложение 5 и 6 става ясно, че акредитивът е по-сложна форма, в сравнение с кредитния и дебитния превод, понеже при него има повече участници, които разменят документи (уведомление за открит акредитив, уведомление за промяна на акредитив, нареждане за прехвърляне на акредитив, нареждане за откриване на акредитив) или съобщения по между си. (Вж.: Приложение 7)

⁴² СТОЯНОВ, Ст. Р. Пожаревска, Л. Рангелова. Цит. съч., с. 154

⁴³ СТОЯНОВ, Ст. Р. Пожаревска, Л. Рангелова. Цит. съч., с. 154

⁴⁴ ДАСКАЛОВ, П., Масларов, Св., Цит. съч., с. 90

⁴⁵ ПАК там, с. 90

Разплащанията чрез **чекове**, освен ако не става въпрос за електронни чекове имат относително по-малка популярност сега в сравнение с близкото минало. Причините за това са свързани с възникването и разпространението на други разнообразни платежни инструменти. Все пак, юридически, а и практически този вид плащане съществува.

В специализираната литература чекът се определя като вид "писмено нареждане на платеца до банката за плащане на авоара по сметката му или от предоставен кредит на определено лице или на приносителя на посочената в него сума."⁴⁶; "писмено нареждане на платеца до обслужващата го банка да изплати на приносителя на чека или на посочено от него лице определена сума."⁴⁷; "писмен документ, с който едно лице (наречено "издател") и разполагащо със средства по сметка в банка, нарежда на банката да плати определена сума на трето лице /бенефициент/."⁴⁸

Технологията на разплащане с чекове може да се види от приложение 8.

Чековете имат предимство. Те са гаранция за търговеца, когато се купува стока с висока стойност, като автомобил или друг тип актив и показват, че клиента е платежоспособен. При издаването на чек, най-общо, неговият предявител може да получи веднага сумата, която е отразена в него, като получаването може да бъде в брой или по сметка.

Чекът има и един недостатък: често, разходите за неговата обработка са високи, в сравнение с останалите платежни инструменти и това е една от основните причини за ограниченото му използване в практиката.

Посочените дотук форми на плащания се извършват безналично и благодарение на съвременните електронни платежни системи.

Съществува голямо разнообразие от електронни платежни системи, които могат да бъдат систематизирани в различни групи според множество критерии. В зависимост от момента на плащането както при плащанията в

⁴⁶ СТЕФАНОВА, П. Цит. съч., с. 86

⁴⁷ СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчиан, Д., Цит. съч., с. 168

⁴⁸ ДАСКАЛОВ, П., Масларов, Св., Цит. съч., с. 78

реалния свят, така и при електронните плащания, се различават три категории платежни системи:⁴⁹

- предплатени (Prepaid);
- онлайн (за моментално плащане - Pay Now);
- системи за последващо плащане (Post-paid или Pay Later).

Според начина на прехвърляне на стойността системите биват онлайн и офлайн.

Друго разграничение е според обвързаността им, респ. необвързаността им с банкова сметка. В зависимост от размера на платежните транзакции е-плащанията могат да бъдат разделени на:

- макроплащания (над 5 евро);
- микроплащания (от 5 евроцента до 5 евро);
- миниплащания (милиплащания, пикоплащания - до 5 евроцента).

Електронните платежни инструменти са два основни типа: за отдалечен достъп и електронни пари.*

Платежният инструмент за отдалечен достъп дава възможност на ползвателя да получава достъп до финансовите средства по сметката си чрез използването на различни технически средства. Електронните пари, от своя страна пък, са такъв тип средства за плащане, чрез които може да се осъществи самото разплащане на електронно регистрирани или съхранени/ архивирани пари и да се осъществят различни операции като например депозирание на средства, теглене на суми в брой, ако това е необходимо, „зареждане” на карти и други парични операции.

Проучванията в теорията и практиката показват, че в редица случаи е трудно да се направи точно разграничение между отделните инструменти и свързаните с тях електронни системи, вкл. от гледна точка на функциите им. Наблюдава се известно припокриване и в някаква степен е трудно отнасянето на дадени платежни инструменти в точно определена група. Така например

⁴⁹ Вж: ПАРУШЕВА, С. Несторов, К., Електронен бизнес, втора част. -Варна: Наука и икономика, 2014, с. 123-124

* Основните електронни инструменти са: платежни карти (дебитни и кредитни), смарт карти, електронни пари, електронен кеш, електронни чекове, електронни портфейли и др.

електронните портфейли могат да бъдат класифицирани като платежни карти, когато се използват за съхраняване на информация за кредитни карти, или като електронни пари, когато съхраняват електронна стойност.

Най-типичният представител на платежния инструмент за отдалечен достъп са банковите платежни карти, които според С. Парушева "са се утвърдили като основен и най-използван електронен платежен инструмент за плащания на дребно в Европа."⁵⁰

Банковите карти могат пълноценно да се използват като средство за разплащане и са по-ефективни от банкнотите и монетите, защото разходите за поддържането им са многократно по-ниски и намаляват с увеличаване мащаба на операциите с тях. "Друга причина за тяхната по-висока ефективност е тази, че при тях се постига многократно увеличена технологична обръщаемост на парите."⁵¹ Платежните карти са най-широко използваният електронен платежен инструмент в системите за електронни разплащания, вкл. и за плащане при пазаруване в интернет. Същевременно те са и един от най-скъпите механизми за плащане от гледна точка на разходите за извършването му.

Платежната карта представлява пластмасова карта със записана информация по електронен начин, която се използва многократно за идентификация на оправомощения държател, отдалечен достъп до банкова сметка и извършване на операции. Тя е собственост на доставчика на платежни услуги, издател на картата, и се използва само лично от оправомощения ползвател на платежни услуги. Издава се за определен срок, като името на оправомощения ползвател, номерът на картата и датата на изтичане на срока на валидността ѝ се поставят върху лицевата ѝ страна.

Банковата платежна карта е вид електронен платежен инструмент. Тя представлява карта, върху която по електронен начин е записана информация. Използва се многократно за идентификация на държателя. При нея е налице отдалечен достъп до банкова сметка и има предварително определен кредитен лимит, договорен между държателя и търговската банка.

⁵⁰ ПАРУШЕВА, С. Използване на платежни карти и предотвратяване на измами, свързани с тях, в Европа и у нас. // Икономически алтернативи, 4, 2015, с. 99

⁵¹ ШИШКОВ, Кр. Електронна и електронни разплащания- В. Търново: АБАГАР, 2001, с. 56

Чрез банкови платежни карти могат да се извършат следните операции:

- теглене на пари в брой чрез терминални устройства АТМ ⁵²;
- плащане на стоки и услуги и получаване на пари в брой чрез терминални устройства ПОС;
- превод между сметки чрез терминални устройства АТМ;
- плащане на услуги чрез терминални устройства АТМ;
- справочни и други платежни и неплатежни операции.

За да се извършват операции с банкови карти е нужен ПОС терминал. Това е техническо устройство, чрез което се извършва плащане на стоки и услуги или получаване на пари в брой чрез използване на банкова карта. С договор търговецът се задължава да приема плащания с електронни платежни инструменти, а издателят - да заплаща на търговеца сумите, дължими от държателя след използването на тези инструменти. ⁵³

Плащанията с платежни карти са много популярни и в интернет. При плащане с платежна карта в интернет клиентът предоставя като информация номера и датата на валидност на кредитната/дебитната карта, а много често и контролен код на картата (Card verification code - CVC). Тези данни се предават на търговеца, който, от своя страна, ги предоставя заедно с информация за дължимата сума на съответната компания за кредитни карти. Преносът на чувствителните данни (номер на карта и дата на валидност) от клиента към търговеца обикновено е криптиран с помощта на Secure Socket Layer (SSL). ⁵⁴

Използването на платежни карти е свързано с участието на определена инфраструктура и с изпълнението на определени роли от всички участници в системата. Тези роли се изразяват в следното: ролята на клиента е да бъде държател на картата и да извършва плащания с нея; ролята на търговеца е да приема плащания с карти, понеже той е договорен партньор на компанията, която издава кредитни/дебитни карти; ролята на търговската банка на клиента (емитент (Issuer)) е да издава кредитни/дебитни карти на клиенти от името на

⁵² АТМ е устройство за теглене на пари в брой, плащане на услуги, извършване на преводи между сметки, на справочни и други платежни и неплатежни операции с банкови карти. Вж.: ИВАНОВ, Ст. Електронните банкови услуги – перспективи и развитие, Банкови информационни технологии, 2009, с. 79

⁵³ Вж.: ИВАНОВ, Ст. Цит. съч., с. 82

⁵⁴ <https://www.digicert.com/ssl.htm>

компанията за кредитни/дебитни карти; ролята на банката на търговеца (Acquirer) е да реализира изпълнението и транзакциите от името на компанията за кредитни/дебитни карти.

Плащането с използването на платежни карти преминава през следните стъпки:

- Желание за плащане - клиентът избира в онлайн магазина на търговеца плащане с кредитна карта, за да заплати покупката.
- Автентикация на сървъра - клиентът получава потвърждение (сертификат), че комуникира със сървъра на търговеца.
- Искане за плащане - от клиента се изисква информация за кредитната карта (номер на кредитна карта, име на собственика, дата на валидност, контролен номер на картата (CVC)).
- Изпращане на криптирани картови данни - картовите данни на клиента се изпращат криптирани на търговеца. При търговеца данните се декриптират.
- Потвърждение - търговецът потвърждава на клиента получаването на данните за картата.
- Доставка на стоката - търговецът доставя стоката.
- Заявка за номер на одобрение - търговецът предявява искане от компанията за кредитни карти за номер на одобрение.
- Изпращане на номер на одобрение - компанията за кредитни карти изпраща на търговеца издадения номер на одобрение.
- Кредитиране на сметката на търговеца - търговецът получава по сметката си сумата на плащането, намалена с комисиона за компанията за кредитни карти.
- Задължаване на сметката на клиента - компанията за кредитни карти задължава сметката на клиента със сумата на плащането.

Платежните карти биват три основни вида: дебитни, кредитни и смарт карти. Дебитните и кредитните карти принадлежат към по-старите електронни платежни инструменти, които се използват и за разплащания в интернет, докато смарт картите и базираните на тях системи са сравнително по-нов механизъм за плащания, и затова е необходимо да се разглеждат самостоятелно.

Характерно за дебитните карти е, че когато притежателят на картата прави покупка, изхарчената за нея сума се приспада незабавно директно от банковата му сметка (за разлика от кредитните карти, при които притежателят на картата може да плати на по-късна дата), т.е. при тях няма неплатени бъдещи сметки, а плащането се извършва по време на извършване на разходите. Тези карти позволяват на клиентите да разполагат със средства в рамките на собствения си бюджет, тъй като те, за разлика от кредитните карти, не им разрешават да ползват средства над собствените им ресурси. В някои случаи дебитните карти са предназначени специално за използване в интернет, така че не се издава физическа карта.

Кредитните карти са традиционни платежни карти, при които по силата на договор за електронни банкови услуги чрез електронно банково платежно заявление търговската банка се задължава да предоставя достъп до поддържани по сметка средства чрез използвани от държателя технически средства за комуникация, както и да извършва други действия, разпоредени от него. Държателят инструктира търговската банка да задължи неговата сметка със сумата на извършените операции с дължимите на банката такси и комисиони или се задължава в рамките на определен срок да плати дължимата сума по посочена от банката сметка.⁵⁵ Търговската банка определя съответен период за изплащане на задълженията на клиента, след което започват да се начисляват лихви.

Кредитните карти притежават две основни ограничения: първо, те са неподходящи за извършване на много малки или много големи плащания. Твърде големите разходи за изпълнение на транзакциите ги правят неефективни за използване при плащане на малки суми. Второ, поради проблеми със сигурността, тези карти притежават лимит и не могат да се използват за по-големи транзакции.

Транзакциите, които се изпълняват с дебитните и кредитните карти са два основни вида: картово налични, когато картите се ползват на банкомати и POS устройства в магазинната мрежа, и картово безналични - когато се използват за

⁵⁵ Вж: ИВАНОВ, Ст. Цит. съч, с. 84

плащания при закупуване на стоки и услуги при електронната търговия в интернет.

В зависимост от начина, по който се записва и съхранява информация в платежните карти (за номерата им, датата на валидност и пр.), картите се разделят на три вида: с магнитна лента, с чип (наричат се още смарт карти) и хибридни карти, т.е. притежаващи едновременно магнитна лента и вграден чип. Разширява се използването и на безконтактни карти (contactless cards), които прилагат радиочестотна идентификация (Radio Frequency IDentification - RFID) за разчитане на данни на близко разстояние с радиовълни.⁵⁶

Важен проблем при използването на дебитните и кредитните карти е въпросът за сигурността на плащанията и възможностите за измами с тях както при картово наличните плащания, така и при картово безналичните плащания в електронната търговия. С цел повишаване на сигурността на плащанията двете основни в световен мащаб картови организации - Visa и MasterCard, заедно с компанията за кредитни карти „JCB“, предприемат замяна на картите с магнитна лента със смарт карти, т.е. с вграден микрочип, които задължително трябва да бъдат използвани с ПИН код - т.нар. „Chip & Pin“ технология.

Смарт картата (Smart card) е малко електронно устройство, приблизително с размера на платежна карта, което съдържа вграден микрочип с микропроцесор (от 8- до 32- битов) и операционна система, осигуряваща стандартен начин за обмен на информация и интерпретация на команди и данни. Интерфейсът ѝ към компютър или терминал се реализира чрез стандартен четец на карти, включен обичайно към USB порт. Типичната конфигурация на смарт карта включва няколко вида памет: RAM (от 256 В до 4 KB), ROM (от 8 KB до 32 KB и EEPROM (от 1 KB до 32 KB). Възможно е да разполага и с криптопроцесор, който позволява изпълнение на Triple Data Encryption Algorithm (3DES), RSA и др. Смарт картите са разпространени основно в Европа, Австралия и Япония и не толкова в САЩ. Те могат да бъдат използвани за множество цели - за съхраняване на: електронен кеш; медицински данни за лицето; данни, касаещи

⁵⁶ Вж: ДАНЧЕВ, Д. Технологията RFID в търговския бизнес: възможности и предизвикателства // Икономически изследвания. 1, 2012, с. 80-107

комуникацията в рамките на е-правителството; програми за лоялност, за идентификация (вкл. идентификационни данни от лична карта) и пр.

От гледна точка на електронните плащания е важна възможността да съдържат съхранена финансова стойност и лична финансова информация. Електронният кеш може да бъде трансфериран чрез интернет или телефонна линия към и от смарт картата. Неин недостатък е необходимостта потребителите да разполагат с карточетец и да инсталират софтуерен драйвер, за да я използват в средата на интернет. Търговците също трябва да притежават карточетец при приемане на офлайн транзакции. Предимство на смарт картите е, че те могат да бъдат използвани както за плащания в електронната търговия в интернет, така и в реалната търговия, при това са приложими за много малки транзакции. Те се характеризират още със сигурност, трудност за дублиране (следователно са сравнително добре защитени от фалшифициране), малък размер и възможност за офлайн операции, които водят до ниски транзакционни разходи.⁵⁷

Освен контактни смарт карти, се издават и безконтактни, които могат да бъдат четени от малки разстояния, ползвайки радиочестота. Те съдържат микропроцесорен чип и антена, която позволява данните да бъдат предадени на специален четец на карти без физически контакт.

В смарт картите могат да бъдат съхранени различни приложения, които позволяват на клиентите да направят покупки от кредитна сметка, дебитна сметка или съхранена стойност в картата. Те могат дори да имат множество приложения, работещи по едно и също време. И въпреки че са платежни инструменти на търговските банки, дебитните и кредитните карти нямат за първоизточник банковия сектор. Те са създадени от компании, а тяхната цел е по-скоро маркетингова - да поддържат актуална информация по отношение на покупките на клиентите си. Така през 30-те години на миналия век, в САЩ, някои големи компании започват да издават карти, на които е отпечатано името или адресът на клиента. Това са така наречените Charge-Plates. Едва обаче през 1950 г. се издава кредитна карта на Diners Club.⁵⁸ Идеята за това е заимствана

⁵⁷ Вж: ПАРУШЕВА, С., Несторов, К., Цит. съч., с. 127-128

⁵⁸ Вж: КАСАБОВА, К., Платежните карти - инструмент за безналично плащане. - София: Труд и право, 2012, с. 31

от т.нар. credit coin (кредитни монети, използвани от някои търговци в началото на XX век).⁵⁹

Търговските банки не изостават да въведат подобна иновация и през 1956 г. се издава първата Bank Americard. Две години по-късно, отново в САЩ се издава и Master Charge, а през 1958 г. се издава карта, която позволява международно разплащане. В Европа, пионер в издаването на карти е Швеция, където през 1964 г. се издава и първата Eurocard.⁶⁰

Предвид факта, че през този период започват да се развиват и технологиите, свързани с дигиталните системи, картите, от персонализирани такива, започват да използват магнитни носители. Така се въвежда персоналният идентификационен код.⁶¹ След като търговските банки се включват в издаването на подобни носители, закономерно следва и конструирането и въвеждането в практиката и на терминалните устройства за теглене на средства - АТМ, както и устройствата, свързани с възможността да се плаща на каса или при търговеца с ПОС.⁶²

От маркетингова гледна точка, трябва да се подчертае, че посочените иновации оскъпяват платежния процес, но безспорното е, че дават тласък и на развитието на един друг платежен инструмент - дебитната карта, тъй като позволяват връзката на разплащателната сметка на платеца и самия носител.

Кредитните и дебитните карти се различават, като различни фактори през 90-те години на миналия век активизират издаването на дебитни карти и намаляват значенията на кредитните карти. Въпреки това и до момента и двата носителя са активни платежни инструменти, а иновациите в технологичния сектор позволяват издаването и на смарт картите.

Електронните пари трябва да се разграничават от понятието е-финанси. Последните се определят като „предоставяне на финансови услуги и пазари чрез използването на електронни комуникации и компютъризирани изчисления.“⁶³ Те обхващат множество електронни финансови продукти, услуги, дейности и

⁵⁹ Вж: КАЛАЙДЖИЕВ, А. Банковата карта. - София: Сиби, 1995, с. 10

⁶⁰ Вж: КАСАБОВА, К., Цит. съч., с. 31

⁶¹ Вж: КАЛАЙДЖИЕВ, А. Цит. съч., с. 11

⁶² ПАК там., с. 11-12

⁶³ ПАРУШЕВА, С., Несторов, К., Цит. съч., с. 11

транзакции, предлагани чрез интернет, други мрежи и комуникационни канали, вкл. мобилни комуникации, интерактивна телевизия, банкомати и пр., отнасящи се както към фронт офис, така и към бек офис, за индивидуални, корпоративни и други клиенти в целия спектър на финансовата сфера - електронно банкиране, онлайн трейдинг и е-брокерство, електронно застраховане, електронни разплащания, управление на финансови активи, търговско финансиране и др., при отчитане на действащите икономически и правни национални и международни рамки. Същевременно електронните пари са парична стойност, която има изцяло дигитална форма и представлява вземане на потребителя от издателя. Това дава основание да се определи, че е-финанси е по-широко и обобщаващо понятие, а електронните пари са само част от е-финансите.

Като форми на проявление на електронните пари могат да се посочат:

Електронният кеш (Electronic cash), наричан също дигитален кеш, кибер кеш или е-кеш е метод, който позволява на купувачите да плащат по анонимен начин (аналогично на плащане в брой) за стоки или услуги онлайн чрез изпращане по интернет на уникален електронен номер или друг идентификатор, който представлява специфична стойност.

Електронният кеш има два метода за съхранение - онлайн (потребителят не притежава лично електронната стойност, а доверена трета страна, например търговска банка, поддържа клиентската е-кеш сметка) и офлайн (потребителят държи електронната стойност в смарт карта или електронен портфейл). За предотвратяване на измами и двойно разходване на електронната стойност се използва криптиране чрез т. нар. метод на „сляп подпис“.

Предимствата на електронния кеш са свързани с негови характеристики като: голяма ефективност, ниски транзакционни разходи (по-малки разходи за обработване на плащането за търговеца); всеки може да го използва, за разлика от кредитните карти (по този начин се превръща в удобен онлайн платежен метод за деца и тийнейджъри); не се изисква специална авторизация за купувача.

Недостатъците на електронния кеш се изразяват в следното: при него не съществува данъчна проследяемост, както при обикновените пари; подходящ за пране на пари; податлив на фалшификация. Електронният кеш е по-популярен

онлайн платежен метод в Европа и Япония, но не е широко приет от потребителите в САЩ, които предпочитат използването на кредитни или дебитни карти.

Растежът на електронната търговия води до развитие и на по-нови форми електронен кеш от второ поколение. Е-търговците използват тези е-кеш продукти в бонусни системи за клиентите и ги рекламират като удобен онлайн платежен метод за деца и тийнейджъри, които не е препоръчително да имат достъп до кредитни карти.

Като успешни примери за системи за електронен кеш, базирани на смарт карти, могат да се посочат следните:⁶⁴

- една от водещите смарт картови платежни системи в света - Octopus картите в Хонг Конг (системата разполага с 22 млн. карти в обращение); 95% от населението на Хонг Конг на възраст между 16 и 65 год. притежава карта;
- „Octopus“ обработва над 12 милиона транзакции на ден на стойност над HK \$ 130 млн., картите се приемат в повече от 12 000 търговски обекти от над 5 100 доставчици на услуги);
- системата Mondex, първоначално създадена от британската банка „National Westminster Bank“, а впоследствие придобита и понастоящем част от „MasterCard WorldWide“.⁶⁵

Електронният чек (Electronic check) е електронна версия на хартиения чек и представлява форма на плащане, извършвана чрез компютърни мрежи като интернет. Той съдържа аналогична информация, основаваща се на същата правна и бизнес рамка, и може да се използва за всякакви транзакции, както хартиения. Разликата между тях е, че благодарение на електронния си формат, той е значително по-евтин и по-бърз от гледна точка на обработката му, отколкото традиционният. В това се състоят и основните му предимства - сигурен и бърз сетълмент на финансовите задължения; бърза обработка и ниски транзакционни разходи. Електронни чекове предлагат мерки за защита като

⁶⁴ Вж: ПАРУШЕВА, С., Несторов, К., Цит. съч., с. 131 -132

⁶⁵ <https://www.mastercard.us/en-us/about-mastercard.html>

автентикация и цифров подпис, който замества ръчно поставения подпис върху хартиения чек.

Е-чековете са първата форма на интернет базирани плащания, които ковчежничеството на САЩ използва за извършване на големи онлайн плащания. Те са част от електронна чекова книжка, която осигурява всички еквивалентни елементи на хартиения вариант (празни чекове, депозитни фишове и отчетност), а също поддържа и проверява цифровите подписи и сертификати.

Проучванията показват, че електронните чекови книжки могат да бъдат реализирани на смарт карта или на друг криптографски процесор. Целта е постигането на по-голяма сигурност и преносимост.

Една от основните причини за превръщане на традиционните хартиени чекове в електронни е значително по-бързата им обработка. Електронните чекове дават възможност на търговците да конвертират плащания с чекове на хартиен носител, правени от клиенти, в електронни, които се обработват чрез автоматизирана клирингова къща (Automated Clearing House -ACH).

Електронният (Electronic wallet) или цифров портфейл (e-портфейл) представлява криптиращ софтуер, който съхранява платежна информация за потребителя и изпълнява функции, подобни на физически портфейл при изпълнение предимно на транзакции в електронната търговия.

От гледна точка на локацията му, той може да бъде съхранен в компютъра или в смартфона на потребителя или в сървър. Някои разновидности портфейли, наречени „тънки портфейли“, се съхраняват в сървърите на издатели на кредитни карти. „Microsoft“ и „Netscape“ вече поддържат технологията на портфейла в своите браузъри. С някои електронни портфейли (напр. Google Wallet), които са съхранени в мобилни телефони, може да се плаща във физически магазини посредством технологията Near Field Communication (NFC).

Електронният портфейл може да съхранява данни за кредитни и дебитни карти на потребителя, електронен кеш или е-чек, цифров сертификат за идентифициране на потребителя, неговите идентификационни данни и адрес за улесняване на доставката на стоки и ускоряване на транзакциите в рамките на електронната търговия. Ползите за потребителя са свързани с факта, че

информацията му е криптирана и е предпазена от измами, а също защото някои портфейли въвеждат автоматично информацията за доставка в сайта на търговеца и дават на потребителя възможност за плащане с електронен кеш или чек. По този начин се елиминира необходимостта от многократно въвеждане на идентифицираща информация за потребителя в уебформите за пазаруване и се ускорява плащането. Ползите за търговците са свързани със защита от измами.

Към известните системи за електронни портфейли се отнасят следните: портфейлът на „Google” - Google Wallet, портфейлите на картовите организации - MasterPass (първоначално стартира с името Pay Pass Wallet) на „MasterCard”, V.me на „Visa” (портфейлът е достъпен за потребителите във Франция, Испания и Великобритания от лятото на 2013 г.) и Serve на „American Express” и др.

Класификациите на електронните платежни инструменти по признаците "форма на плащане", "вид валута", "участници в платежния процес" и "местоположение" имат значение за организацията на счетоводното отчитане в търговските банки, за изготвянето на техните счетоводни политики, за организацията на документооборота и др. Това, от своя страна, рефлектира и върху цялостното управление на платежните операции и инструменти в търговските банки.

1.4. Правна рамка на платежните операции и инструменти в търговските банки

Регламентирането на процеса на извършване на платежни операции и използването на платежни инструменти в търговските банки е строго нормативно определено. Причините за това са свързани с факта, че става въпрос за изключително важни за икономиката и паричните, и финансовите отношения връзки. Както в България, така и във всяка друга съвременна страна, има богат пакет от нормативни документи, които уреждат наличието на платежни системи, операции и използването на платежните инструменти.

Нормативните документи, които уреждат платежните операции и инструменти могат да бъдат групирани в следните три групи:

- общи законови и подзаконови актове, които регламентират организацията, технологията и контрола над платежните услуги и системи;
- специфични актове, които са свързани със счетоводното отчитане и дейност на платежните услуги и системи;
- вътрешни за всяка търговска банка актове, с които се определя технологията, начинът на отчитане и осъществяване на разплащането, отговорните лица, взаимодействието между тях и лицето, което осъществява контрол над тези операции.⁶⁶

Във всяка от трите групи ясно могат да се открият следните основни нормативни актове:

Първа група: Общи законови и подзаконови актове. Тук се включват нормите, които регламентират организацията на платежните операции и по-конкретно Законът за платежните услуги и платежните системи, Търговския закон, Законът за мерките срещу изпирането на пари.

Основен акт в България, който регламентира платежните операции е Законът за платежните услуги и платежните системи. Той е в сила от 06.03.2018 г., като отменя предходния закон.⁶⁷ В него се определят изискванията към доставчиците на платежни услуги и видовете платежни услуги; редът и процедурите, свързани с лицензиране и осъществяване на дейност от платежните институции, както и други особености на платежните операции, подробно описани в чл. 1 на Закона. Показателно е, че този акт определя и употребата на електронните пари, които са важен инструмент при текущите разплащания в международен аспект.

Друг акт, който е пряко свързан с платежната система и плащанията е Законът за Българска народна банка, в който се регламентира, че "централната банка отговаря за организирането, поддържането и развитието на платежните системи в страната, като съдейства за създаването и функционирането на

⁶⁶ Вж. ПАНЧЕВА, Ст. Теоретико -приложни аспекти на счетоводството на предприятията с нестопанска цел. Свищов: СА "Д.Ценов", 2009, с. 123

⁶⁷ ЗАКОН за платежните услуги и платежните системи. Държавен вестник, бр.20 от 6 Март 2018г., посл. Изм. бр.13 от 14 Февруари 2020г, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182267>

ефективни платежни системи и осъществява надзор върху тях."⁶⁸ Трябва да се посочи и Закона за кредитните институции, който съдържа регламенти по отношение на платежните дейности.

Търговският закон⁶⁹ също е важен нормативен акт, в чийто член 435 е дадено определението за акредитив, а именно: "Акредитивът е едностранно писмено изявление на банка, с което тя се задължава да плати на посоченото в акредитива лице сумата по акредитива, ако то предаде на банката в срока по акредитива описаните в него документи и изпълни другите негови условия. Акредитивът влиза в сила след уведомяване на лицето."⁷⁰

Законът за мерките срещу изпирането на пари е другият акт, свързан с платежното посредничество на търговските банки, третиращ начините и методите, по които търговската банка следва да осъществява контрол при предоставяне на различни, в това число и платежни услуги на своите клиенти.⁷¹

Втора група: Специфичните нормативни актове. Това са Наредбите на БНБ, в които се регламентират платежното посредничество и платежната система. Най-важните от тях могат да се групират, систематизират и характеризират, както в таблица 4:

⁶⁸ ЗАКОН за Българската Народна Банка, Държавен вестник, бр. 46, 1997, посл. изм. Доп. ДВ. бр.14 от 18 Февруари 2020г., <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134138370>

⁶⁹ ТЪРГОВСКИ ЗАКОН, Държавен вестник, бр. 48, 1991, посл. изм. изм. ДВ. бр.104 от 8 Декември 2020г.. <https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630>

⁷⁰ ТЪРГОВСКИ ЗАКОН, Държавен вестник, бр. 48, 1991, посл. изм. изм. ДВ. бр.104 от 8 Декември 2020г.. <https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630>

⁷¹ ЗАКОН за мерките срещу изпирането на пари, Държавен вестник, бр. 27, 2018, посл. изм. бр 69, 2020, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182924>

* Представените подзаконови нормативни актове не изчерпват абсолютно всички възможни актове, съдържащи въпроси, свързани с извършването на безналичните плащания. Акцентът тук е поставен върху обхващането и представянето само на най-важните от тях.

ТАБЛИЦА 4.

Наредби на БНБ, които регламентират дейността, свързана с платежните инструменти, системи и разплащания и техните цели*

Наредба	Цел/ предназначение
Наредба № 3 на БНБ от 18 април 2018 г. за условията и реда за откриване на платежни сметки, за изпълнение на платежни операции и за използване на платежни инструменти	Наредбата определя откриването и воденето на платежни сметки и отчетността по тях, изискванията към платежните операции, извършването на сетълмент в Българската народна банка
Наредба № 13 на БНБ от 18 август 2016 г. за прилагането на международен номер на банкова сметка и за БАЕ кодове	Наредбата определя прилагането на Международен номер на банкова сметка (International Bank Account Number – IBAN), както и на банковите кодове. Международният код е последователност от буквени и цифрени знаци за еднозначно международно идентифициране на банкова сметка на клиент в търговска банка
Наредба № 16 на БНБ от 29 март 2018 г. за издаване на лицензи и одобрения, за вписване в регистъра по чл. 19 от Закона за платежните услуги и платежните системи и за изискванията към дейността на операторите на платежни системи с окончателност на сетълмента	Наредбата е свързана лицензирането на платежна институция и/ или дружествата за електронни пари, като определя и реда за издаване на лиценз и извършване на дейност като оператор на платежна система. В Наредбата намират място и изискванията към предоставяните в

	БНБ отчети от доставчиците на платежни услуги, операторите и участниците в платежни системи.
Наредба № 27 на БНБ	Регламентира задълженията на търговските банки да предоставят информация, която е необходима за статистиката на платежния баланс
Наредба № 28 на БНБ	Регламентира реда за предоставяне на сведенията и документите на доставчиците на платежни услуги при извършване на презгранични преводи и плащания към трета страна

Целесъобразно и необходимо е представените в таблица 4 наредби да се обвържат и допълнят още с действащите нормативни актове от европейското законодателство, регулиращи въпросите, касаещи платежните операции и инструменти в търговските банки, а именно:

- Регламент (ЕС) 2015/847 на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 2015 година относно информацията, придружаваща преводите на средства, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1781/2006
- РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 924/2009 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 16 септември 2009 година относно презграничните плащания в рамките на Общността и за отмяна на Регламент (ЕО) № 2560/2001
- РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 260/2012 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 14 март 2012 година за определяне на технически и бизнес изисквания за кредитни преводи и директни дебити в евро и за изменение на Регламент (ЕО) № 924/2009
- РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 248/2014 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 26 февруари 2014 година за изменение на Регламент (ЕС) № 260/2012 по отношение на преминаването към общи за Съюза кредитни преводи и директни дебити

- РЕГЛАМЕНТ (ЕС) 2015/751 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 29 април 2015 година относно обменните такси за платежни операции, свързани с карти."⁷²

Трета група: Вътрешни правила на търговските банки. Тук се включват вътрешните документи на отделните търговски банки, свързани с платежното посредничество, като например: правила или процедури за издаване на чек, правила или процедури за инкасо, правила или процедури за обработка на получени акредитиви и т.н. В тях се описват етапите на осъществяване на дадения тип платежна операция, отговорните лица, участието на банковия софтуер в платежното посредничество, начина на осъществяване на контрол.

Всички посочени нормативни актове имат важно значение за цялостния процес по осъществяване на безналични плащания и за платежното посредничество на търговските банки.

⁷² <https://www.bnb.bg/AboutUs/AULegalFramework/AUEULLegalFramework/AUEULFRegulation/index.htm>

ГЛАВА ВТОРА.

ПРОБЛЕМИ ПРИ СЧЕТОВОДНО-ИНФОРМАЦИОННОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ ЗА ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ И ИНСТРУМЕНТИ

2.1. Организация на синтетичното и аналитичното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

По своята характеристика, банковото счетоводство се различава от счетоводството, което се води в нефинансовите предприятия. Причината е самата специфика на банковата дейност - при тази дейност, ежедневно се осъществяват изключително разнообразни операции, които изискват непрекъсната отчетност. Освен това, търговските банки работят с голям брой клиенти - част от тях са лоялни (имат открити сметки в търговската банка и използват непрекъснато нейните продукти), а друга част – не (инцидентно използват банковите продукти, като например извършват еднократни преводи и др.).

Независимо от инцидентния характер на ползване на банковите услуги всяка търговска банка следва да осъществява детайлни счетоводни записвания, свързани с предпочитаната от клиента сделка или операция. Това поставя несъмнено високи изисквания по отношение на отчетността и водената аналитичност. Имайки предвид посоченото, то различията по отношение на счетоводството в банковия сектор и реалния сектор може да се обобщят в няколко насоки, както следва:

- търговските банки, за разлика от предприятията в реалния сектор имат много повече клиенти или потребители на банковите продукти и услуги;
- в търговските банки се извършват ежедневно многобройни операции и транзакции, което не е задължително за предприятията от реалния сектор;
- банковите клиенти могат да използват услугите на търговската банка регулярно - под формата на своеобразен абонамент (въз основа на сключените

договорни отношения с търговските банки) или пък еднократно; абонаментно обслужване съществува и при предприятията в реалния сектор, но следва отново да се подчертае многобройността на банковите клиенти;

- търговската банка следва да поддържа активни взаимоотношения с клиентите си, "Затова взаимоотношенията между банка и всеки конкретен неин клиент се характеризират с няколко аналитични сметки (депозитни, разплащателни, специални, заемни и др.). Като се има предвид, че за тези взаимоотношения трябва да се поддържа актуална информация, то в банките е необходимо своевременно да бъдат отразявани по аналитичните сметки постоянно настъпващите промени в тези взаимоотношения. Освен това, ежедневно трябва да се поддържа равнението между аналитично и синтетично отчитане, което е едно от основните счетоводни правила."⁷³

- банковото ръководство се нуждае от специфична ежедневна информация, за да може да взима не само стратегически, но и оперативни ежедневни решения - например по отношение на отпускане на кредити на даден клиент или група такива, по отношение на наличности по сметки или по клонове и други.

Синтетичното отчитане на операциите в банковия сектор се осъществява чрез счетоводни сметки, които се различават от банковите сметки. Последните са сметки, с които търговските банки идентифицират своите клиенти и същевременно отчитат средствата по тях.

Банковите сметки отразяват спецификата на договорните отношения с клиента и от тази гледна точка, те могат да бъдат:

- разплащателни сметки - по тях се отразяват парите, които са платими на виждане без срок за предизвестие от страна на собственика на тези пари или титуляра на сметката;
- депозитни сметки - те са свързани със съхранение на средства, които са платими на дадена, договорена между клиента и търговската банка дата или при други условия;

⁷³ МЕРАЗЧИЕВ, В., БАТАШКИ, Г. Банково счетоводство. - Свищов, 2002, с. 6

- спестовни сметки - те са свързани със съхранение на пари на клиента срещу специални условия - например - регулярни вноски, при навършване на определен срок и други;
- сметки на предприятия от публичния сектор - това са сметки, които обслужват бюджета – например - сметки на НАП, НЗОК и други ведомства или организации;
- набирателни сметки - те са свързани с изискванията на Търговския закон при регистрация и последващо институционално обособяване на юридическо лице;
- акредитивни сметки - те са свързани с осъществяване на операции по акредитивни разплащания;
- ликвидационни сметки - те се използват при ликвидация на юридически лица;
- особени сметки - те са свързани със съхранение на средства на лица, за които е в ход специално открито производство по несъстоятелност;
- други видове сметки.⁷⁴

За разлика от посоченото по-горе, счетоводните сметки са свързани с отчитане на активите, пасивите, приходите и разходите и разчетите на отделната търговска банка.

Задълбочаване на изследването в областта на счетоводното отчитане в търговските банки и нефинансовите предприятия показва също, че въпреки различията, между тях съществува и връзка. Тя се изразява в това, че на практика, всяко едно изменение, което е свързано с изменението в банковата сметка се отразява чрез счетоводните сметки, открити в счетоводната система на търговската банка. Не е възможен платежен процес без наличието на банкова сметка.

Привлечените средства в търговските банки се съхраняват по различни сметки*, които са систематизирани в две основни групи според вида валута:

⁷⁴ Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Цит. съч., с. 129-130

* Основните видове сметки бяха изброени по-горе.

* Група 18 Привлечени средства по платежни сметки във валута няма да се анализира в дисертационния труд, тъй като излиза извън обхвата на изследването.

- група 17 Привлечени средства по платежни сметки в левове;
- група 18 Привлечени средства по платежни сметки във валута.*

Най-важната особеност на безкасовото плащане е, че то се извършва чрез вписвания по банкови сметки, които се задължават и заверяват. Факт е обаче, че в литературата въпросът за правната същност на вписването по банкова сметка не е представен еднозначно.

Съществува виждане, че това е счетоводна операция, извършвана от банката⁷⁵.

Някои автори приемат, че действията на търговската банка са писмени актове за прехвърляне на пари, аналогични на предаването на пари в брой.⁷⁶ Тези актове обаче са абстрактни, защото на получателя на плащането не могат да се противопоставят възраженията, произтичащи от отношенията както между платеца и неговата търговска банка, така и между участващите в платежния процес търговски банки.

Известни са и теории, които обясняват тези действия с цесия, новация или делегация. Тезата, че вписването по банковата сметка е счетоводна операция не обяснява същността на това действие. При банковата сметка последиците от вписването по нея са различни от тези, които се осъществяват по счетоводна сметка.

Изясняването на същността на вписването по банкова сметка изисква да се потърси отговор на два въпроси: Има ли правно значение счетоводното вписване по сметката? Какви са правните последици от вписването?

Счетоводното отразяване, което търговската банка извършва по сметките на платеца и получателя на плащането - т.е., по сметките на своите клиенти, поражда правни последици. Задължаването на сметката е действие, с което търговската банка намалява задължението си или се освобождава от задължение към титуляра на сметката, а заверяването на сметката - действие, с което се поема задължение на търговската банка по договора за банкова сметка. Правопроменяният ефект настъпва автоматично с извършването на операцията

⁷⁵ Вж: КАЛАЙДЖИЕВ, А. Същност на вписването по банковата сметка // Търговско право, 6, 1998, с. 3

⁷⁶ ПАК там, с. 3

от търговската банка. Този извод се подкрепя от разпореждането на чл. 305 от Търговския закон (ТЗ), според който, за да бъде безкасовото плащане завършено, достатъчно е да бъде заверена сметката на получателя на плащането.⁷⁷

За да възникне вземането на получателя на плащането към обслужващата го търговска банка е достатъчно да бъде заверена сметката на последния. Заверяването на сметката не е счетоводна операция по отразяване на плащане. То изразява самото плащане. А, както е известно, в член 305 от ТЗ се регламентират отношенията между платеца и получателя на плащането, а не отношенията между търговските банки и техните клиенти или отношенията между търговските банки. Затова няма причина, всички вписвания по банкови сметки да се разглеждат по начин, различен от уредения в чл. 305 на ТЗ. В законодателството обаче подобно разграничение липсва.

Поддържаната теза се подкрепя и от режима на сторнирането на вписванията по банковите сметки, като сторнирането е отмяна на вписвания, които са породили правно действие от момента на извършването си. Същото може да се каже и за това, че сетълментът е неотменим след извършването му от Централната банка. Междубанковото плащане е завършено със задължаването на сметката на търговската банка на платеца и заверяването на сметката на получателя на плащането. Следователно, с извършването на сетълмента се намалява задължението на централната банка към търговската банка на платеца и се увеличава задължението на търговската банка на получателя на плащането. Когато плащането е вътрешно банково, търговската банка задължава сметката на платеца и заверява сметката на получателя на плащането. В този случай търговската банка намалява задължението си по банковата сметка към платеца (ако плащането е за цялата сума по сметката, търговската банка се освобождава от задължението си), като поема задължение или увеличава задължението си спрямо получателя на плащането. Или двете вписвания следва да се извършват едновременно. Не може да се завери едната сметка, без да се задължи другата.

⁷⁷ Чл. 305 на ТЗ Чл. 305. (Нов - ДВ, бр. 83 от 1996 г., изм. - ДВ, бр. 31 от 2005 г., в сила от 10.10.2005 г.) Когато плащането се извършва чрез задължаване и/или заверяване на сметка, то се смята за завършено със заверяване сметката на кредитора или чрез изплащане в наличност сумата на задължението на кредитора.

Противното означава търговската банка да постави едната от страните по плащането в по-благоприятно положение от другата, включително с оглед на лихвите, разноските и таксите.

По-сложни са правните последици при междубанковите безкасови плащания. При тях най-напред търговската банка на платеца задължава сметката му, т.е. намалява задължението си към платеца. След това търговската банка на платеца нарежда на централната банка да задължи водената при последната разплащателна сметка и да завери разплащателната сметка на търговската банка на получателя на плащането. След задължаването на сметката на търговската банка на платеца и заверяване на сметката на търговската банка на получателя на плащането (извършване на сетълмента) централната банка се освобождава от задължението си към търговската банка на платеца за сумата на плащането. Задължаването и заверяването на сметките на двете банки също се извършва едновременно. Когато завери разплащателната сметка на търговската банката на получателя на плащането, централната банка се задължава към тази търговска банка за сумата по плащането. Същевременно нарежда да завери сметката на получателя на плащането. И накрая търговската банка на получателя на плащането заверява сметката на получателя на плащането, т.е. поема лично задължение към получателя на плащането. Т.е. всички вписвания имат за предмет една и съща стойност - тази по плащането.

Представените по-горе правни операции намират и своя счетоводен израз. В счетоводството на търговските банки и в частност при отчитане на безналичните плащания на територията на страната важно значение имат счетоводните записвания във връзка с отчитане на привлечени средства по разплащателни сметки на предприятия (сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове), чието аналитично отчитане обикновено е организирано по титуляри на средствата.

За отчитането на безналичните плащания от страна на търговските банки е характерно следното:⁷⁸

⁷⁸ Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Цит. съч., с. 130-131

- наличието на сметка, която се обозначава от търговската банка със специален IBAN номер;
- плащането или извършването на операции може да се осъществява по волята на титуляра или оторизирано от него лице и в редки други случаи, някои операции със сметката могат да бъдат извършвани и от трети лица - органи на властта*;
- всяка една транзакция и последващо счетоводно отчитане трябва да има документална обусловеност - платежен документ и/или електронно съобщение. Редовността на документите е задължително условие за осъществяване на транзакцията и последващото ѝ отчитане;
- платежните нареждания указват размера на транзакцията, като последната може да бъде само да размера на наличното салдо или ако има отпуснат овърдрафт;
- платежните документи се обработват и отчитат в строго хронологичен ред, съобразно депозирането или лично, или по електронен път от страна на титуляра на сметката или упълномощено от него лице;
- "банката е длъжна да осигури изпълнение на платежното нареждане в неговата цялост, без да намалява сумата на плащането с такси и комисионни."⁷⁹ В банковата практика на България обаче има и случаи, когато това не се спазва.*
- търговската банка има право и си начислява приходи, свързани с платежното си посредничество при безналичните плащания, като тези приходи се отчитат съгласно тарифи, които трябва да бъдат оповестени и разгласени на банковите клиенти;
- търговските банки са задължени да предоставят информация на своите клиенти по отношение на извършените платежни операции. Допълнително,

* Например при запор на сметка или при отнемане на незаконно придобито имущество.

⁷⁹ ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Цит. съч., с. 131

* При плащане на кеш терминал към банкова сметка в Прокредит банк, от сметката на бенефициента се удържат 10 лева. Към 2016 г., това решение на банката не е било отнесено към съда, въпреки че поставя възможности за злоупотреби. Така например, няма ограничения за броя плащания на кеш терминал към даден бенефициент. Това означава, че ако дадено лице знае IBAN на друго лице, може да внася неограничени суми (например от 1 лев), за което на бенефициента ще бъдат удържани от банката 10 лева. Подобна практика е въведена през 2016 г. и по лично мнение е следвало да бъде преразгледана, тъй като бенефициентът не е уведомяван предварително дали желае да получи тези средства.

между търговската банка и клиента се уговаря начина на предоставяне на тази информация - регулярно - например всеки месец, на мейл, посочен от клиента, чрез смс или по друг начин.

Определена част от привлечените средства имат специален режим на използване и формиране. Те се отчитат по сметки от подгрупа 173 Специални сметки в левове. Като такива пример могат да бъдат посочени заделените средства на предприятията във връзка с използването им за безналични плащания чрез акредитиви, лимитирани чекови книжки и акцептирани чекове (например сметка 1734 Акредитивни сметки в левове).

Сметките от група 17 Привлечени средства по платежни сметки в левове са пасивни. Сметките се дебитират при намаляване на сумата по тях и се кредитират при увеличение на сумите. Въз основа на сключения с търговската банка договор за откриване и водене на сметките, търговските банки начисляват такси за обслужването на тези сметки, чийто размер се прихваща от наличните в тях суми или средства на клиента, за което се дебитира съответната сметка за привлечени средства в левове и се кредитира сметка 7291 Приходи от такси и комисиони.

При отчитането на платежните операции се използват и сметки, които са включени в раздел 9 на банковия сметкоплан. Обектите, които подлежат на счетоводна характеристика по извънбалансов път при безналичните плащания са условните вземания и задължения, които възникват при операциите, свързани с отчитане на акредитивите без покритие. В група 9 на банковия сметкоплан са предвидени:

- сметки за чужди активи, които се отчитат със сметки от група 91 Чужди активи;
- сметки за инкаса на клиенти, които се отчитат с подгрупа 923 Инкаса на клиенти;
- сметки за условни вземания и задължения, които се отчитат с групите 94 и 95 Условни вземания и Условни задължения;

- сметки за собствени активи, които не са включени в стопанския оборот- това са сметките от група 96 Собствени активи, невключени в стопанския оборот;
- сметки за собствени пасиви, които не са включени в стопанския оборот- това са сметките от група 97 Собствени пасиви, невключени в стопанския оборот;
- сметки от група 98 и 99 - съответно Разни активни и пасивни задбалансови сметки.

За безналичните плащания от съществено значение са сметките, свързани с условните задължения. За поетите условни задължения се използва група 95 Условни задължения, като сметките в групата са пасивни и с цел дефиниране на ангажиментите по кореспонденти (местни или чуждестранни) се въвежда сметка 9513 Местни кредитори по гаранции и акредитиви без покритие. За счетоводно отразяване на условните вземания се използва извънбалансовата активна сметка 9451 Местни дебитори по гаранции и акредитиви без покритие от подгрупа 945 Дебитори по операции за инкасиране.

Другият вид сметки, които имат значение за отразяването на безналичните плащания са сметки от група 98 Разни активни задбалансови сметки и сметки от група 99 Разни пасивни задбалансови сметки. По тях намират място получените документи по гаранции, както и се отчитат овърдрафт договореностите на търговската банка.

Синтетичното отчитане в търговските банки, свързано с безналичните плащания, е чрез обособени сметки, които използва всяка търговска банка, като основното значение има делението по вид сметки, съобразно договореностите между търговската банка и клиента, вида валута, както и типа клиент - физическо лице (граждани и домакинства) или юридически лица.

Спецификата на банковата дейност показва, че се налага използването на подробна аналитичност по банковите сметки. Необходимостта от добре структурирана аналитичност се обосновава също и от следното: плащанията в банковата система се осъществяват съобразно разчетите на самите банкови клиенти. Тези разчети възникват по различни поводи и извън банковата система,

но търговската банка се явява посредник на разчетните взаимоотношения между стопанските субекти, бюджета и/ или физическите лица. Според В. Меразчиев, "При тяхното уреждане от банковите звена чрез счетоводния запис Дебит сметката на платеща и Кредит сметката на получателя на сумата се променят конкретните стойностни размери на разчетните взаимоотношения между банките и тези клиенти. Общата сума на банковото задължение към всички банкови клиенти обаче не се променя. Само тогава, когато един от преките участници в безналичната разплащателна операция е банка, ще се промени сумата на общото банково задължение към титулярите по открити сметки в банките."⁸⁰

Воденето на детайлни аналитични счетоводни сметки от страна на търговската банка позволява да се прецизират промените, свързани със задълженията или поетите ангажименти на търговската банка към дадения клиент. По този начин, търговската банка във всеки един момент е наясно по отношение на протеклите взаимоотношения с клиента, поетите ангажименти към него, осъществените трансфери. И в същото време, общите ангажименти на търговската банка към нейните клиенти остават идентични. Реализирането на този дуализъм е възможно именно благодарение на аналитичното отчитане.

Аналитичното отчитане има и чисто маркетингов аспект за търговската банка. Ако нейния счетоводен програмен продукт позволява, то търговската банка може да проследи собствените си взаимоотношения с дадения клиент - например клиент "Х" и на тази база да подобри маркетинговата си политика към клиента или обратно - да установи по-рестриктивен режим, ако се проучи, че клиентът проявява признаци на ненадеждност (например, често сметката му остава без покритие, а той заявява съгласие за директен дебит. Сигнал за риск може да бъде неизпълнен ангажимент по акредитив от страна на клиента и т.н.). Така, аналитичната отчетност дава възможност да се намали и риска от работа с ненадеждни клиенти. И обратното - ако се установи, че клиентът е редовен и коректен в плащанията си, няма забавяне при използване на акредитиви, банкови гаранции и други, то тогава търговската банка може да му предложи

⁸⁰ МЕРАЗЧИЕВ, В. Банково посредничество (счетоводни аспекти). - Свищов, 2006, с.198

преференциален овърдрафт, например - разбира се, ако клиентът отговаря на останалите банкови условия за това.

Или позовавайки се на изложените разсъждения може да се приеме мнението на В. Меразчиев, който заявява, че "Пълната и точна информационна характеристика на взаимоотношенията между банките и техните клиенти изисква да се откриват и водят множество аналитични сметки."⁸¹ Счетоводното законодателство не поставя ограничения нито по отношение на броя водени аналитични сметки, нито по отношение на нивата им, а усъвършенстването на програмните счетоводни продукти дават възможност за аналитичност на нива по избор на самия клиент. Аналитичното отчитане се организира по:*

- име на титуляр - платец или получател на сумата;
- вид валута;
- вид на чека;
- серия на чека;
- номер на чека.
- партида на акредитив и т.н.

2.2. Технологични особености на разплащателния процес в търговските банки

За да се осъществи технологията на разплащателния процес в търговските банки е необходимо последните непрекъснато да обменят информация с платежните платформи като например БОРИКА или RINGS. За целта служителите ежедневно извършват обмен на файлове със съответните системи, чрез техния интерфейс и софтуера на търговската банка, в които се съдържа следната информация:

- финансови и нефинансови операции с карти и терминали;

⁸¹ МЕРАЗЧИЕВ, В., БАТАШКИ, Г. Цит. съч., с.6

* За да се установят характерните особености и проблемите, свързани със синтетичното и аналитичното отчитане на безналичните плащания в търговските банки в България е проведено практическо проучване в три търговски банки. Проучването е проведено под формата на интервю с общо шестима служители от счетоводните отдели на банките, като въпросите от интервюто могат да се видят като приложение 9 към дисертационния труд. По изрично настояване на ръководствата на банките, не се споменават техните имена и поради тази причина, в дисертационния труд, имената на банките са заменени с инициалите "X", "Y", "Z".

- авторизации за извършени плащания;
- информация за сетълмент;
- заявки за производство на и информация за произведени карти;
- салда по картови сметки и лимити по карти;
- промяна на параметри и състояние на карти;
- информация за мрежата от терминали;
- информация за състоянието на АТМ, собственост на дадената търговска банка и т.н.

Информацията за финансовите операции се прехвърля към системата на търговската банка за извършване на даденото счетоводно записване. След счетоводното записване, от служител на търговската банка се изтегля информация за актуалните баланси по сметките на клиентите.

Информацията от клиринг и сетълмент за извършени транзакции с карти Maestro, VISA и MasterCard се получава с файл чрез БОРИКА. Сетълмент на плащания между търговски банки в чужбина, които обслужват операции с Maestro и MasterCard Standard и търговската банка в България се извършва чрез системата за клиринг и сетълмент на MasterCard International.

Сетълментът на междубанковите плащания, породени от картови операции, се извършва в БНБ чрез Системата за Брутен Сетълмент в Реално Време (РИНГС). БОРИКА като лицензиран от БНБ картов оператор извършва директна връзка с РИНГС. Извършва обработка на информация за всички междубанкови плащания по картови операции на територията на страната и подава в РИНГС заявка за сетълмент между банките и изпраща на банките информация за резултатите от сетълмента на изпълнените чрез нея плащания.

Информация за операциите, извършени с карти се съдържат във файловете с финансови операции от БОРИКА. Данни за движенията по сетълмент сметката на дадената търговска банка в БНБ се получават ежедневно от БОРИКА с файловете за сетълмент. Оторизиран служител има за задача да провери коректността на информацията, съдържаща се във файловете и ежедневно да равнява разчетните сметки.

Търговските банки прилагат специфична технология при посредническата си функция по отношение на разплащанията, даваща отражение и върху отчетния процес. По отделни форми на плащане тя може да се характеризира със следните особености:

Основен документ за инициране на плащане по **кредитен превод** е платежното нареждане за кредитен превод. Платежният документ се изготвя съгласно примерен образец.

Търговските банки имат специално обособени процедури, свързани с платежната форма, като съобразно проучванията в практиката, особеностите могат да се обобщят:*

- Преводът се иницира от клиента с представяне на попълнено нареждане за плащане, като за плащанията към бюджета, нареждането има специална форма.
- Нарежданията се приемат лично, като не съществува възможност за изпълнение на нареждания, които са изпратени по пощата. При суми над 100,000 лв. и различен статут на наредителя и получателя, т.е. наредителят е чуждестранно лице, наредителят следва да попълни и данните за Статистическата форма в платежното нареждане.
- При суми над 30,000 лв. наредителят следва да представи и Декларация по ЗМИП. За корпоративни клиенти не се изисква печат на фирмата върху декларацията, а само подпис на законния представител/пълномощник, който се сверява със спесимена в търговската банка.

Банковият служител трябва да уведоми клиента за задължителните данни, които трябва да присъстват в платежното нареждане, за да бъде осъществен превода: пълен и верен IBAN на получателя и BIC на търговската банка на получателя, пълен и верен IBAN на наредителя и всички изискуеми задължителни реквизити (при условие, че се предостави неточна/непълна информация за превода в нареждането, на клиента се отказва извършването на

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Х“ (Името на банката не се споменава по искане на ръководството).

платежната услуга). На клиента задължително следва да се предостави също и следната информация при извършване на превода:

- максимален срок за изпълнение на операцията;
- дължимите такси и комисиони;
- обменен курс, ако има обмяна на валута съпътстваща превода;
- прилагана опция за разносните - споделени разноски, т.е. всяка от страните наредител/получател заплаща разносните на своята търговска банка;

Проучванията в практиката показват, че в търговските банки се определят и времевите граници за обработка на нареждания за преводи в национална валута към други търговски банки. И още търговската банка не контролира предмета на сделката, в резултат на която е възникнало плащането. Наредителят носи отговорност за настъпилите последици от неправилно съставено нареждане, като клиентът има право да откаже плащането и да изтегли вече дадено от него нареждане само преди сметката му да е задължена.

След идентифициране на клиента /формален контрол и приемане на платежното нареждане на фронт - офиса на търговската банка/ документите се предават незабавно (задължително в случай на превод по системата РИНГС) за въвеждане и обработка. Действията по въвеждане на преводните нареждания в системата се изпълняват от Специалист обслужване на клиенти или Консултант физически лица с каса, или Консултант клиент, или Специалист оперативна дейност, или Търговски Сътрудник при Частно Банкиране. Задължително предварително се проверява за салдо по клиентската сметка в случай на превод по системата РИНГС. Всеки превод за сума над утвърдения лимит се потвърждава от служителите с права за контрол. Преводите под утвърдения лимит не подлежат на системен контрол. Сумата на превода и таксата за превод съгласно Тарифата на търговската банка (когато такава се дължи) се отчитат счетоводно автоматично от сметката на наредителя след всяко потвърдено преводно нареждане.

При липса на разполагаемост по клиентската сметка и недостиг по отпуснат по сметката овърдрафт, преводът подлежи на последваща автоматична периодична проверка за разполагаемост и счетоводно отразяване при наличие на

средства в рамките на указания в Общите условия на търговските банки за извършване на местни и презгранични преводи срок от 1 ден, т.е. до края на работния ден на посочената в клиентското нареждане дата за изпълнение на превода. Ако в рамките на деня не се осигури необходимото салдо, плащането се отказва. За да бъде извършено, клиентът следва да нареди и депозира ново такова.

Преводи, чакащи за автоматична периодична проверка за разполагаемост на следващ ден в рамките на посочения срок, могат да се следят във филиала на база Справка за чакащи в опашка плащания за БИСЕРА и РИНГС в Business Object.

Автоматично счетоводно отразени преводи на база периодичната проверка за разполагаемост в рамките на посочения срок, могат да се следят във филиала на база Справка за осчетоводени от опашка плащания за БИСЕРА и РИНГС в Business Object.

При липса на разполагаемост по клиентската сметка и недостиг по отпуснат по сметката овърдрафт след указания срок, преводът автоматично се анулира и изтрива. Тяхното следене следва да се осъществява периодично във филиала на база Справка за изтрети от опашка плащания за БИСЕРА и РИНГС в Business Object.

След изтичането на указания срок клиентът следва да нареди отново същия превод по установения ред в момента, в който може да осигури достатъчно покритие за сумата на превода и дължимите на търговската банка такси и комисиони. На база данните на потвърден и счетоводно отразен превод автоматично се генерира съответният формат съобщение, което се изпраща към БИСЕРА/ РИНГС през приложението Payment Gate. В случай на отхвърлено нареждане иницирано към БИСЕРА/РИНГС от Payment Gate се извършва автоматично сторно на операцията в FC системата и автоматично се генерира е-мейл, който се изпраща на групов е-мейл адрес във филиала, обслужващ сметката.

Служителите във филиала, абонирани за този мейл адрес, следва задължително да проверяват на периодична база за получени съобщения за отхвърляне (Rejection) и да предприемат съответни действия, както следва:

- при допусната грешка от служител на търговската банка, нареждането се въвежда отново коректно в системата;
- контакт с клиента за получаване на коректни платежни данни, когато преводът е отхвърлен по негова вина.

Клиентът има правото и задължението да потърси на следващия работен ден информация за изпълнения превод и в случай че е изпълнена неточно, да уведоми търговската банка за това в писмен вид. Цялостният информационно-технологичен процес, свързан с тази форма на плащане включва:

- Приемане на клиентското нареждане и идентифициране на клиента, предоставяне на необходимата информация;
- Контрол за съответствие на клиентското нареждане и прилежащата декларация или статистическа форма, когато такава се изисква;
- Въвеждане на преводното нареждане в системата;
- Контрол и потвърждение на превода при суми над утвърдения лимит;
- Проверка за разполагаемост по клиентската сметка
- Счетоводно отразяване и генериране на платежно съобщение към БИСЕРА/ РИНГС;
- Действия при липса на средства по клиентската сметка;
- Автоматични действия при отхвърлено нареждане от Payment Gate;
- Информация за клиента;
- Архивиране след проверка на Контролен лист и документи от втори служител съгласно установения ред;
- Предоставяне на извлечение на клиента (при поискване на гише в търговската банка).

Счетоводните записвания при разглежданата форма на безналични плащания се представят в зависимост от съответния вид на плащане. Когато става въпрос за вътрешнобанкови плащания, то тогава операцията има сравнително опростен вид - записванията са свързани с отразяване на

задължението при платеца и заверка на получените средства по сметката на бенефициента, като валъор е същия работен ден. За целта се дебитираща сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове* и аналитична сметка на платеца срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитичната сметка на бенефициента.

Когато става въпрос за вътрешнобанково плащане операцията се отразява чрез системата за вътрешни разчети на банковата централа, като записванията са:

В клон "А", обслужващ платеца в платежния процес се дебитираща сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на платеца срещу кредитиране на сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания.

В клон "Б", обслужващ бенефициента в платежния процес се дебитираща сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитичната сметка на бенефициента.

Технологичният процес в условията на междубанков превод може да се опише по следния начин:

- Осъществяват се даден вид сделки между клиентите на търговската банка, като на този етап счетоводни записвания се съставят от платеца и доставчика и не касаят счетоводството на търговската банка.
- Платецът депозира в търговската банка, която го обслужва, платежно нареждане. Тук, съобразно банковата практика, не се съставят счетоводни статии, т.е., самото платежно нареждане се завежда само документално.
- Издаване на електронно съобщение по кредитен превод, като тук вече се осъществяват счетоводни записвания, които са следните:

* Заедно с отчитането по 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове е възможно и отчитане по сметка 1714 Разплащателни сметки на граждани и домакинства в левове, в зависимост от конкретния клиент на банката (физическо или юридическо лице). В разработката са посочени записванията по сметка 1713, като при всяка една операция е възможно да се използва и сметка 1714, като последната сметка не е изписвана, но технологията на отчетния процес и самото записване са абсолютно идентични.

В клон "А"-на платеца се дебитира сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитичната сметка на платеца срещу кредитиране на сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания .

- Формиране на масив от съобщения SWIFT формат MT 103 Кредитен превод (в БИСЕРА и RINGS):

В банкова централа "А" се дебитира сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания срещу кредитиране на сметка 4351 Преводи за изпълнение и в рекламация в левове.

- Получаване на съобщения от БНБ:
 - MT 900 Потвърждение за извършен дебит (в БИСЕРА и RINGS).
Счетоводни записвания:

В банкова централа "А" се дебитира сметка 4351 Преводи за изпълнение и в рекламация в левове срещу кредитиране на сметка 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове.

- MT 195 Информация за отхвърлено съобщение с попълнен код за грешка (в БИСЕРА), респ. MT 097 Отказано плащане (в RINGS). Не се съставя счетоводна статия.

- Препращане на съобщения тип MT 900 Потвърждение за извършен дебит, респ. MT 195 Информация за отхвърлено съобщение (в БИСЕРА) или MT 097 Отказано плащане (в RINGS) до клона на банкова централа "А" и съобщение MT 103 Кредитен превод (в БИСЕРА), респ. MT 910 Потвърждение за кредит (в RINGS) до клона на банкова централа "Б".

Получаване на съобщения тип MT 900 Потвърждение за извършен дебит в клона на банкова централа "А" и съобщение MT 103 Кредитен превод (в БИСЕРА), респ. MT 910 Потвърждение за кредит (в RINGS) в клона на банкова централа "Б". Счетоводните записвания в клон "Б" са свързани с дебитиране на сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове, аналитична сметка на бенефициента.

- Уведомяване на платеца за осъщественото плащане чрез отчет по сметката му и авизо по платежно нареждане. Счетоводни записвания се съставят от

платеца и не касаят счетоводството на търговската банка, т.е., записвания не се правят.

- Уведомяване на доставчика за полученото плащане чрез отчет по сметката му и авизо по платежно нареждане. Счетоводни записвания се съставят от доставчика и не касаят счетоводството на търговската банка.

Подобни процедури съществуват и при останалите плащания, като технологията, свързана с **директния дебит** е следната:

- Движение на съгласие за директен дебит. При този вариант на документооборот банковият документ се изготвя в три екземпляра, от които:
 - един екземпляр платецът предава на бенефициента;
 - два екземпляра платецът депозира в своята търговска банка. Един от екземплярите остава в досието на платеца, а другият след заверка от банката му се връща.
- Движение на съгласие за директен дебит. При този вариант на документооборот банковият документ се издава в два екземпляра, от които:
 - един екземпляр остава в досието на платеца;
 - един екземпляр се изпраща на търговската банка на бенефициента, като електронно съобщение, възпроизвеждащо реквизитите на даденото от платеца съгласие.

Екземплярът остава в досието на бенефициента, а последният се уведомява за условията по даденото съгласие за плащане с разпечатка от електронното съобщение.

- Движение на стока, работи, услуги и фактура
- Депозиране на нареждане за директен дебит в два екземпляра, от които:
 - един, заверен от търговската банка се връща на платеца, заедно с отчет по разплащателната му сметка
 - вторият екземпляр остава в досието на платеца, като неговите реквизити се възпроизвеждат в електронно съобщение за междубанков превод;
- Излъчване на електронно съобщение SWIFT формат MT 104 Нареждане за директен дебит в системата на вътрешни разчети.

Технологията на платежния процес при междубанкови плащания чрез директен дебит най-общо може да бъде представена в следната последователност:

- Формиране на масив от електронни съобщения по нареждания за директен дебит тип MT 104 Нареждане за директен дебит за последващ междубанков превод чрез БИСЕРА или RINGS. Съобщенията постъпват в съответната система за обслужване на клиентски плащания и се валидират според операционните правила на системата. При грешка съобщението се отказва, като RINGS (БИСЕРА) връща на изпращача съобщение MT 195 с попълнен код за грешка.
- Получаване и препращане на електронно съобщения за директен дебит тип MT104
- Генериране на съобщение MT 104 Превод по нареждане за директен дебит при изпълнение на условията, поставени в съгласието за директен дебит и задължаване разплащателната сметка на платеца. При неизпълнение на условията, поставени в съгласието за директен дебит се генерира съобщение MT 104 Отказ по нареждане за директен дебит с попълнено поле 70 Информация за получателя на плащането, съдържащо причините за отказа (в БИСЕРА), респ. MT 097 Отказано плащане (в RINGS).
- Получаване на съобщения MT 104 Превод по нареждане за директен дебит (при изпълнение на условията, поставени в съгласието за директен дебит), респ. MT 104 Отказ по нареждане за директен дебит (при неизпълнение на условията) или MT 097 Отказано плащане (в RINGS) и формиране на масив от съобщения за плащания по директен дебит чрез RINGS (БИСЕРА)
- Сетълмент на плащанията в БНБ (при съобщение MT 104 Превод по нареждане за директен дебит). Заверяване и задължаване на сетълмент сметките на банковите централи.
- Излъчване на сетълментово съобщение тип MT 900 Потвърждение за извършен дебит (в БИСЕРА и RINGS) към инициатора на плащането и съобщение тип MT 104 Превод по нареждане за директен дебит, респ. MT 901 Потвърждение за извършен кредит (в RINGS) към търговската банка на бенефициента.

- Получаване на съобщение тип MT 104 Превод по нареждане за директен дебит (в БИСЕРА), респ. MT 901 Потвърждение за извършен кредит (в RINGS) и препращане към клона по системата на вътрешни разчети.
- Заверяване разплащателната сметка на бенефициента и уведомяване на последния чрез разпечатка от електронно съобщение за директен дебит и отчет по разплащателната му сметка
- Уведомяване на платеца за извършеното плащане чрез разпечатка от електронно съобщение за директен дебит и отчет по разплащателната му сметка

Счетоводните записвания при участниците в платежния процес при директен дебит са аналогични на посочените при кредитния превод. Следователно, при разглежданата форма на безкасово плащане основните различия се съдържат в особеностите на документооборота и произтичащата от това друга поредност на счетоводни записвания. Доколкото обаче е налице известна условност и несигурност на плащането е подходящо изпълняващата платежна институция, обслужваща бенефициента да води небалансово отчитане чрез активната сметка 9231 Редовни чекове, полици и инкаса, изпратени за инкасиране в страната. Излъчване на електронно съобщение SWIFT формат MT 104 Нареждане за директен дебит в изпълняващата платежна институция (клон "Б") следва да се дебитираща сметка 9231 Редовни чекове, полици и инкаса, изпратени за инкасиране в страната срещу кредитиране на 9998 Обща пасивна задбалансова сметка.

След получаване на плащането (съобщение тип MT 104 Превод по нареждане за директен дебит (в БИСЕРА) или MT 901 Потвърждение за извършен кредит (в RINGS), търговската банка на бенефициента трябва да отпише условното си вземане чрез обратна на горепосочената счетоводна статия. Аналогична счетоводна процедура се налага и в случай на отхвърляне на плащането (съобщение MT 104 Отказ по нареждане за директен дебит-в БИСЕРА, респ. MT 097 Отказано плащане-в RINGS).

Съществуват особености в технологичния процес при посредническата функция на търговските банки и при **картовите плащания**. Всички операции с банкови карти чрез терминално устройство АТМ или ПОС се регистрират

автоматично в хронологичен ред при спазване на операционните правила на националния оператор, който съхранява информация за операциите в срок най-малко 5 години.

За целите на касово или безкасово плащане с банкова карта, издадена на физическо лице, в търговската банката - издател на картата следва да се открие разплащателна сметка на титуляра с шифър по банковия сметкоплан 1714 Разплащателни сметки на на граждани и домакинства в левове.

За извършване на плащания чрез платежна карта, издадена на търговец като картова сметка се използва неговата разплащателна сметка, отчитана чрез счетоводна сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове. За целите на иницирано касово плащане всеки АТМ терминал следва да се разглежда като самостоятелна оперативна каса извън офиса на търговската банка, на която за счетоводни цели се присвоява съответната аналитична сметка (партида) към основната сметка 5011 Каса.

Например: 5011-001 Оборотна каса,

-анал. с/ка "АТМ терминал № 1"

Счетоводните записвания са диференцирани в зависимост от вида на терминалното устройство, чрез което се иницира плащане с банкова карта:

При теглене на суми в брой от АТМ терминал се записва сумата по дебита на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове, аналитична сметка на титуляра срещу кредитиране на сметка 5011 Каса в левове, аналитична сметка за даденото устройство.

При безкасови операции от ПОС терминал и за сметки, открити в същата платежна институция (вътрешни плащания), записванията са свързани с дебитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на титуляра срещу кредитиране на сметка от подгрупа 161 Приети срочни депозити в левове или сметка от подгрупа 171 Разплащателни сметки в левове и аналитична сметка на титуляра.

По сметки, открити в друг клон на същата търговска банка (вътрешнобанков превод) се дебитира сметка 1713 Разплащателни сметки на

търговски предприятия в левове и аналитична сметка на титуляра срещу кредитиране на сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания.

При междубанкови плащания, чрез националния оператор по системата RINGS се дебитираща сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на титуляра срещу кредитиране на сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания или сметка 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове.

Счетоводните записвания във връзка с операциите по поддържане авоара на разплащателната сметка, олихвяването и банковото обслужване не се различават от стандартните и характерни за влоговете и депозитите.

Тук е важно да се подчертае, че при плащане с кредитна карта, освен горните принципи постановки, касаещи дебитните карти са налице и някои съществени особености. Доколкото кредитната карта позволява плащания над авоара по разплащателната сметка на картодържателя, това превишение следва да се третира като своеобразен разрешен кредит "овърдрафт".

Наличието на кредитен лимит, определен в договора за банковата кредитна карта е свързано със следните процедури и съответните счетоводни записвания:

- Съгласно сключения договор търговската банка поема условен ангажимент да осигури паричен ресурс по разплащателната сметка на своя клиент в определен размер (лимит). В рамките на този лимит платецът може да извършва плащания от разплащателната си сметка в случай, че по нея няма необходимия авоар за извършване на поредната чакаща за изпълнение платежна инструкция. С общия размер на договорения кредит се дебитираща сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка и се кредитира сметка 9931 Разрешен неизползван овърдрафт, като се отразява и по аналитичната сметка на картодържателя.
- При недостиг на средства по разплащателната сметка на картодържателя, за да се извърши поредното плащане, търговската банка служебно извършва плащането, насочвайки недостигащия паричен ресурс по сметката на платеца, който оформя като кредит „овърдрафт“. В резултат на тази операция и

вследствие на поетия предварителен ангажимент условното задължение на търговската банка отпада, като възниква реално вземане по предоставен кредит. За целта се съставят две счетоводни статии:

- За отписване на част от условния ангажимент в размер на усвоения кредит по разплащателната сметка на картодържателя се дебитира сметката 9931 Разрешен неизползван овърдрафт с аналитична сметка на картодържателя срещу кредитиране на сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка
- За оформяне на кредита „овърдрафт“ като реално вземане на търговската банка, се дебитира сметка от подгрупа 535 Други краткосрочни кредити в левове и се отразява вземането по аналитичната сметка "Овърдрафт" на картодържателя срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитичната сметка на картодържателя.

След допълване на авоара по картовата сметка се извършва съответното плащане, което се отразява счетоводно по реда, представен за дебитните банкови карти.

При **акредитивите**, основният информационен поток преминава през отдел "Обслужване търговско финансиране" на търговската банка, като при Централизираната обработка на сделки в отдел Обслужване търговско финансиране се осъществяват следните операции:

- регистриране и администриране на Рамковите договори за издаване на банкови гаранции, контра- гаранции и стендбай акредитиви;
- счетоводни записи във връзка с предоставено парично обезпечение;
- счетоводно отразяване по извънбалансови сметки;
- счетоводно отразяване на плащане по сделки;
- събиране на разноси;
- суифт и писмена кореспонденция;
- обработка на финансови и/или търговски документи.

Търговските банки използват проактивен подход при предлагане на продукти търговско финансиране на клиенти на банката, като идентифицираната потребност на клиента от сделки търговско финансиране е в резултат, както на предлагане от страна на търговската банка, така и на индивидуална инициатива

на клиента. Други принципи, свързани с отчитането на акредитивите са следните:

- За уникален референтен номер на сделка търговско финансиране за търговската банка се счита референцията, присвоена в отдел Обслужване търговско финансиране;
- Филиалите в търговската банка играят роля на точки за контакт с клиентите, като търговските сътрудници във филиалите действат като главен референт между клиентите и отдел Обслужване търговско финансиране. Портфейлните мениджъри действат като главни референти между клиентите и консултантите в отдел „Консултации търговско финансиране“.

В търговските банки се осигурява наличие на сигурен комуникационен канал между отдел Обслужване търговско финансиране и филиалите на търговската банка за осигуряване на бързо обслужване на клиентите, с последващо движение на оригиналната писмена кореспонденция по пощата. Клиентска сметка се задължава само при получаване на оторизация за целта от клиента, освен ако такава не бъде дадена предварително за целия период на валидност на сделка. Преференциалните условия се договарят с клиентите в съответствие с установената за целта Процедура в банката и комисионите и разноските се начисляват на тримесечна база и се събират за целия срок на валидност на сделката. Оригиналните инструкции и оригиналните Рамкови договори се съхраняват в отдел Обслужване търговско финансиране, а хартиените досиета се архивират от отдел Обслужване търговско финансиране, като във филиалите следва да бъдат поддържани паралелни досиета за целия период на валидност на сделката. Проучването показва, че входящата писмена кореспонденция следва да носи заверка за завеждане в търговската банка (с дата и час на постъпване) и заверка за автентичност съгласно оформен в банката актуален спесимен. Финансовите и/или търговски документи следва да бъдат поставени в плик преди завеждане на постъпването им в търговската банка. Завеждането на финансовите и/или търговски документи в търговската банка се предхожда от проверка на приложените документи по вид и по брой за съответствие с представения от клиента опис.

Изходящата писмена кореспонденция се подписва от двама оторизирани служители, съгласно действащата Таблица за компетентности съответно - оторизирани служители с право на първи и втори подпис и оторизирани служители с право на първи подпис.

Технологията на платежния процес при междубанкови плащания чрез акредитив с предварително превеждане на средствата най-общо може да бъде представена в следния последователен вид:

Движение на акредитивно нареждане. Платецът депозира в обслужващата го търговска банка нареждане за откриване на акредитив с покритие в два екземпляра, от които:

- единият екземпляр, заверен от търговската банка се връща на платца;
- вторият екземпляр остава в банковото досие на платца. На търговската банка на бенефициента се изпраща авизо под формата на електронно съобщение, възпроизвеждащо реквизитите на акредитивното нареждане. Електронното съобщение (авизо) се разпечатва в два екземпляра, от които единият остава в банковото досие на бенефициента, а с втория екземпляр последният се уведомява за откриването на акредитива.

Съгласно депозираното акредитивно нареждане търговската банка, обслужваща платца събира сумата по акредитива от разплащателната или друга негова сметка. Излъчва се кредитен превод до банковата централа за последващ междубанков превод чрез БИСЕРА или RINGS. Счетоводните записвания са както следва:

- За събраната сума по акредитива в клон "А"-платец се дебитираща сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична на платца срещу кредитиране на сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания
- Формиране на масив от съобщения SWIFT формат MT 103 Кредитен превод:

В банкова централа "А" се дебитираща сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания срещу кредитиране на сметка 4351 Преводи за изпълнение и в рекламация в левове

- Получаване на съобщения от БНБ:

- МТ 900 Потвърждение за извършен дебит. Счетоводни записвания:

В банкова централа "А" се дебитираща сметка 4351 Преводи за изпълнение и в рекламация в левове и се кредитира 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове

- МТ 195 Информация за отхвърлено съобщение с попълнен код за грешка. Тук не се съставя счетоводна статия.

Съобщенията тип МТ 900 Потвърждение за извършен дебит, респ. МТ 195 Информация за отхвърлено съобщение се излъчват до клона на банкова централа "А". Съобщение МТ 103 Кредитен превод се излъчва до клона на банкова централа "Б".

Получаване на съобщения тип МТ 900 Потвърждение за извършен дебит в клона на банкова централа "А" и съобщение МТ 103 Кредитен превод в клона на банкова централа "Б". В банковия клон, обслужващ бенефициента, сумата по акредитива се блокира по специална акредитивна сметка. За счетоводно отчитане на блокирания авоар по сметката е предвидена счетоводната сметка 1734 Акредитивни сметки в левове. Аналитичното отчитане към нея се води по номер на акредитив и по титуляри.

Счетоводните записвания са както следва:

В клон "Б" се дебитираща сметка 4610 Разчети по междубанкови плащания и се кредитира 1734 Акредитивни сметки в левове, като се отразява и по аналитичната сметка на бенефициента.

Уведомяване (авизиране) на бенефициента чрез екземпляр от акредитивно нареждане и отчет от акредитивната сметка за откриване на акредитив на негово име. Тук не се съставят счетоводни статии.

Изпращане на авизо (електронно съобщение) за открита акредитивна сметка до търговската банка на наредителя. Уведомяване на платеца за открития акредитив и за състоянието по разплащателната му сметка, съгласно банков отчет. На този етап счетоводни записвания се съставят от платеца и не касаят счетоводството на търговската банка.

Изпращане на стока, работи или услуги, придружени с комплект стоково-разпоредителни документи по доставката. Счетоводни записвания се съставят от платеца и доставчика и не касаят счетоводството на търговската банка.

Усвояване на акредитива. За целта доставчикът депозира в обслужващата го търговска банка комплект документи, изрично посочени в акредитивното нареждане. Търговската банка извършва формална проверка на представените документи спрямо условията, посочени в акредитивното нареждане и ако е налице съответствие се извършва плащане от открития акредитив. Екземпляр от комплекта документи по доставката се прилага към акредитивното нареждане в банковото досие на доставчика. Записването е по дебита на сметка 1734 Акредитивни сметки в левове и аналитичната сметка на бенефициента и по кредита на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове, като отново се отразява по аналитичната сметка на бенефициента.

Уведомяване на доставчика за полученото плащане чрез отчет по разплащателната му сметка. Счетоводни записвания се съставят от доставчика и не касаят счетоводството на търговската банка.

Авизиране на платеца чрез обслужващата го търговска банка за осъществено плащане от открития акредитив и за състоянието по акредитивната сметка. На този етап счетоводни записвания се съставят от платеца и не касаят счетоводството на търговската банка.

Ако акредитивът е делим и се усвоява на части, счетоводните записвания се правят толкова пъти, колкото поредни документи за плащане по акредитива са депозирани в търговската банка на доставчика. Ако след приключване на сделката (респ. изтичане срока на акредитива) остане неусвоена част, акредитивът се закрива или служебно от търговската банка на доставчика (ако изрично е посочено такова условие в акредитивното нареждане) или по нареждане на платеца, като сумата се превежда в търговската банка на наредителя по посочена от него сметка.

Счетоводно закриването на акредитива се отразява с обратни на тези при неговото откриване счетоводни статии.

Възможно е доставчикът да депозира в своята търговска банка документи на стойност по - голяма от сумата на акредитива. Тогава, ако акредитивът е делим, усвояването на сумата по документите се извършва до размера на акредитива, а остатъкът по сделката се урежда с друга форма на плащане. Ако акредитивът е неделим, търговската банка на доставчика уведомява платеца за недостига на авоар по акредитивната сметка, регистрира постъпилите документи без да ги изпълнява, като платецът може да промени условията по акредитива или да го допълни. Във втория случай се съставят счетоводни статии, аналогични на съставените при откриването на акредитива.

Ако акредитивът е потвърден, потвърждаващата банка поема неотменим ангажимент, гарантиращ плащането по акредитива, като отчита условното си задължение към бенефициента чрез следната счетоводна статия: дебитиране на сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка срещу кредитиране на сметка 9521 Местни кредитори по гаранции и акредитиви без покритие, като се използва аналитичната сметка на бенефициента.

При завършване на плащанията по акредитива или при неговото закриване поради неусвояване, поетият от потвърждаващата банка ангажимент отпада, като се съставя обратна на горепосочената счетоводна статия.

В този случай, формата на плащане е относително неудобна за платеца, поради наличието на блокиране на сума по сметката му, както и поради невъзможността платецът да контролира предмета на сделката, в това число по качество, срочност, асортимент и т.н. На практика усвояването на акредитива става по документи, които по правило предхождат получаването на стоките. С цел избягване недостатъците на предходната разновидност на акредитивната форма на плащане в международната практика се е наложила втората разновидност "акредитив без покритие" (с последващо превеждане на средствата). Този акредитив отново се извършва по инициатива на платеца чрез акредитивно нареждане, но в процеса на усвояване на акредитива търговските банки поемат предварителни ангажименти за извършване на плащането, което се осъществява чрез директен дебит.

Поетите от търговските банки ангажименти формират условни разчети между банковите офиси, които следва да се отчитат извънбалансово. За целта в банковия сметкоплан са предвидени следните две счетоводни сметки:

- сметка 9421 Местни дебитори по гаранции и акредитиви без покритие. По тази сметка се отчита условното вземане срещу бъдещо ефективно банково плащане по акредитива. Води се в търговската банка на доставчика (бенефициента). Сметката се дебитира със сумата по акредитива при неговото откриване, както и в случаи на последващо допълване на неговия размер. Сметката се кредитира по реда на усвояване на акредитива с ефективно преведените суми по представени документи за плащане. Салдото на сметката може да бъде само дебитно и отразява неусвоената част от акредитива към момента на неговото закриване.

- сметка 9521 Местни кредитори по гаранции и акредитиви без покритие. По тази сметка се отчита условното задължение за осъществяване на последващо банково плащане при усвояване на акредитива. Води се в търговската банка на платеца. Сметката се дебитира по реда на усвояване на акредитива с ефективно преведените суми по представени документи за плащане. Сметката се кредитира със сумата по акредитива при неговото откриване, както и в случаи на последващо допълване на неговия размер. Салдото на сметката може да бъде само кредитно и отразява неусвоената част от акредитива към момента на неговото закриване.

Към посочените по-горе счетоводни сметки е подходящо да се организира аналитична отчетност по търговски банки и съгласно информация, идентифицираща конкретния акредитив без покритие.

Съгласно информацията от депозираното от платеца нареждане за откриване на акредитив с последващо превеждане на средствата се съставят следните счетоводни статии:

- в търговската банка на платеца се дебитира сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка срещу кредитиране на сметка 9521 Местни кредитори по гаранции и акредитиви без покритие, като аналитичното отчитане може да бъде по:

- анал. с/ка на търговската банка на доставчика;
- партида на конкретния акредитив.
- в търговската банка на доставчика (бенефициента) се дебитира сметка 9421 Местни дебитори по гаранции и акредитиви без покритие, като информацията се отразява по аналитичната сметка – търговска банка на платеца срещу кредитиране на 9998 Обща пасивна задбалансова сметка.

След представяне на документите, изрично посочени в акредитивното нареждане, в търговската банка на доставчика започва усвояването на акредитива. За целта търговската банка на доставчика изпраща комплект от документите по акредитива, заедно с авизо (електронно съобщение) по директен дебит до търговската банка на платеца. Последната следва да извърши формална проверка за съответствие между представените документи и условията на акредитивното нареждане. В случай, че са изпълнени условията по акредитива и при наличието на авоар по разплащателната сметка на платеца сумата по документите се инкасира от нея и се превежда в търговската банка, обслужваща доставчика. След завършване на операцията обслужващите търговски банки уведомяват своите клиенти за извършеното плащане от (респ. по) разплащателните им сметки чрез отчети по тях. Счетоводните записвания във връзка с извършените ефективни банкови плащания по акредитива са аналогични на посочените при директен дебит.

Някои автори с основание считат, че след изпращане на документите, необходими за усвояването на акредитива до платежната институция, обслужваща платеца при банката на бенефициента, условното вземане следва да се трансформира във вземане с по-ниска степен на риск, като се състави и следната счетоводна статия:⁸² дебитиране на сметка 9423 Очаквани постъпления по акредитиви и гаранции без покритие, платими в страната, като информацията аналитично се отразява по сметката на търговската банка на платеца и по дадената партида на акредитива срещу кредитиране на сметка 9421 Местни дебитори по гаранции и акредитиви без покритие, като информацията

⁸² КОСТОВА, Н., Атанасова, А., Захариев, П., Цит. съч., с. 35

аналитично се отразява по сметката на търговската банка на платеца и по дадената партида на акредитива.

След извършване на плащанията по акредитива отпадат и съответните условни ангажименти на търговските банки - участници в операцията. За целта, по реда на извършените плащания и със суми, равни на техния размер се съставят следните счетоводни статии:

- в търговската банка на платеца, дебитирането е по сметка 9521 Местни кредитори по гаранции и акредитиви без покритие, като информацията аналитично се отразява по сметката на банката на платеца и по дадената партида на акредитива срещу кредитиране на 9898 Обща активна задбалансова сметка;
- в търговската банка на доставчика (бенефициента), дебитирането е по сметка 9998 Обща пасивна задбалансова сметка срещу кредитиране на 9421 Местни дебитори по гаранции и акредитиви без покритие, като информацията аналитично се отразява по сметката на банката на платеца и по дадената партида на акредитива или се използва сметка 9423 Очаквани постъпления по акредитиви и гаранции без покритие, платими в страната.

В случай, че остане неусвоена част от акредитива след изтичане на срока му или след приключване на сделката акредитивът се закрива, като за целта със салдата по водените при тях извънбалансови сметки двете търговски банки съставят горните счетоводни записвания.

При осъществяване на **чекови форми на безналично плащане**, платежният документ и платежното средство е самият **чек**, който се дефинира като "писмено нареждане на платеца до обслужващата го банка да изплати на приносителя на самия чек или на посочено от него лице определена сума."⁸³ Съществуват различни видове чекове, като от гледна точка на счетоводната отчетност от значение е тяхното класифициране на чекове, при които има или съответно - няма предварително блокирана сума по чекова сметка на клиента.

Счетоводните записвания в търговската банка започват с процеса на самото издаване на чекова книжка, при което се отразяват извършените от

⁸³ СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчиян, Д., Банково счетоводство. Трето преработено и допълнено издание. - София: УНСС, 2012, с. 168

търговската банка разходи за материали, като се дебитираща сметка от подгрупа 601 Разходи за материали срещу кредитиране на сметка от подгрупа 302 Материали със стойността на направените разходи за материали.

Клиентът заплаща тези разходи, което се отразява чрез дебитиране на сметка от група 50 Парични средства или сметка от група 17 Привлечени средства по платежни сметки в левове, съобразно начина на плащане срещу кредитиране на сметка от подгрупа 709 Други приходи със стойността на плащането, направено от клиента. Това трябва да бъде цялата сума по направените от търговската банка разходи.

Когато в търговската банка постъпи плащане по обикновен разплащателен чек, то записванията започват с дебитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на платеца срещу кредитиране на 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове и сметка от група 46 Вътрешни разчети със сумата на заявения чек.

В търговската банка на бенефициента на средствата, при получаване на съобщение за тези средства, последните се заприходяват, като се дебитираща сметка 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове и сметка от група 46 Вътрешни разчети срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове, аналитична сметка на бенефициента със сумата на чека.

При местните преводи, според авторите, "се използват два вида чекове с предварително блокиране на средства по специална чекова сметка - лимитирани чекови книжки и акцептирани чекове. **Лимитираната чекова книжка** съдържа няколко чека, по които е сформирано общо покритие по специална чекова сметка. Лимитираната чекова книжка е подходяща за използване при многократни, регулярни плащания. **Акцептираният чек** е чек с предварително блокирани средства, равни на сумата по чека, и е подходящ за единични плащания. И двата вида чекове гарантират определена сигурност на плащането поради наличието на средства, предназначени да обслужват само и единствено плащанията по издадените чекове."⁸⁴

⁸⁴ СТОЯНОВ, Ст., Башева, Сн., Фесчиан, Д., Цит. съч., с. 171-172

Акцептираните чекове не създават риск от изчерпване на лимита по чека, но такъв риск има при лимитираните чекове - те са дефинирани в границите на определена сума и предназначението на счетоводната отчетност тук е да се проследи състоянието и намалението на лимита по чековата книжка. Търговската банка обаче не е единственото задължено лице, което трябва да проследи възможността за изплащане на чека - задължение на бенефициента е да проследи адекватността на лимита по чековата книжка и да завери талона към прилежащия чек с размера на чековото плащане. "Ако не изпълни тези условия, бенефициентът по сделката е солидарно отговорен с платеца за издадените чекове без покритие ведно с лихвите и глобите за просрочените периоди. Този механизъм гарантира добра възможност за проследяването на лимита и силно редуцира възможностите за издаване на чекове без покритие."⁸⁵ По този начин се дава възможност да се редуцира риска за търговската банка.

При издаване на чек, в търговската банка на платеца, процесът се отразява по открита специална чекова сметка, като записванията започват с дебитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на платеца срещу кредитиране на сметка 1735 Привлечени средства по чекови сметки в левове и използване на аналитични сметки като:

- с/ка Вид на чека;
- с/ка Титуляр платец;
- с/ка Серия на чека;
- с/ка Номер на чека.

При изплащане на средствата по чека, технологията е идентична на тази по директния дебит, като се извършва дебитиране по сметка 1735 Привлечени средства по чекови сметки в левове и използване на аналитични сметки - Вид на чека, Титуляр платец, Серия на чека, Номер на чека срещу кредитиране на 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове и сметка от група 46 Вътрешни разчети.

В търговската банка на бенефициента, записванията са свързани с постъплението на средствата по чека, като се дебитират сметки 5031 Разплащателна сметка при БНБ в левове и сметка от група 46 Вътрешни разчети

⁸⁵ Пак там, с. 172

срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове, а аналитичното отчитане е по вид бенефициент.

При чековите разплащания, взаимоотношенията между търговските банки и техните клиенти са свързани с такси, които имат разнообразен характер - такси за покриване на разходите по издаването и обслужването на чековете, както и някои пощенски, телефонни, телексни и други разходи.

Това са финансови приходи за съответната търговска банка, като тяхното счетоводно отразяване е свързано с дебитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове срещу кредитиране на сметка 7291 Приходи от такси и комисиони в левове, аналитична сметка Приходи от такси или сметка 7299 Други финансови приходи.

2.3. Специфични платежни операции и тяхното счетоводно третиране в търговските банки

Под специфични платежни операции, за целите на изследването ще се разбират такива операции, които изискват допълнителни документални или друг тип информационни операции. Типичен пример за такъв тип операции са дейностите, при които сметките на банковия клиент са поставени под запор или пък когато банковите служители са допуснали грешка при отчетния процес.

Запорът на сметка е "акт на държавна власт, с който овластеният от закона държавен орган забранява на банката да извършва плащане от водени при нея клиентски сметки по нареждане или с предварително съгласие на техния титуляр, когато същия се явява длъжник по запора."⁸⁶ Запорът може да бъде върху имущество, движими вещи или парични средства, като банките имат отношение само върху запора на имуществените средства като вид обезпечителна мярка, дефинирана в Данъчно осигурителния процесуален кодекс (ДОПК). Тази мярка се предприема от страна на публичен изпълнител, като целта е субектът да бъде лишен от възможността да се разпорежда с паричните си средства и по този начин да нанесе увреда на кредитора. Публични

⁸⁶ ДЖИЛИЗОВ, В. Налагане на запор върху банкови сметки на длъжника. //Седмичен законник, 25, 30 юни - 6 юли 2003, с. 16

изпълнители са органите на Националната агенция за приходите (НАП)⁸⁷, но съществуват и възможности, запорът да бъде наложен от частен или държавен съдебен изпълнител, публичен изпълнител на местната власт, административен орган на Националния осигурителен институт, ръководител от Агенция Митници. Следователно, при подобни процедури, търговските банки взаимодействат и обменят информационни съобщения и с публичната администрация или приходните органи. Публичните изпълнители издават постановления за обезпечение по искане на органа, издал акта за установяване на публичното вземане или по собствена инициатива, когато не е било наложено обезпечение или наложеното такова е недостатъчно (след получаване на изпълнителното основание). Запорът, свързан с паричните средства на банковия клиент, може да бъде наложен поради различни причини.

Проучванията в практиката показват, че търговските банки имат процедура, свързана със запорите, като съобразно процедурата, запор може да се наложи върху всички видове банкови сметки, депозити и суми, предоставени за доверително управление от длъжника, като не подлежат на запориране сметки на държавните учреждения, вземанията по сметки на общините и лечебните заведения по чл. 5, ал. 1 от Закона за лечебните заведения, както и средствата на бюджетно субсидирани заведения, постъпили като субсидия от републиканския бюджет⁸⁸. Запор може да бъде наложен и върху ценности, които са вложени в трезори или пък ценни книжа.

Практическите проучвания показват и това, че на търговската банка може да бъде връчено запорно съобщение, което представлява:

- Запор за налагане на обезпечителна мярка, при който търговската банка следва да блокира средствата по сметки на клиента-длъжник, без да превежда суми на запориращия орган до получаването на допълнителни инструкции от него;

⁸⁷ ЗАКОН за националната агенция за приходите, чл. 7, ал. 2. // Държавен вестник, бр. 112, 2002, посл. изм. бр 105, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135461320>

⁸⁸ ГРАЖДАНСКИ процесуален кодекс, чл. 393, 519 и 520. // Държавен вестник, бр. 59, 2007, посл. изм. бр.110, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135558368>

- Запор за принудително изпълнение, при който търговската банка следва да преведе наличните средства по сметки на клиента на запориращия орган за погасяване на дълга по запора.*

Запорът се смята за наложен спрямо банката от деня, в който ѝ е връчено запорното съобщение⁸⁹, което може да бъде връчено на хартиен носител по пощата с обратна разписка или чрез куриер/връчител или пък в електронна форма, чрез Единна среда за обмен на запорни съобщения. При електронният обмен на запорни съобщения, запорът се смята за получен от банката с изтеглянето им от Единната среда за обмен на запорни съобщения. Според ДОПК, запорът се смята за наложен спрямо банката от деня и часа на получаването на запорното съобщение.⁹⁰ След като търговската банка получи запорното съобщение, тя следва да администрира запорираното вземане по сметките на длъжника, като основно нейно задължение е да не предава средствата на длъжника. Т.е., търговската банка блокира вземанията по сметката на длъжника и ограничава възможността на длъжника да се разпорежда с тези средства.

Всяко разпореждане със средства от тези сметки на длъжника, извършени след налагането на запора, са недействителни спрямо вискателя и присъединилите се кредитори, тъй като запорът лишава длъжника от правото да получи валидно плащане. В случай, че банката предостави средства на длъжника след налагането на запора, вискателя и присъединилите се кредитори имат законовото право по силата на чл. 452, ал. 1 от ГПК, съответно чл. 206, ал. 1 от ДОПК, да искат от банката повторно плащане.^{*91}

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Х“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството).

⁸⁹ ГРАЖДАНСКИ процесуален кодекс, чл. 507. // Държавен вестник, бр. 59, 2007, посл. изм. бр.110, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135558368>

⁹⁰ ДАНЪЧНО-осигурителен процесуален кодекс, чл. 202. // Държавен вестник, бр. 105, 2005, посл. изм. бр.105, 2020. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135514513>

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Х“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството)“

⁹¹ ГРАЖДАНСКИ процесуален кодекс, чл. 452, ал. 1. // Държавен вестник, бр. 59, 2007, посл. изм. бр.110, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135558368>, ДАНЪЧНО-осигурителен процесуален кодекс, чл. 206, ал. 1. // Държавен вестник, бр. 105, 2005, посл. изм. бр.105, 2020. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135514513>

Търговската банка е длъжна в 3-дневен срок от връчването на запорното съобщение да съобщи на съдебния изпълнител дали признава за основателно вземането, върху което се налага запорът, и дали е готова да го плати; дали има претенции от други лица върху същото вземане; и дали има наложен запор и по други изпълнителни листове върху същото вземане и по какви претенции. По реда на ДОПК търговската банка е длъжна незабавно да изпълни наложения запор като в случай на невъзможност да изпълни същия е задължена в 7-дневен срок от получаване на разпореждането да уведоми публичния изпълнител, наложил запора за причините за неизпълнението му (предходно наложени запори, липса на достатъчно средства и т.н.). Търговската банка се задължава, също така, да предприеме действия по изпълнение (плащане) на запора в случай, че същият е за принудително изпълнение, като по реда на ГПК и на основание чл. 508, ал. 3 от ГПК, ако търговската банка не оспорва своето задължение, тя е длъжна да внесе дължимата от нея сума по сметка на съдебния изпълнител. По реда на ДОПК и на основание чл. 228, ал. 1 ДОПК прехвърлянето на дължимата от длъжника сума по сметката на публичния изпълнител, наложил запора, се извършва от банката незабавно след получаване на разпореждането.

Законодателят не вменява задължение за търговската банка да уведоми банковия клиент за наложения запор. Проучването в практиката показва, че имат установен процес, според който подготвят уведомление и изпращат информация до длъжника за наложения запор. Запорираните средства се освобождават въз основа на изпратено от запориращия орган съобщение за вдигане/постановление за отмяна на наложения запор, като търговската банка има основание да предприеме действия по вдигане на наложения запор по сметки на клиента след като запориращия орган депозира в търговската банка съобщение за вдигане/постановление за отмяна на наложения запор. Освобождаването на средствата става след изплащане на задълженията на банковия клиент или въз основа на изпратено от запориращия орган съобщение за вдигане/постановление за отмяна на наложения запор.

При подобни процедури, търговската банка не се явява страна в изпълнителното производство, но тя е трето задължено лице - адресат на запорното съобщение, чието основно нормативно задължение е да изпълнява инструкциите на запориращия орган. В случай, че търговската банка след налагането на запора не е изпълнила задължението си на „пазач на запорираното вземане“ и е изплатила средства на длъжника, банката, заедно с органите ѝ на управление носят солидарна отговорност до размера на задължението по запора.⁹² Дейностите, свързани с изпълнение на запора в търговската банка, имат следната последователност:

- получаване, регистриране, обработка и изпълнение на превод по запорно съобщение;
- следене и изпълнение на запорно съобщение при недостиг на средства за покриване на задължението;
- получаване, регистриране и обработка на Разпореждане за временно разрешение за неотложни плащания;
- вдигане (отмяна) на запорно съобщение от Органа издател на запора;
- връщане на запорно съобщение на Органа издател, поради служебно закриване на сметките на длъжника (съгласно Общите условия на Банката);
- архивиране на запорно съобщение

По-голямата част от посочените операции намират изражение в документално обосноваване и не засягат счетоводното отчитане. Счетоводни транзакции се осъществяват в следните случаи:

- при инициране на транзакция чрез Регистър запори и запитвания за извършване на служебен превод по запора. В такъв случай, счетоводното записване отразява намалението на средствата по сметката на длъжника срещу изпращане на тези средства към съответния кредитор. Документът, на базата на който е извършена транзакцията, се разпечатва и се изпраща на кредитора;
- при запориране на сметки, клиентът на търговската банка има възможност да получава преводи по тях. В такъв случай, сметката на банковия клиент се

⁹² ДАНЪЧНО-осигурителен процесуален кодекс, чл. 452, ал. 3 и чл. 211 // Държавен вестник, бр. 105, 2005, посл. изм. бр.105, 2020. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135514513>

заверява с получената сума, като се разпечатва и документ, отразяващ постъплението след получено потвърждение от системите БИСЕРА или РИНГС.

Служебни преводи по изпълнение на заповест не се осъществяват от сметки, отчитащи ресурс на търговската банка, като например погасителни сметки по кредитна карта, лимит по овърдрафт, както и обезпечителна сметка по валидна банкова гаранция.

- при осъществяване на неотложни плащания. Тези плащания се извършват само ако клиентът депозира в обслужващия го филиал платежни нареждания за плащания, разрешени с Разпореждане за временно разрешение за неотложни плащания. Счетоводното отчитане засяга намалението на средства по сметката на клиента срещу освобождаване на исканата и позволената сума за плащането на клиента.

Друга специфична операция засяга **коригирането на допуснати грешни операции**, като става въпрос за грешки, допуснати от търговската банка, а не за такива, които са свързани със сгрешени сметки и данни от страна на клиента.

Съобразно правилата в търговската банка като грешни операции се считат:

- погрешно посочен IBAN на получателя или на платеца;
- ако търговската банка е обработила двукратно или многократно едно и също клиентско нареждане;
- ако търговската банка е наредила различна от посочената в клиентското нареждане сума;
- ако търговската банка е наредила плащане по получено искане за Директен дебит без налично съгласие от клиента.*

Проучванията в практиката показват, че банковите правила дефинират точно правата и задълженията на служителите, свързани с идентифициране на грешката, нейното установяване, докладване и последващи действия за коригирането ѝ.

При установяването на допуснатата по вина на търговската банка грешка, счетоводни записвания не се осъществяват, като банковите служители само

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Х“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството).

идентифицират грешката и формулират съответния доклад. При необходимост се прави проверка на стойността на лихвата за забава. Ако клиентът не депозира подобно искане, то тогава лихва не се начислява и записване не се прави. При установяване на необходимост от плащане на подобна лихва, то тогава записването е по кредита на клиентската сметка, която се увеличава със стойността на лихвата срещу задължение на целеви разчет и/или резултатна сметка и/или сметка за провизии с размера на превода и/или законови лихви за забава и/или други лихви, начислени на клиента вследствие на неизпълнението или неточното изпълнение на дадената платежна операция.

След установяване на лихвените задължения и тяхното отразяване, търговската банка извършва вече правилния превод, като задължава сметката на клиента с вярната сума. Извън счетоводно се създават два документа, в зависимост от самия получател:

- МТ 192 - искане за канцелиране на грешния превод с подходящ текст за съответната грешка (при кредитен превод към небюджетен получател);
- МТ 192 - искане за корекция (при бюджетно платежно нареждане СЕБРА).

Ако грешката е свързана с бюджетен получател, то тогава се изготвя и официално писмо. Ако клиентът не е бюджетна организация, то се инициира контакт с него от страна на съответния мениджър.

Закриване на дебитното салдо по разчета става след:

- възстановяване на грешния превод от страна на търговската банка на получателя;
- възстановяване на сумата от правомерния наредител (при сгрешен IBAN на наредителя, когато по сметката му към датата на установяване на грешката няма достатъчно средства и търговската банка е възстановила средствата по некоректно дебитирания IBAN).

След приключване на процеса, документите се архивират.

Един друг тип специфични операции са свързани с **блокиране, активиране, деактивиране и унищожаване на карти**. Последните се предприемат служебно или след представяне от клиента "Заявление за промяна", в което е отбелязано преиздаване на карта, нейното прекратяване или друг тип

операция по желание на клиента. При възникване на основание за промяна състоянието на карта, служител от търговската банка, приел заявлението на клиента въвежда заявка за блокиране, активиране или деактивиране на карта в Централната банкова система. Ако е необходимо едно подобно блокиране да се осъществи незабавно, то служителят звъни на кол центъра на банката, като служителя от този център извършва блокиране или активиране на картата. Дотук, процедурите са свързани с извън счетоводни записвания. Основните счетоводни записвания са при действия, свързани с прекратяване на картата и закриване на сметка, като процедурата започва с това, че клиентът лично следва да върне картата. Служителят е длъжен да отбележи точния час и датата на връщане и унищожаване на картата, като ако картата не е налична при връщането, клиентът отбелязва причината.

Задължително се изисква телефон за контакт с клиента. Следва служителят да деактивира всички издадени по сметката/сметките на титуляра карти и да провери дали има сума, която следва да се възстанови на клиента от годишна такса за обслужване на карта. За целта, служителят генерира справка, чрез която се изчислява сумата за възстановяване от платена годишна такса. Въвежда се номер на сметка и дата, на която е депозирана молбата от клиента и от въведената дата зависи размера на сумата за възстановяване. Служителят отпечатва справката и я прилага към документите за възстановяване на сумата. Тези документи задължително трябва да се приложат в досието на клиента.

Служителят възстановява сумата по картовата сметка на клиента срещу дебитиране на сметка 9411 (Такси). Задължително се изписва в описанието на операцията - възстановяване на сума при прекратяване на карта, тип и клиентския номер.

Остатъкът по картовата сметка може да се изплати на каса или преведе по друга сметка, посочена от клиента в момента на деактивиране на карта.

Деактивирани през месеца карти се архивират и се изпращат в Централата на банката, на базата на Приемо-предавателен протокол, в който са описани картите по вид, брой, статус, номер и име, като в случая, отчетния

процес засяга разходите на търговската банка, свързани с транспортирането на картите до Централата.

2.4. Изисквания на управлението към качеството на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки

Ефикасността на счетоводството като информационна дейност се разкрива чрез системата от изисквания на управлението към него и към неговия продукт - счетоводната информация. *Информацията може да се дефинира като насочен поток на данни, имащи определен съдържателен аспект и значение както за отправителя на тези данни, така и за техния получател.*

От гледна точка на банковото счетоводство, информацията може да се разграничи на **външна** - данни, предоставени от банков клиент и **вътрешна**. За изготвянето на последната, всяка търговска банка има създадени правила, процедури и методики за документооборота.

В търговските банки, преобладава оперативната информация. Според Й. Йотова, "Друга характерна особеност е ежедневното повторение на цикъла от определен комплекс счетоводни работи, които имат завършен характер от гледна точка на изискванията на счетоводната отчетност. Това е работа по отчитане на стопанските операции/ отразени в първичните документи, сортиране на документите, предаване и получаване на информация за и от БИСЕРА."⁹³

В банковото счетоводство, основната информация, която постъпва е икономическата. От гледна точка на отчетността, техническата и социалната информация имат далеч по-малко значение, с изключение на случаите, когато е необходимо да бъде идентифициран банков клиент.

Част от икономическата е и счетоводната информация. За нуждите на ефективното управление на търговските банки тя трябва да притежава определени качествени характеристики.

Качеството на счетоводната информация в търговските банки може да се анализира в четирите направления, свързани с изготвянето и представянето на

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Z“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството).

⁹³ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с.9

счетоводните сведения: признаване, оценяване, представяне и оповестяване на счетоводните обекти, сделки и обстоятелства. Целта е да се установят доколко се спазват счетоводните регулации и дали по този начин се постига предоставянето на уместна, надеждна, разбираема и сравнима за потребителите информация.

Според Ф. Филипова, "Качеството на финансовата информация е едновременно функция от качеството на счетоводните стандарти и от регулативния механизъм за внедряване и прилагане на тези стандарти. Повисокото счетоводно качество би увеличило инвестиционната ефективност чрез намаляване на информационната асиметрия между мениджъри и външни доставчици на капитал. Този ефект е по-силен в икономики, където финансирането на предприятията е главно чрез преки сделки, т.е. на капиталовия пазар, и по-малък там, където кредиторите банки, предоставят капитала. Лошото счетоводно качество увеличава инвеститорската несигурност относно предприятието, а това намалява търсенето на нейните ценни книжа и увеличава разходите за капитал и инвестиционните рискове."⁹⁴

За да се изследва качеството на счетоводната информация в специализираната литература се предлагат четири подхода, в т.ч. в контекста на прилагане на международните стандарти:

Първи подход. Той се фокусира върху поведението на ползвателите и на изготвящите счетоводната информация във финансовите отчети.

Втори подход. Свързан е с изследване на качеството на счетоводната информация чрез анализ на връзката между отчетения финансов резултат и възвръщаемостта на акциите. Това са т.нар. изследвания относно оценъчната релевантност (value relevance) на счетоводната информация.

Трети подход. Той се опитва да преодолее някои от недостатъците на втория подход разглеждайки агрегирани показатели на капиталовия пазар.

Четвърти подход. При него фокусът е върху институционалните фактори, влияещи върху отчетния процес, и от тук - върху счетоводното качество като правен режим; одитна функция; регулирането на пазара на ценни книжа; индустрията, в която функционира компанията, и др. Съгласно този подход

⁹⁴ ФИЛИПОВА, Ф. Цит.съч., с. 330

качеството на счетоводната информация е силно зависимо не само от качеството на прилаганите счетоводни стандарти, но и от състоянието, особеностите и влиянието на цялостната обкръжаваща среда - правна, институционална, икономическа, регулативна, данъчна, финансова, корпоративна.⁹⁵

Факторите, влияещи върху качеството на счетоводната информация са - правната система (защитата на инвеститорите), политическата система и институционалната среда (органите, които създават, внедряват и контролират спазването на счетоводните и одиторските стандарти; изискванията при емитиране на дълг от предприятието на борсата; пазарната структура); икономически фактори: структурата на собствеността (концентрирана или дисперсна); капиталовата структура на предприятията и източниците им за финансиране; степента на развитие на капиталовия пазар; достъпът до външен капитал; силите, които влияят върху стабилността или променливостта на финансовите резултати; системата на корпоративно управление, в т.ч. вътрешната контролна система в предприятията, състава на борда на директорите, особено на одиторските комитети; влиянието на финансовите прогнози и на финансовата преса; ролята на одиторите, включително тези от големите одиторски фирми; професионалната преценка и отсъждането при избор на счетоводна политика и при прилагане на счетоводните принципи, които са приоритет на ръководството; влиянието на данъчната система; нормативните изисквания, свързани с поддържане на капитала, чийто компонент е и финансовият резултат и ролята на регулаторите; цената на изготвяната счетоводна информация; качеството на счетоводното образование.

Изложените дотук разсъждения за счетоводната информация и нейното качество са релевантни и за банковия сектор. В този сектор качеството на счетоводната информация е важно не само ефективното управление на търговските банки и контрола върху банковите операции, но и за различните външни потребители на данни. От тук и значимостта на качеството на счетоводната информация в банковия сектор може да се представи в следните направления:

⁹⁵ Вж.: ФИЛИПОВА, Ф. Цит.съч., с. 330, 333

На първо място, "Многото числени данни са специфична черта на банковото счетоводство. Това е в резултат на многобройните банкови операции и техните варианти. Тяхното голямо разнообразие прави банковата отчетност по-сложна от отчетността на другите предприятия."⁹⁶ Тази сложност е свързана и с качеството - ако липсва качество на счетоводната информация, то вероятността за грешки, предвид сложността на отчитане нараства.

На второ място, от дейността на търговските банки и предоставяната от тях отчетна информация са заинтересовани големи групи от стейкхолдъри - това са собствениците и акционерите на търговската банка, инвеститорите ѝ, Централния банков орган, банковите клиенти, банковите партньори и други. Имайки характер на корпоративна структура, от търговската банка зависят множество други стопански субекти, като последните имат възможност да се информират за дейността на търговските банки именно от представената и синтезирана от банката информация, което определя и значението на качествената счетоводна информация.

На трето място, съвременният финансов пазар, на който оперират търговските банки, е свързан, като причините за тези връзки са глобализацията и развитието на технологиите. Даден вид стопански процес в една търговска банка предизвиква изменения в стопанските процеси в друга търговска банка. Качествената счетоводна информация, като поток от данни, насочен от едната към другата търговска банка дава възможност за вземане на адекватни управленски решения.

Качеството на счетоводната дейност в търговските банки зависи от редица фактори: банкова счетоводна система, познания и компетентност на банковия персонал, както и от аналитичното отразяване на разчетите с банковите клиенти и разчетните операции между отделните търговски банки. В сравнение със счетоводството на други предприятия относителният дял на счетоводно-отчетните работи във връзка с воденето на много аналитични сметки в банковата счетоводна отчетност е значително по-голям.

⁹⁶ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с. 6

От организационна гледна точка, качеството на банковата счетоводна информация се осигурява от:

- счетоводно-отчетната дейност, при която чрез приложението от теорията принципи, способности и методи, чрез използването на технически средства и т.н. се осъществява получаването на банковата счетоводна информация; тук, от значение е използването на подходящ софтуер (информационна система), която да позволява своевременно отразяване на промените във връзка с отчетните обекти.
- контролна дейност върху процесите, които намират информационно отражение в банковата счетоводна отчетност; тук, от значение е състоянието на отдела/ звеното по вътрешен одит и контрол в търговската банка, който отдел/ звено своевременно да предоставя увереност на ръководството на търговската банка по отношение на законосъобразността и целесъобразността на осъществяваните операции и записвания.
- дейност, свързана с командно-подготвителните операции във връзка с вземането на съответно управленско решение.

Организационното обособяване на счетоводството на банките може да се осъществява в различни варианти. Обикновено то е в съответствие с организационната структура на банковата единица. БНБ като национална банка има централно място в банковото счетоводство. Управителният съвет на БНБ приема конкретни указания, които регламентират основните положения на банковата отчетност.

След БНБ, в организационното обособяване на банковото счетоводство съществено значение има организационната структура на всяка консолидирана банка или банкова централа. Към съответното управление се създава длъжност или звено за методологическо ръководство на счетоводството. То ръководи, организира и планира работата на счетоводния апарат. Съгласувано с другите управленски звена издава вътрешни нормативни документи /циркулярни писма и др./, относно решаването на счетоводните въпроси, съставя индивидуален сметкоплан на търговската банка, уточнява документооборота и др.

При всяко поделение на банка се изгражда самостоятелно обособено счетоводно звено. Последното се ръководи от главен счетоводител. В зависимост от големината на поделението и обема на извършваните операции се изграждат различни сектори.

Вижда се, че в банковото счетоводство е налице и по-голяма специализация на счетоводния труд в сравнение с другите счетоводства. Това е така, защото "Голямото разнообразие и многобройността на стопанските операции, обект на счетоводно отчитане в банките, от една страна, и обслужващия характер на банковата дейност, от друга страна, изискват правилна организация на счетоводния труд."⁹⁷

Важен въпрос, свързан с изготвянето на качествена счетоводна информация в търговските банки, е този, отнасящ се принципите на счетоводството. Според Ст. Панчева, принципите на счетоводството са правила, които спомагат за осъществяването на самия отчетно-информационен процес.⁹⁸

Принципите на счетоводството и тяхното групиране може да послужи за база при представяне на принципите, върху които се гради банковата счетоводна дейност. В тази връзка, групирането на принципите на счетоводството е подходящо да се организира в три направления:

- "• основен принцип - принципът на двойнствеността;
- основни ръководни начала (правила, изисквания) - действащо предприятие и текущо начисляване;
- ръководни начала (правила, изисквания) на осъществяване на счетоводството - предпазливост; съпоставимост между приходите и разходите; предимство на съдържанието пред формата; запазване на счетоводната политика от предходния отчетен период; документална обоснованост; последователност на представянето; същественост и обобщаване; компенсиране; сравнимост на информацията. Тук е мястото и на изискването за вярно и честно представяне на

⁹⁷ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с. 9

⁹⁸ Вж: ПАНЧЕВА, Ст. Принципите на счетоводството – важна предпоставка за ефективна организация на отчетния процес. // Ново знание, 4, 2015, с. 30-34. (12 с.)
<http://www.science.uard.bg/index.php/newknowledge/article/view/93>

информацията, ако се приеме неговото включване към ръководните начала, прилагани от конкретното предприятие."⁹⁹

Изхождайки от представеното групиране, принципите, на които се подчинява отчетността в търговските банки могат да се систематизират и представят, както следва:

- основни или общи принципи;
- функционални принципи.

Основните принципи са общи указания, използвани за създаване и поддържане на информационна база в цялата банка. Те от своя страна са основа за създаване на счетоводната база данни.

Към **основните (общи) принципи**, на които се подчинява отчетността в търговските банки, могат да се причислят следните:

Принцип на проверките, който се отнася до необходимостта да се проверяват действията на страните, ангажирани в обработката на информацията в търговската банка, и да се осигуряват дейностите на всяка структурна единица, които са само нейно задължение и приоритет. Това зависи от организационната структура на търговската банка и нейния счетоводен апарат. Например, ако търговската банка има възможност да си позволи е възможно да обособи отдел, който е ангажиран само с акредитивните операции и друг такъв, който се занимава само с чековите операции. Ако търговската банка сметне, че това е не ефективно, то може да обобщи отдел, който е ангажиран със счетоводното отразяване на всички платежни операции. Необходимо е функциите и отговорностите на счетоводните служители да се определят ясно според важността, срочността и критичността на информацията.

Принципът на осведомеността означава персоналет на търговската банка постоянно трябва да бъде информиран за промените в принципите, политиките, процедурите и механизмите за отчетност, приети в счетоводната система на търговската банка. Етичният принцип изисква използването на информацията в банката при стриктното спазване на банковата тайна. Принцип на екипността означава, че отчетният процес, свързан с платежното посредничество се постига

⁹⁹ ПАНЧЕВА, Ст. Цит. съч.

чрез съвместни действия на банковите служители, като е необходимо да бъде строго определена последователността на извършваните действия в отделните банкови звена и отдели, особено когато става въпрос за специфични случаи на отчитане (например - при запор, при банкови грешки и други).

Принципът на интегрирането е свързан с това, че координираните и интегрирани способности, политики и процедури за банковата отчетност дават по-ефективен резултат, както и намалени разходи и сложност. Системата за качествена счетоводна отчетност изисква банковите счетоводни служители да действат навременно и координирано, като използват официалните процедури за отделните платежни дейности и операции, което представлява принцип на осведомеността.

Принципът на оценката означава, че търговската банка не следи законосъобразността на сделката, поради която се извършва дадена операция. Това е под контрола на други органи. Търговската банка или нейните служители обаче трябва да преценят, при това на място:

- дали документите, свързани с дадена платежна операция са правилно попълнени, съобразно Указанията на БНБ;
- дали клиентът предоставя цялата изискуема информация;
- дали реално има възможност да се осъществи платежната операция (дали клиентът има достатъчно наличност по сметката си и т.н.)

Всичко това се осъществява на базата на предварително установени процедури в търговската банка, като тяхното спазване има най-малко две значения:

- за отчетния процес - на база на оценката се дава възможност за безпроблемно протичане на отчетния процес;
- за управление на риска - управлението на риска е важен въпрос за всяка търговска банка и неговата оценка, както взетите решения, имат за цел да го сведат до приемливи нива. Последното може да стане на базата на използване на счетоводна информация, в това число и от платежните операции.

Функционалните принципи, свързани със счетоводното отчитане в търговските банки са не по-малко важни и те се определят на конкретни

тематични области и съставляват структурата на счетоводната система в банката (политики, процедури и стандарти). Функционалните принципи могат да се посочат в следните насоки:

- *организираност*: за счетоводството е присъща определена организационна структура на счетоводната система: най-общо, търговската банка може да възприеме централизирана или децентрализирана счетоводна отчетност. При всички случаи е необходима координация на информационния поток във всички отдели и структурни звена на търговската банка. За тази цел трябва ясно да се определят задачите, свързани с отчетния процес;
- *отговорност*: главният счетоводител в търговската банка трябва да е отговорен за определянето на изискванията и задълженията на структурата на счетоводния апарат и на общата стратегия за протичане на счетоводно-информационния поток. Всяка структурна единица на търговската банка (клон, филиал изнесен офис) трябва да назначи служител, който да бъде отговорен за синхронизиране на счетоводно-информационната дейност. Той трябва да следи за ефективното прилагане на съответните процедури и действия, свързани с отчетния процес;
- *документална обусловеност и приемственост на информацията* или управление на информационния ресурс при неговото архивиране: за гарантиране целостта и правилното използване на информационния ресурс търговската банка може да оторизира лице, което да отговаря за бизнес-функциите на самата система. Основен ангажимент на това лице е да се класифицира създадената банкова информация по отношение на поверителността, целостта и наличността ѝ. Освен това информацията трябва да бъде защитена и контролирана във всички фази - от процеса на нейното създаване, използване за отчетния процес, предаване, използване до процесите по архивиране и съхраняване;
- *информационна обезпеченост*: критичната информация и информационният ресурс на търговската банка трябва да се съхраняват чрез сигурни и подходящи технически средства, за да се защитят те и потребителите им от физически заплахи и заплахи от външни въздействия;

- *комуникативност*: за всички отдели или филиали, които обработват счетоводната информация на търговската банка, трябва да има ясно определени отговорности и подробни процедури за работа;
- *гъвкавост*: трябва да се прилага многостранен подход за управление на счетоводната информация. Организационните, програмните и техническите средства за сигурност трябва да се хармонизират и уеднаквят, за да формират еднородна управленско - счетоводна система;
- *йерархичност и контрол на достъпа*: служителите по сигурността на търговската банка са отговорни за даване на съответните права за достъп на потребителите до информацията и счетоводната система съгласно изпълняваните функции и отговорностите на потребителите. Правата на достъп трябва да се установяват и преглеждат според нуждите на търговската банка, а също и според изискванията на системата за информационна сигурност. Във всеки случай, даже когато изискванията за сигурност надхвърлят границите на търговската банка, трябва да се определят, договорят и разпределят съответни отговорности за сигурността;
- *развитие, усъвършенстване и поддържане на информационната система*: счетоводната дейност трябва да е приоритет при проектирането, усъвършенстването и поддържането на информационната система на търговската банка. Последната трябва да се проектира, разработва, използва, управлява, наблюдават и свързва с другите банкови системи, ако търговската банка няма интегрирана такава съгласно одобрените политики, процедури и стандарти. Платежните технологии във функционирането на търговските банки (електронни разплащания, разплащания през интернет, използването на банкови карти и електронно банкиране) не бива да се възприемат без оценка на въздействието им върху сигурността и бизнес операциите на търговската банка. Те трябва да се използват след координация и синхронизация със системата за информационна сигурност;
- *обезпечаване на сигурността*: системата за информационна сигурност изисква всички служители на търговската банка да докладват незабавно всички инциденти по сигурността и уязвимостите, открити от тях или от външни

контрагенти. Одобрените процедури трябва да се спазват при разрешаване и справяне с инцидентите по сигурността. Засегнатите страни трябва да реагират незабавно и да си сътрудничат, за да откриват, да предотвратяват и да се справят с инциденти по информационната сигурност.

Въз основа на казаното дотук, може да се обобщи, че има редица изисквания към банковата счетоводна информация и дейност, що се отнася до нейното качество, а именно:

- Банковото счетоводство трябва да отразява максимално разбираемо и ефикасно фактите по дейността на търговската банка.
- Да се избягва двойното отчитане на едни и същи активи и пасиви по сметките на търговската банка.
- Информацията, извличана от банковото счетоводство, и счетоводните процедури, по които тя се набира, следва да бъде лесно и недвусмислено разбираема, и да позволява непротиворечиво тълкуване на имущественото състояние на търговската банка и отделните елементи на нейния актив и пасив; принципа на информационната яснота.
- Информацията, извличана от банковото счетоводство, трябва да бъде еднозначно определена и съпоставима, така че да позволява на ръководните и контролни органи на търговската банка да анализират финансовото ѝ състояние; принципа на информационната точност.
- Организацията на отчетния процес трябва да осигурява бърза и ефикасна проверка, както и да съдържа вътрешни механизми за недопускане и отстраняване на грешки и неточности;
- Счетоводната информация трябва да създава реална представа за действителното имуществено и финансово състояние на търговската банка, да отразява реално поетите от нея ангажименти и очакваните рискове;
- Счетоводството на банките трябва да отразява непрекъснатата промяна на пазарната стойност на финансовите активи и пасиви. Всяка операция се отразява счетоводно точно към датата, към която е била извършена. Всички счетоводни сметки се водят по начин, който да позволи точното установяване на вальора на всяко движение по тях.

Спазването на посочените по-горе принципи дава възможност:

- търговската банка да осъществява своята отчетност съобразно законодателството на страната;
- нейното управление да разполага с качествена информация, въз основа на която да взема своите решения;
- банковите контрагенти да бъдат информирани по отношение на дейността и състоянието на търговската банка.

2.5. Проблеми при счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

Банковото счетоводство е дейност, която се отличава със строга регламентация, множество процедури, насочени към точното дефиниране на дейностите, реда и последователността, по които служителите следва да работят. Съществува и определена консервативност в отчетния процес, която произтича както от сложните операции, които търговските банки осъществяват, така и от факта, че самата промяна на системата на отчитане е свързана с големи разходи, които се отнасят до отразяване на промяната на процедурите в счетоводния софтуер. Практиката показва, че промени в начините на счетоводно отчитане или пък в технологията на отчетния процес се извършват относително рядко и само при необходимост. Такава необходимост може да бъде свързана с промяна на законодателния процес, промяна на счетоводните стандарти или пък въвеждане на нови продукти в продуктовата политика на търговската банка, което може да изисква реорганизация на отчетния процес или въвеждане на нови процедури.

Независимо от тези трудности, промени в процедурите, свързани с отчитането са необходими, предвид промяната в средата, в която функционират търговските банки, както и някои проблемни области, свързани с отчетния процес при безналичните разплащания. Това показва и направеното проучване в банковия сектор, помогнало да се идентифицират проблемните области, свързани с отчетния процес при безналичните плащания, а именно:

Първо, нивата на аналитичност на сметките, свързани с безналичните плащания и организацията на аналитичното отчитане по тези сметки.

Второ, по отношение на документирането на безналичните плащания и процедури/ технологии за тяхното осъществяване.

Трето, по отношение на отчетния процес в някои специфични случаи, като например запор на сметки.

За формулирането на представените проблемни области, засягащи отчетността при безналичните плащания са проведени наблюдения на отчетния процес, касаещ безналичните разплащания в търговските банки, проучени са процедурните правила, спазвани при отчитането на безналичните разплащания в търговските банки и са направени анкети и интервюта с банкови служители. (Приложение 9). На базата на всички тях са формулирани следните изводи:

По отношение на организацията на аналитичното отчитане в търговските банки във връзка с безналичните операции и евентуални проблеми, служителите посочват, че то се организира по име на клиента, съобразно типа сметка и валута, която се използва и банковия клон, в която е открита тази сметка. Интервюираните лица заявяват, че по време на тяхната практика (стаж в банковия сектор съответно 5, 5, 5, 6, 8 и 10 години), аналитичността не е променяна. Според тях, съществуват проблеми във връзка с направени грешки (от страна на клиента или от страна на банков служител), дублиране на имена на физически лица, грешки, свързани със сходни имена на корпоративни клиенти. Най-често използваният способ за работа по тези грешки е незабавен контакт с клиента и търговската банка - контрагент.

В търговските банки са налични процедури по отношение на всяка една форма на безналични разплащания и служителите са запознати с тези процедури и правила още при първоначалното си обучение за съответната позиция.

Също така, в търговските банки има писмени процедури по отношение на специфични банкови платежни операции, като например запор на сметка или грешни операции. Практиката е, при съобщение за налагане на запор служител/ сектор, специално се ангажират за връзка със съответния орган, наложил запора. По преценка на банковото ръководство се осъществява и комуникационна

връзка с клиента. Основни ангажименти за служителите остава изчислението и проверката на срока на запора, което се осъществява в календарни дни, верификацията на подписите при доброволно изпълнение, както и счетоводното отчитане на процеса.

По отношение действията, свързани с евентуални грешки от страна на търговската банка при извършване на безналично плащане, се наблюдава тенденцията с модернизиране на софтуера, подобни грешки да са рядкост. Все пак, такива съществуват, като се предприемат нормативно определени действия, свързани със заверяване сметка на клиента със сгрешената сума, така че сметката на клиента да бъде възстановена в съответствието, в което е била преди погрешната операция.

В търговските банки, не се използват транзитни сметки, също така, няма и практика по извънбалансово отчитане при някои по-сложни форми на безналични плащания, като например акредитив или чекове. В някои случаи, счетоводната система (софтуерът) не е приспособена към тяхното използване и на практика, те не влизат в действие.

В търговските банки има установени процедури, свързани с надвишаване на картовите лимити, а банковия софтуер извежда съобщение, ако подобен лимит е надвишен. Процедурата е моментна и е свързана с блокиране на плащането, но в същото време, информацията не се запазва в база данни.

Позовавайки се на изложените разсъждения ясно се вижда необходимостта от усъвършенстване на отчетния процес в няколко направления:

- въвеждане на по-детайлно аналитично отчитане на безналичните плащания;
- усъвършенстване на синтетичното отчитане на безналичните плащания в случай на банкови преводи между предприятия, които имат сметки в един и същи клон на търговската банка;
- усъвършенстване на синтетичното и аналитичното отчитане при процесите, свързани с управление на запорираните сметки;
- усъвършенстване на синтетичното и аналитичното отчитане при процесите, свързани с акредитиви.

В подкрепа на изложената теза са и резултатите от направените теоретични и практически проучвания, засягащи счетоводно-информационното осигуряване на безналичните разплащания в търговските банки, обобщени в следните насоки:

Банковото счетоводство, от трите вида счетоводна дейност (в реалния сектор, в публичния сектор и в банковия сектор), има най-висока степен на *аналитичност*. Според Д. Ималова, общите аналитични признаци на отчитане са:

- личност на контрагента по съответната сделка;
- валутата, в която е деноминирано вземането, задължението или наличността;
- секторна принадлежност на контрагента по съответната сделка;
- отраслова принадлежност на търговеца-контрагент по съответната сделка;
- местно или чуждестранно лице по смисъла на действащото законодателство е контрагентът;
- оригиналният срок на съответната сделка;
- остатъчният срок на съответната сделка, респ. нейният падеж;
- лихвените условия по сделката;
- наличността и видът на обезпечението по съответното вземане;
- степен на риск по съответното вземане.

Известно е обаче, че изброените признаци имат препоръчителен характер, а не са задължителни за прилагане.¹⁰⁰ Всяка търговска банка има възможност сама да установи аналитичните признаци, по които се осъществява счетоводното отчитане, като проучването в практиката показва, че се използват следните аналитични признаци: име на клиента (физическо, юридическо лице), тип сметка, банков клон.* Проучването установи, че не се работи върху подобряване на аналитичността при счетоводната отчетност, въпреки че, в банковата практика се наблюдават, макар и рядко, възможности за грешки, като например дублиране на суми, погрешно изпратени и отразени суми и т.н. Ето защо,

¹⁰⁰ Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Цит. съч., с. 21

* Установено при разговор със служители в трите търговски банки - "Х", "У", "Z"

търговските банки трябва да изследват всяка една възможност за подобряване аналитичното отчитане на отделните операции и процеси.

Проучванията, свързани с *преводи между предприятия, които имат сметки в един и същи клон* показат, че в нито една от изследваните търговски банки няма практика за използване на транзитни сметки, което по мнението на служителите поражда висок риск от грешки. Освен това, в даден, точно определен момент, не е ясно дали сумата е отразена по сметката на другия банков клиент или не, което също е проблемно от гледна точка на банковото управление.*

Относно *запорираните сметки* търговските банки нямат практика да ги отчитат извънбалансово, а спецификата на запора е такава, че той може да бъде отменен във всеки един момент. Проучването в практиката показва, че отмяната на запора върху сметките, в повечето случаи има спонтанен характер - търговската банка получава писмо от съответната институция по отношение на приключване на запора, след което тя е длъжна незабавно да снесе този заповор от сметката на клиента си.* Търговската банка не следи причините за запора и не знае как се развиват отношенията между нейния клиент и публичната институция, имаща възможност да нареди заповор върху сметката на банковия клиент. Ако сумата е голяма и търговската банка изгради практика да отчита запорираните сметки извънбалансово, то тогава тя ще има точна представа за разполагаемата сума във всеки един момент.

При *акредитивните плащания* също са налице проблеми. Акредитивът, сам по себе си, е сложна операция. Много често, акредитивното плащане е между търговци от различни страни, което още повече усложнява процеса. Няма гаранции, че сделката или уговореното между клиентите на търговската банка ще бъде изпълнено, в което е и смисъла на самия акредитив. Ако обаче сделката между клиентите на банките се окаже неуспешна, то тогава средствата от акредитивната сметка се връщат обратно към платеца. Този процес може да

* Установено при разговор със служители в трите търговски банки - "Х", "У", "З"

* Установено при разговор със служители в трите търговски банки - "Х", "У", "З"

бъде дълг и трябва да се отчете извънбалансово, за да се отрази условното вземане.

В заключение може да се обобщи, че нерешени проблеми са налице по отношение на:

- организирането на аналитичното отчитане към операциите и процесите, свързани с осъществяване на безналичните плащания;
- осъществяването на отчетния процес, свързан с безналичните разплащания, когато платецът и бенефициентът имат сметки в един и същи банков клон;
- управлението на запорираните сметки на клиенти; и
- управлението на акредитивните разплащания на клиенти.

Наред с това може да се търсят възможности за усъвършенстване на организацията на разплащателния процес в търговските банки /въпрос, извън обхвата на счетоводното отчитане на безналичните плащания/, по отношение на:

- подобряването на контактите с клиенти;
- проследяването на картовите сметки, излезли в неразрешен овърдрафт;
- разширяването на правомощията на служителите да осъществяват контакт с лицата, притежатели на сметки и техните работодатели, когато същите през последните месеци са в неразрешен овърдрафт и др.

ГЛАВА ТРЕТА.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СЧЕТОВОДНО-ИНФОРМАЦИОННОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ ЗА ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ И ИНСТРУМЕНТИ

3.1. Усъвършенстване на технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки

Както всяка една друга система, така и организацията на разплащателния процес може да бъде оптимизирана и подобрявана. Нещо повече, като се има предвид, че изискванията на съвременните потребители към банковото обслужване нарастват и се променят прилаганите информационни технологии в банковото счетоводство, то едно подобно усъвършенстване е задължително, независимо от това, че счетоводството в банковата дейност носи относително унифициран и стандартизиран характер и като цяло - възможностите за прилагане на творчество от страна на счетоводителя не са много.

Основното, което трябва да се подчертае е, че *технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки е свързана с банковия софтуер*. Следователно, всяко едно предложение следва да бъде съгласувано по отношение на това - дали е възможно неговото софтуерно изпълнение, както и какво би струвала една подобна промяна на софтуера. Важно е да се отбележи, че е необходимо да се изследва и това дали подобно предложение може да бъде интегрирано с останалите модули на банковия софтуер.

Обвързаността на промените в технологията и организацията на разплащателния процес с банковия софтуер може да се приеме като недостатък на предложенията за промяна на технологията на разплащателния процес, но като се има предвид, че съвременните търговски банки осъществяват дейностите по софтуерно обновяване чрез аутсорсинг и като се има предвид развитието на

съвременната софтуерна индустрия, то може да се допусне, че недостатъците са малки.

Един от съществените проблеми, които са идентифицирани при разговори със служители на търговски банки е по отношение на следенето и контрола на картови сметки, излезли в неразрешен овърдрафт.*

Причините за да излезе дадена картова сметка в неразрешен овърдрафт могат да се дължат на:

- такси и лихви и курсови разлики – такси за годишно обслужване, за транзакция, справка за наличност, промяна на ПИН и др., както и разлика между сумата на авторизация и отразената счетоводно по сметката сума;
- неавторизирана/подмитна операция;
- овърдрафт – надвишен или изтекъл/прекратен, грешно въведени параметри;
- системна/оперативна грешка.

Основният проблем е свързан с навременното установяване на неразрешен овърдрафт по картова сметка и предприемане на съответните действия.

Към настоящия момент, процедурата е следната: софтуерът на търговската банка ежедневно генерира справка за картови сметки в неразрешен овърдрафт за суми над 25 лв., като въвежда следните критерии:

- Account type: Картови сметки по ДК
- Dispo balance less than: -25.01 лв
- Branch: въвежда се номера на съответния офис
- Дата на генериране на минус: предходен работен ден

Ежемесечно се генерират справка за картови сметки в неразрешен овърдрафт за суми между 2 лв. и 25 лв., като се извеждат следните критерии:

- Account type: Картови сметки по ДК.
- Dispo balance between: -2 лв и 25 лв.
- Branch: въвежда се номера на съответния офис.

* Установяването на проблема е следствие от проведен разговор със служители от търговски банки "X", "Y", "Z".

Данните от справките се обработват чрез електронни таблици, като се установяват причините, довели сметката до неразрешен овърдрафт.

В случай, че служителът не може да установи причината, поради която сметката е излязла в неразрешен овърдрафт, изпраща запитване до отдел Частни клиенти, като служител от този отдел информира обслужващият клиента Мениджър за формираното отрицателно салдо с цел осъществяване на контакт с клиента.

Мениджърът провежда разговор с клиента с цел поканване на последния за захранване на сметката. Клиентът се уведомява, че последващите контакти и комуникации, свързани с възникналото задължение ще се осъществяват от отговорните служители от офиса, в който е заявил желанието си за обслужване.

Вижда се, че описаната процедура е тромава и сложна, а самата информация преминава през няколко звена. Това определено затруднява адекватното и ефективно предприемане на действия при установен неразрешен овърдрафт. Проблемът се задълбочава още повече, ако поради различни причини, клиентът не може да бъде своевременно открит от мениджъра.

Нещо повече, системата извежда и съобщение за неразрешен овърдрафт, формиран в резултат на такси и курсови разлики, без обаче да се отчита, че неразрешен овърдрафт за сума до 2 лв. обичайно е в резултат на такси или курсови разлики.

На базата на анализ на описаната процедура, *може да се препоръча следното* по отношение на подобряване на самата технология. След като служителът провери и установи, че има отразен неразрешен овърдрафт и ако клиентът няма други сметки в търговската банка, то тогава може да се сторнира сумата срещу дебитиране на сметка 9411 (за такси) и 9410 (за лихви)*, като докладва взетите счетоводни операции в отдел Счетоводство, вместо да се обръща към мениджър клиенти, който пък да търси клиента. Ако всички карти, издадени по тази сметка са с изтекла валидност и са деактивирани, то тогава сметката може да се закрие.

* Във връзка с набавяне на информацията е проведен разговор със служител на търговска банка „Z“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството).

Ако неразрешеният овърдрафт е между 2 лв. и 25 лв, то тогава е добре системата да изведе информация за всички сметки, които през последните месеци (три или шест месеца) са в неразрешен овърдрафт. Тогава служителят следва да извърши следните действия:

- да провери за наличие на средства по други сметки на клиента в търговската банка;
- ако има наличност, то да се прехвърлят средства от нея за покриване на овърдрафта.
- в случай, че клиентът няма други сметки или наличността не може да покрие неразрешеният овърдрафт, то тогава служителя да осъществи контакт с клиента по телефон, за да го информира и покани да покрие задължението;
- ако клиентът не може да бъде открит в рамките на определен срок, например един месец, то тогава да се генерира, подготви и изпрати писмо-покана, съобразно деловодната политика.

Обобщавайки *предложенията дотук* се вижда, че те са свързани главно с промяната на самия модел за контакт с клиента и с търсенето на възможности за покритие на овърдрафта от наличните му средства. Това е бавна и тромава процедура, предполагаща изчаквания и търсене на начини за осъществяване на връзка с клиента. Наред с това тя се съпътства от повишени разходи, свързани с търсенето на средствата, ако клиентът не може да бъде открит.

Предложението за диференциране на политиката на търговската банка по отношение на неразрешения картков овърдрафт и разделяне на сумите до 2 лв., между 2 и 25 лв. и над 25 лв. са свързани именно с разходите, които търговската банка прави за контакти с клиента. В случая се изхожда от презумпцията, че ако сумата е под 2 лв. съществува риск, опитите за контакт с клиента да превишат самата стойност от 2 лв. Предимството на това предложение е свързано с оптимизиране на технологията по уреждане на проблемите на неразрешения картков овърдрафт и разходите за контакт с клиента.

Ако се стигне до закриване на сметката, търговската банка обаче трябва да уведоми клиента с писмо. Това е разход, който няма как да бъде избегнат.

Възможно е също сумата по неразрешения овърдрафт да надхвърли 25 лв., като овърдрафтът е формиран в резултат на неавторизирана/подлимитна операция. Примери за подобни операции могат да се дадат, както следва:

- неавторизирани операции - представени от търговеца без да е получен задължителния според правилата авторизационен код от търговската банка - издател на картата;
- подлимитни операции - извършени в чужбина при физическо присъствие на картата в търговски обекти, които имат определен лимит (транзакции до определена сума не се авторизират);
- операции с отпаднал авторизационен код – сумата е била авторизирана но в рамките на 45 дневен срок не е била изисквана от търговеца и е отпаднала, а искането на сумата пристига след отпадането на авторизацията;

В тези случаи, след генерирана справка незабавно следва да се потърси наличност на клиента по други сметки в дадената търговска банка. Ако такива липсват и ако служител не може да се свърже незабавно с клиента, то в рамките на същия ден е необходимо да се изпрати съобщение до кол центъра за блокиране на картата. Същевременно, служителят, който следи за операцията трябва да:

- проверява за наличие на алтернативен телефон за контакт. В случай че няма актуален телефон в системите, следва да провери за такъв в подадените от клиента документите в досието му;
- при наличие на email адрес, незабавно да изпрати съобщение до клиента да се свърже с търговската банка, за да му се съобщят подробности за неговата карта;
- при наличие на информация за работодател, незабавно да се свърже с него за да изиска актуален телефон или контакт с клиента;
- при наличие на данни за роднина или близък на клиента, незабавно да се свърже с него за да изиска актуален телефон или контакт с клиента.

Възможността тук е свързана с разширяване на правомощията на служителите да осъществяват контакт с близки и работодатели на клиента, като това е с цел да се установят точните причини за овърдрафта и клиентът да бъде

поканен да внесе сумата. Към момента, част от тези операции се осъществяват от мениджър-клиенти, като обаче процедурния срок е от три дни. Това е значително голям срок и е възможно да бъде фактор за генериране на загуби от страна на търговската банка. (С направеното предложение се цели да се предотвратят подобни загуби.)

Към момента, в случай че клиентът покрие неразрешения овърдрафт в срок до 30 дни, то служителят незабавно активира картата и изпраща съобщение до Кол Център за отблокиране на картата. Ако обаче клиентът не покрие неразрешения овърдрафт в срок от 30 дни, то тогава картата се деактивира. Счита се, че 30 дни е разумен срок и не следва да бъде променян.

Трябва обаче да се има предвид, че блокирането или деактивиране на картата не гарантира спирането на неавторизирани/ подлимитни операции. Ето защо, служителят трябва да продължи да следи за нови неавторизирани/ подлимитни операции с картата и незабавно да информира сектор Риск в картовите плащания. Това е и причината, поради която предложението е насочено към усилия за максимално бързо разрешаване на проблемите с неразрешения овърдрафт.

Друга възможност може да се предложи по отношение на наличността по сметки на клиенти, когато те нареждат средства чрез директен дебит или кредитен превод.

Към настоящия момент е установено, че процедурата изисква лична проверка от страна на служителя - както по отношение на наличността, която следва да бъде наредена, така и по отношение на банковата такса.* В процедурата, рискът от субективна грешка е голям, ето защо, предложението е насочено към промяна на софтуера и извеждане на съобщение за недостатъчна наличност на работния екран или съобщение за невъзможност да бъде осъществена операцията.

Една подобна възможност е свързана с основния недостатък-необходимост от синхронизиране и промяна на софтуера, заедно със

* Във връзка с набавяне на информацията са проведени разговори със служители на търговски банки „Х“ и „Z“ (името на банката не се споменава по искане на ръководството)

съпътстващите разходи, но пък има и несъмнени предимства, като например: елиминиране на възможностите за грешка, улесняване на работата на служителите и др.

Друга възможност може да се отправи по отношение на директния дебит. При директния дебит, ако по сметката на клиента няма достатъчно наличност, то плащане не се извършва. Ако клиентът има електронно банкиране и следи своите плащания, то тогава ще забележи, че сумата не е наредена, съобразно неговото нареждане. Трябва да се има предвид, че вероятността клиентът да проследи плащането си е голяма, като предложението в случая е по отношение на връзка с клиента. Едната от възможностите е служител на търговската банка да се свърже с клиента и при формален разговор да го уведоми по отношение на ситуацията. Това обаче изисква най-вече ресурс време, както и ангажиране на конкретни служители с тази дейност.

Ето защо, процедурата не се счита за достатъчно ефективна. Това, което е по-целесъобразно е генериране на SMS от софтуерната система на търговската банка и директно уведомяване на клиента на базата на предоставен от него телефонен номер. Едно такова предложение има и недостатъци: по-високи разходи за обслужване на клиентите, нарастване на разходите за поддържане на комуникационната система на търговската банка и др. От друга страна, подобно предложение има и несъмнени предимства. Те се изразяват в подобряване на процесите на връзки с клиенти и повишаване на тяхната удовлетвореност от усилията на търговската банка да предостави качествен и своевременно комуникационен процес.

Управлението на кредитния риск *може да се постигне* чрез обобщаване на данните за клиентите в единна база данни. Към настоящия момент, бази данни има по отношение на: кредитното досие на клиента; отделно - инвестиционни или лизингови услуги, ако клиентът е ползвал; отделно-информация за неговите сметки и т.н*.

Предложението е насочено към създаване на единна база данни, която по зададен критерий-например ЕГН или ЕИК да извежда всички възможни

* Установено при проучване в търговска банка "Х"

операции (разплащателни, лизингови, кредитни и други), които клиентът е извършвал в търговската банка от момента на първия си контакт с даден банков офис. Предложението има следния основен недостатък - като цяло, това би било изключително трудоемък процес, ако се въвежда ръчно. Ето защо, идеята е да се осигури интеграция между отделните модули на софтуера на търговската банка и на базата на тази интеграция - да се създаде единна база данни за всеки един клиент и всички негови операции.

3.2. Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

При изследване на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки се установи, че съществуват неизползвани възможности за неговото оптимизиране. Те могат да се представят в няколко насоки:

Първото предложение е свързано с **разширяване на аналитичността**. Към момента, аналитичността *по потребителските сметки* е по име на клиента и по вид валута. Предложението е към въвеждане на аналитичност по Булстат (ЕИК), което ще даде възможност на търговската банка да следи по-стриктно извършените плащания или да осъществява справки. Това, също така би намалило възможностите или вероятностите за грешки, когато става въпрос за клиенти на търговската банка, имащи едно и също име, но различна юридическа форма (например Елдом ООД и Елдом АД). Предимствата на това предложение се свързват с намаление на вероятността от грешки, когато става въпрос за банкови клиенти, имащи идентични имена, но различна юридическа форма. Недостатък е утежнения вид на дадената сметка - с няколко аналитични нива, като този недостатък трябва да бъде отстранен и с помощта на реструктуриране на банковия счетоводен софтуер.

За отразяване белезите на обектите по всеки общ аналитичен признак търговските банки задължително следват установените единни номенклатури и дефиниции на бележите, включени в тях, като специфични признаци са такива,

които са основание за детайлизация на банковите отчетни обекти на най-ниско ниво. Те определят самостоятелното счетоводно характеризиране на най-малките отчетни обекти. Пример за специфични аналитични признаци са:

- по сметки за приети депозити - възобновяемост на депозита, когато депозантът изрично не го прекрати;
- пореден номер на сметката (когато на един клиент по негово искане се отрива повече от една сметка от един и същи вид);
- по сметки за ценни книги - класове (емисии) на ценните книги; цена на придобиване на ценните книги;
- по сметки за предоставени заеми - договорени междинни срокове за погашения по заема, други условия по усвояване и погасяване на заема, когато такива има залегнали в договора и т.н.¹⁰¹

Изброените общи и специфични принципи за организация на аналитичната отчетност на търговската банка могат да се прилагат единствено върху основата на съвременните информационни и комуникационни технологии.

Търговската банка може да промени само аналитичната форма на отчетните позиции, като най-оптималния вариант за тази аналитичност е:

- аналитично отчитане на средствата по бенефициенти;
- аналитично отчитане на средствата по вид операция - това е съществено важно при акредитивите и чековете;
- аналитично отчитане по вид валута. Възможностите тук са следните: първо, да се разграничи валутата на лева и чужда валута и второ: валутата да се разграничи на повече нива: например: сметки в лева, сметки в евро, сметки в щатски долари и т.н. По този начин, търговската банка ще има възможност да следи наличността в отделните валути, вместо обособената позиция лева и чужда валута. Идеята е, че валутите имат свойството да се променят и по този начин, търговската банка ще има информация във всеки един момент за точната стойност на своите валутни позиции съобразно курса на БНБ.

При извънбалансовото отчитане също е толкова важно да се подобри аналитичността, в това число и с чуждите валути. Една подобна наличност е от

¹⁰¹ Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Цит. съч., с. 22

значение и за преоценката, която се прави към края на годината, във връзка годишното счетоводно приключване.

Друго предложение за подобряване на управлението на отчетността в банките е свързано с *обособяване на аналитичност по сектори*. Така например, банката поддържа сметка Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на банки и други финансови институции с подсметки:

- Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на банки;
- Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други финансови институции.

Може да се предложи следната аналитичност:

Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други финансови институции:

- Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други застрахователи
- Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други осигурителни фондове
- Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други инвестиционни фондове и т.н.

По този начин, банката ще знае във всеки един момент точните стойности на вложените при нея средства от съответния сектор. Това е необходимо с цел управление на риска - ако се установи, че в застрахователния сектор нивото на риск е високо (причините могат да бъдат различни - фалит на застраховател, бедствие и други), то тогава тези сметки трябва да се наблюдават внимателно при осъществяване на платежния процес - т.е., може да се въведе система на двойна проверка при операции като например директен дебит и други.

От чисто управленско-маркетингова гледна точка, това ще позволи на банката да систематизира взаимоотношенията си с различните групи клиенти.

Една друга област за подобряване на аналитичността е свързана с *разплащателните сметки на лицата със свободни професии*. Тези лица трябва

да се разграничават от самоосигуряващите се лица.* Като лица със свободни професии се определят например нотариусите, застрахователните агенти, адвокати, експерт-счетоводители, лицензирани оценители, експерти към съда и прокуратурата, медицински специалисти и други специалисти, които осъществяват професионална дейност на свой риск и за своя сметка - дейци на науката, културата, образованието, архитекти, икономисти, инженери, журналисти и други физически лица, упражняващи свободна професия, регистрирани с код по регистър БУЛСТАТ.

Особеното при тази група лица е, че те придобиват качество на лица упражняващи свободна професия, едва след като са се регистрирали в регистър БУЛСТАТ в съответната служба на Агенцията по вписванията. За тези лица, регистрацията в БУЛСТАТ е по желание с оглед самостоятелно упражняване на професионална дейност и провеждане на социалното им и здравно осигуряване по реда, определен за самоосигуряващите се лица. Регистрацията в БУЛСТАТ е предпоставка за придобиване на качество на самоосигуряващо се лице. Ако лицето не направи тази регистрация то може да извършва съответната дейност без трудово правоотношение или по трудов договор. Тези лица не са еднолични търговци и няма основание да бъдат причислявани към категорията "предприятие."

Лицата, които упражняват свободна професия, подлежат на вписване в регистър БУЛСТАТ към Агенцията по вписванията. В 7-дневен срок от започване на дейността те трябва да подадат заявление за регистрация в съответната служба по вписванията, като номерът от Агенцията по вписвания, които получават съвпада с тяхното ЕГН.

Тези лица се възползват от банковите безналични плащания най-малко в две направления - първо, те използват банковите безналични плащания за лични цели - например покупка чрез интернет, плащания на стоки и услуги и още много други дейности. Другата област, в която те използват безналичните плащания е по отношение на тяхната професионална дейност. Те подлежат на задължително осигуряване за инвалидност поради общо заболяване, старост и

* Подобно разграничение като теория излиза извън рамките на настоящата разработка.

смърт по реда, определен за самоосигуряващите се лица и могат също така да се осигуряват за общо заболяване и майчинство. Осигурителните вноски са за тяхна сметка. Те, разбира се, са и данъчно задължени лица, което означава, че имат фискални взаимоотношения и по този повод също използват банкови услуги. Не на последно място, една значителна част от лицата, упражняващи свободни професии предпочитат плащанията от страна на техните клиенти да се извършва по единствено по банков път, като по този начин спестяват покупката и администрирането на касов апарат.

Повечето търговски банки в България предлагат индивидуални и специални пакети за лица, упражняващи свободни професии. В тези пакети се включват разнообразни банкови продукти, като задължително се включва и разплащателна сметка. Други продукти, които могат да бъдат включени са: кредит овърдрафт в определен лимит, дебитна карта, кредитна карта, електронно банкиране и други.

При проучване в практиката^{*} е установено, че отчитането на разплащанията на този тип клиенти е по сметка 1729 Разплащателни сметки на други клиенти в левове, като аналитичността се води по име на клиента и ЕГН. По този начин обаче е възможно да настъпи определено объркване, ако търговската банка провежда аналитичен процес, тъй като по име на клиент и ЕГН се водят и всички останали сметки, свързани с гражданите-клиенти на банката. Освен това, не се отразява и самия сектор, в който работи лицето със свободна професия, като при маркетингови програми на търговската банка, това може да бъде проблем. Ето защо, с цел подобряване на аналитичността, предложението е тя да се води не само по името на клиента, но и по сектора, в който той работи - застрахователен сектор, изкуства и култура, счетоводна дейност и т.н. По този начин, търговската банка ще предотврати възможности за грешки, свързани със съответния клиент и освен това, ще има по-голяма възможност да насочи своята маркетингова програма в дадена област (бизнес пакети за застрахователни агенти, бизнес пакети за нотариуси и т.н.)

^{*} В разговор със служители от търговски банки "X", "Y", "Z"

Следващата насока е свързана с **употребата на транзитни сметки**, като тяхното използване е свързано с необходимостта от минимизиране на риска от субективни грешки, както и осигуряване на по-добра информационна база за управлението на търговската банка. Предложението може да се илюстрира със следния пример:

Нека приемем, че две юридически лица имат открити сметки в един и същи клон на търговска банка. При осъществяване на дадена сделка между тях, възникват финансови отношения, като търговската банка се явява посредник при тези отношения. Към момента, това се отразява счетоводно по следния начин: дебитира се сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на Предприятие "Х" срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична на предприятие "У" със сумата, която е наредена от първото предприятие.

Ако двете предприятия имат сметки, които са разкрити в една и съща търговска банка, но в различни клонове, то тогава се използва разчетната сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания. При описания по-горе казус обаче, тази сметка не се използва. Предложението е към въвеждане на транзитна сметка: една такава сметка ще има оперативен характер, като с нея търговската банка ще има информация по отношение на направения изходящ превод от сметката на предприятие "Х" по аналогичен начин на разчетна сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания. В последствие, търговската банка ще разполага с информация за входящия превод в сметката на предприятие "У" по аналогичен начин, по който се следи този процес при разплащанията и използването на сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания. Една подобна сметка ще има и контролен характер - т.е., в края на деня, нейното салдо задължително ще бъде 0, в противен случай ще се търси счетоводна грешка.

Сметка 1901 ще има трансферен характер, като в началото и в края на деня по нея не следва да има салдо (наличието на подобно салдо би било явен показател за грешка). По дебита и по кредита на сметката ще се отчитат вътрешнобанковите разплащания със сумата на превода.

Към настоящия момент, без използване на подобна сметка е възможно:

- банковия счетоводител да допусне грешка, съответно сумата да бъде отразена счетоводно по сметката на друг банков клиент;
- да не се отрази изходящото или входящото плащане;
- да не се отрази основанието за подобно плащане.

Използването на една подобна сметка ще придаде на описаната по-горе информация следния характер: ще се дебитирана сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на Предприятие "Х" срещу кредитиране на сметка 1901 Трансферна сметка при вътрешнобанкови разплащания със сумата на превода. Следващото записване ще бъде дебитиране на сметка 1901 Трансферна сметка при вътрешнобанкови разплащания срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на Предприятие "У" със сумата на трансфера.

Задължително условие е сметката да се води с чисти обороти. Това, от своя страна, ще даде възможност на търговската банка да проследява операциите на клиента в рамките на даден ден, към даден контрагент или по отношение на дадена сума. И несъмнено, откриването и воденето на една подобна сметка ще има значителен контролен характер, като предимствата на това предложение могат да се търсят в подобряване на контролните възможности на банковото счетоводство. Недостатък е удължаването на счетоводния процес - т.е. банковите счетоводители следва да извършват допълнителни записвания.

Възможен е и друг вариант - използването на подобна сметка при всички вътрешнобанкови преводи, без значение дали те се извършват в рамките на един или два клона. Тогава, към сметката задължително следва да се открие аналитичност по банкови клонове или:

с/ка 1901 Трансферна сметка при вътрешнобанкови разплащания

аналитична "Клон Света Неделя"

аналитична "Клон Митница Летище София" и т.н.

В такъв случай, технологията на отчетния процес може да се промени така: когато нареждането се приеме от даден банков служител, който проверява неговата коректност, следва попълване на остатъчните реквизити и след подписа

на клиента нареждането се предоставя на друг служител, който потвърждава плащането и използва трансферната сметка, за да го отрази счетоводно. Това ще даде възможност да се следят осъществените трансфери по отделни клонове, както и да се проконтролира салдото в края на деня, което следва да е 0. От своя страна, изпълнението на подобна контролна операция ще гарантира, че всички подадени плащания в рамките на деня са изпълнени и счетоводно отразени. Или, в обобщение: въвеждането на една подобна трансферна сметка ще облекчи контролния процес, ще намали вероятността от банкови грешки и ще подобри възможността за анализ на осъществените платежни операции. Трудностите или недостатъците на предложението се откриват в увеличение на операциите, за които трябва да отговарят банковите счетоводители/ служители на фронт офис. И при двата варианта, основен недостатък е повишаването на счетоводните записвания от страна на банковите счетоводни служители, ето защо, изборът на вариант трябва да бъде свързан с предварителна преценка на счетоводния софтуер, който банката използва.

Съществуват възможности потребителя на банковата платежна операция да подаде документ за директен дебит и да няма достатъчно наличност в сметката си. Търговските банки имат процедура за действие в такъв случай, като от управленска гледна точка е добре да се създаде база данни, която да съдържа сведения за:

- клиента и липсата на средства по сметката;
- времето/ периода, в който са постъпили постъпленията;
- честотата на подобни случаи и т.н.

Това би имало значение при други операции и решения на търговската банка - например дали да се отпусне овърдрафт на даден клиент, т.е. подобна информация ще обезпечи и решенията, свързани с кредитния риск в търговската банка.

По аналогичен начин, може да се създаде информация за разрешен, но неизползван овърдрафт. Ако действащо предприятие има овърдрафт - линия, но не се възползва от нея и в същото време осъществява различни операции, то това следва да означава, че предприятието има възможност само да финансира

потребностите си, свързани с оборотен капитал и търговската банка може също да има предвид тази информация при бъдещи сделки с клиента.

При директния дебит, търговската банка поема определен ангажимент пред своя клиент за бъдещото плащане. Ако обаче клиентът няма достатъчно наличност по сметката си, то търговската банка няма да извърши и самото плащане. Тук може да се направи аналогия с овърдрафта. Според Д. Йосифова, "При ползване на овърдрафта - при необходимост от средства, с цел обслужване на банковия клиент, с който е сключено споразумение за кредит-овърдрафт, ползваната част следва да бъде изписана от задбалансовите позиции на банката и да бъде отразена като реално усвоен кредит."¹⁰² Споразуменията за разрешен неизползван овърдрафт се третират от търговските банки като кредити, подлежащи на преразглеждане, при които зетите средства на практика са платими при поискване. В този смисъл може да се каже, че овърдрафтът представлява отменяем ангажимент. За размера на поетите от търговската банка отменяеми ангажименти, може да се начислява "комисионна за ангажимент", ако това е заложено в сключения договор. Счетоводното отчитане на овърдрафта в банките има своите особености, в зависимост от етапа на осъществяване на кредитната операция, както следва: при сключване на договора, договарянето се отразяваа счетоводно чрез извънбалансови счетоводни сметки. Използват се сметки от група 99 Разни пасивни задбалансови сметки.¹⁰³

Сметките са пасивни, тъй като отразяват поемането на ангажимент от страна на търговската банка за извършване на бъдещо прехвърляне на паричен ресурс по сметката на кредитополучателя. Кредитират срещу дебитиране на сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка при поемане на ангажимент от търговската банка. Дебитират се срещу кредитиране на сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка:

- при намаляване на ангажимента в резултат на ползване на овърдрафта;

¹⁰² ЙОСИФОВА, Д. Цит. съч.

¹⁰³ Вж: КОСТОВА, Н., Атанасова, А., Захариев, П., Цит. съч., с. 239

- при изтичане на срока за валидност на ангажимента или при оттеглянето му от търговската банка в случай на влошаване финансовото състояние на клиента.

Сметка 9931 Разрешен неизползван овърдрафт е безлихвена. Аналитичното отчитане се води по кредитополучатели, по срок на ангажимента и по вид валута.

Следващата насока, която може да се приложи за подобряване на счетоводното отчитане на безналичните плащания е по отношение на директните дебити. Клиентите на търговската банка могат да предоставят документ за директен дебит, но поради различни причини да не разполагат с наличност в своите сметки, чрез които платежния процес да бъде осъществен. Съществуват нормативни процедури, които търговските банки следва да приложат и които най-общо регламентират отказа им да изпълнят платежното нареждане за директен дебит. Същевременно, търговските банки следва да отправят съобщение и до търговската банка на контрагента, че плащането не може да бъде осъществено. *Съществува възможност* за подобрене на информационното обезпечаване на този процес, както следва:

Създаване на база данни за клиентите на търговската банка, в която освен данните за самия клиент (имена, контакти, месторабота и т.н.) са посочени още и:

- датата на депозиране на документа за директен дебит;
- датата, в която се установява липса на средства по сметката на клиента;
- времето/ периодът на постъпление на средства, ако такива постъпят.

Съобразно наличния в търговската банка софтуер, е възможно да се изчисли периодичността на подобни ситуации, в които клиентът подава документ за директен дебит, но няма средства за него. Тази информация ще е от полза за управлението на кредитния риск, с платежоспособността и активността на клиента и т.н. ¹⁰⁴

¹⁰⁴ Вж: ПАНЧЕВА, Ст. Д. МАВРОВА. Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки. НБУ. Годишник „Икономика и бизнес“, ISSN 2534-9651, София, 2020, с. 13

Що се отнася до счетоводното отчитане на този процес, то съществува възможност за откриване на аналогия при отчитане на случаите, в които липсва достатъчно наличност за извършване на наредено плащане и разрешения овърдрафт.¹⁰⁵ Търговската банката може да въведе нова пасивна **извънбалансова сметка 9525 Ангажимент по съгласие за директен дебит към подгрупа 952 Ангажименти**, по която да се отчитат заявените плащания, без налично покритие.¹⁰⁶ Моделът на извънбалансовото отчитане по отношение на поетия от търговската банката на платеща ангажимент по депозирано съгласие за директен дебит с използването на предложената пасивна извънбалансова сметка 9525 Ангажимент по съгласие за директен дебит е, както следва:

Първа счетоводна статия. Когато клиентът на търговската банка депозира документ и банката поеме ангажимент за извършване на директен дебит се дебитира сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка и се кредитира сметка 9525 Ангажимент по съгласие за директен дебит към подгрупа 952 Ангажименти. Това показва именно поетият от търговската банка ангажимент да посредничи в съответната платежна операция.

Втора счетоводна статия. При уреждането на ангажимента по депозираното от клиента съгласие за директен дебит се дебитира сметка 9525 Ангажимент по съгласие за директен дебит към подгрупа 952 Ангажименти и се кредитира сметка 9898 Обща активна задбалансова сметка.

Сумата и на двете счетоводни статии е сумата на поетия, респ. уредения ангажимент по депозирано съгласие за директен дебит.

В търговските банки в момента няма подобно записване - т.е., поемането на самия ангажимент по отношение на плащането от страна на търговската банка се води само документално и не намира счетоводно отражение.

Мотивите за подобно предложение са следните: чрез извънбалансовото отчитане, банковото ръководство ще има актуална информация за поетия ангажимент за извършване на плащане към даден клиент. От оперативна гледна точка, това ще даде информация на ръководството за средствата, на които

¹⁰⁵ ПАК там, с. 13

¹⁰⁶ ПАК там, с. 13

търговската банка може да разчита в краткосрочен план и ще подобри възможността за планиране на ликвидните средства. Това ще подобри информацията, с която търговската банка разполага по отношение на бъдещите ѝ задължения към клиентите.

В същото време, извънбалансовото отчитане ще даде възможност да се проследят случаите, в които клиентът не е разполагал с определена сума за свое плащане.

Недостатък е необходимостта от откриване на извънбалансова сметка и промяната на банковия сметкоплан, съответно и трансформиране на тази сметка в банковия счетоводен софтуер.

Възможности за подобрене на модела за отчетността има и при акредитивите. При единствената възможна форма у нас - акредитив с покритие, отчитането е на базата на записване, свързано с балансовите сметки за събраните средства от платеща (получателя на дадената услуга или стока по сделката), създаването и оперирането с акредитивната сметка и последващото превеждане в търговската банка на доставчика. Ясно е, че в бизнес практиката не всяка една сделка е успешна и ако не са изпълнени договорни условия, средствата от акредитивната сметка се превеждат обратно по сметката на платеща (получателя на дадената услуга или стока по сделката). През целия този процес, който може да бъде и продължителен във времето, за търговската банка на платеща възниква условно вземане от насрещната банка. Това условно вземане трябва да се отчете извънбалансово, за да се коригират евентуални проблемни отношения с търговската банка - кореспондент.

При откриване на акредитива с покритие, в банковата практика се използват балансови сметки, както бе описано в предходната част на разработката. Основният проблем, който се открива тук е, че този начин на счетоводно отразяване не дава възможност да се проследи подробно възникналото условно вземане от насрещната банка.¹⁰⁷ Възможности за коригиране на този проблем се откриват в **извънбалансовото отчитане**, което ще даде по-подробна информация за възникването и/или отпадане на

¹⁰⁷ Вж: ПАНЧЕВА, СТ. Д. МАВРОВА. Цит. Съч., с. 11-12

ангажимента по условното вземане. Банката може да създаде активна извънбалансова сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие, към която могат да се обособят две аналитични сметки: Банка на бенефициента и Номер на акредитива.¹⁰⁸

В такъв случай, счетоводното отчитане ще има следния общ модел:

Първа счетоводна статия: Когато възникне банковия ангажимент по откриване на акредитива с покритие, ще се дебитира сметка от подгрупа 945 Условни вземания по други банкови операции, съответно сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие, аналитични сметки: Банка на бенефициента и Номер на акредитива и се кредитира сметка 9998 Обща пасивна задбалансова сметка. Сумата на счетоводната статия е сумата на открития акредитив с покритие.¹⁰⁹

Това ще предостави информация на банковото ръководство по отношение на това, че възниква условно вземане по операцията, както и ще даде информация за кой бенефициент е предвидено вземането.

Втора счетоводна статия: При закриване на акредитив с покритие се дебитира сметка 9998 Обща пасивна задбалансова сметка и се кредитира сметка от подгрупа 945 Условни вземания по други банкови операции, съответно сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие, аналитични сметки: Банка на бенефициента и Номер на акредитива. Сумата на счетоводната статия е сумата, която се превежда от акредитива с покритие с оглед неговото закриване.¹¹⁰

Това ще предостави информация на банковото ръководство по отношение на това, че възникналото условно вземане е преведено и акредитивът може да бъде закрит, т.е., условно вземане вече не съществува.

Откриване и водене на сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие има следните предимства:

- благодарение на допълнителната информация, която се предоставя, контролните органи (вътрешните контролни органи) могат да следят

¹⁰⁸ Пак там, с. 12

¹⁰⁹ Вж: ПАНЧЕВА, СТ. Д. МАВРОВА. Цит. Съч., с. 12

¹¹⁰ ПАК там, с. 12

законосъобразността при участието на търговската банка в акредитивни операции;

- повишава се информационното обезпечаване на банковото ръководство по отношение на оперативното управление на търговската банка по отношение на средствата, които тя трябва да предвиди за обслужване на акредитива на своя клиент;
- дава се възможност за осъществяване на корекции, в случай, че възникват проблемни отношения с банката - кореспондент.

Въпреки, че въвеждането на активната извънбалансова сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие увеличава броя на използваните в счетоводната система на банката сметки, то в същото време, тя позволява и да се повиши качеството на счетоводната информация, необходима за оперативното управление на търговската банка.

Друга възможност при изграждане на модела, свързан с информационното осигуряване на платежното посредничество е за **подобряване на операциите при запорирани сметки**. Всички блокирани суми в търговската банка на отделните клиенти могат да се отчитат и извънбалансово, като по този начин банката ще знае точния размер на сумите, които в даден момент не могат да се използват (запорът може да бъде отменен във всеки един момент.) Търговската банка може да обобщи тази информация по сметка от група 99 Разни пасивни задбалансови сметки. При получаване на известие за заповор, търговската банка може да отрази сумата по извънбалансовата сметка, като създаде и съответното аналитично отчитане - по името на клиента, заедно с процедурите за осъществяване на заповора. По този начин, търговската банка ще има информация във всеки един момент за това каква е запорираната сума: т.е., сума, на която не може да разчита, тъй като при съобщение за вдигане/постановление за отмяна на наложения заповор, търговската банка е длъжна веднага да освободи средствата. Следователно, чрез използване на този начин на отчитане (извънбалансово, чрез сметка от група 99 Разни пасивни задбалансови сметки), банковото ръководство ще има информация за стойността на средства, които може да бъдат освободени във всеки един момент.

3.3. Контролът върху платежните операции и инструменти в търговските банки и препоръки за неговото подобряване

За да се постигнат целите на всяко едно предприятие, в това число и във финансовия сектор е необходим контрол. Последният не само дава увереност на ръководството, че дейността на търговската банка е целесъобразна и законосъобразна, но и помага да се диагностицират грешки или "тесни" места при банковата дейност, като съответно се дадат препоръки за тяхното отстраняване.

Известно е, че банковата дейност е подвластна на системите на одит и контрол, като между двете понятия има разлика. Контролът е „всеобхватен и непрекъсваем процес, който се явява съвкупност от критични обществени отношения, които възникват между субекта и обекта. Той се прилага, както от вътрешни, така и от външни органи, които осъществяват специфичен контрол. След приключването на своята дейност се съставя акт, протокол или доклад в зависимост от вида на този контрол.”¹¹¹ Както е видно от цитата, акцентира се върху това, че контролът е вид социално отношение, като то възниква и се осъществява както между субекти, които се явяват външни за организацията и самата организация, така и по отношение на вътрешни за организацията субекти. Одитът е част от системата за контрол.

Понятието „система за вътрешен контрол" е едно от най-важните понятия в съвременния международен одит.¹¹² Системата за вътрешен контрол (Internal control system) обхваща всички политики и процедури (вътрешни контроли), които прилага ръководството за съдействие и реализация на целите на ръководството, предвиждащи, доколкото това е практически изпълнимо, подредено и ефективно водене на бизнеса (финансово-стопанската дейност), в това число и строго следване на политиката на ръководството, опазване на активите, предотвратяване и разкриване на измами и грешки, спазване на точност и пълнота в счетоводната документация, навременно изготвяне на

¹¹¹ СТОЯНОВА, Н. Аспекти на взаимодействието между външния и вътрешния одитор в условия на криза, Сб. докл. от юбил. междунар. науч. конф. „Световната криза и икономическото развитие”, Варна, 2010, с. 350-356

¹¹² Вж: ГЕРХАУРД, Н., Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Международни одиторски стандарти. Системи за вътрешен контрол. -София: Икономика прес. 2009, с. 38

непосредствен източник за получаване на одиторски доказателства при извършването на проверката.

Според М. Томева, ролята на вътрешния одит е насочена към общото повишаване на равнището на функционалната компетенция.¹¹³ И още „Тяхното прилагане се обуславя във всеки конкретен случай от характера на извършваната дейност, от целта на контролната операция, от компетенциите на контролния орган и от използваните средства за контрол.”¹¹⁴

Вижда се, че ефективността на вътрешния контрол зависи именно от компетенциите на органа. В случая от значение е и самата среда. Така например, когато системата за счетоводен отчет е занемарена (например, ако се открие липсата на редица първични документи, потвърждаващи направените счетоводни записвания, или в отчета не са отразени първични документи), то извършването на одита може да бъде силно затруднено или дори невъзможно, респ., оценката за състоянието на счетоводния отчет е един от значимите фактори за вземането на окончателно решение за това, възможно ли е или не е възможно провеждането на одиторска проверка на финансовата отчетност на клиента.

И обратно, ако одиторът стигне до извода, че системата за счетоводен отчет е организирана добре, т.е. рискът от възникване на грешки и нарушения в нея е малък, то може да се намали доверителния интервал на истинския одиторски риск (да се намали броя на одиторските процедури).

Най-общо, целта на вътрешния контрол, е "информационната прозрачност в обекта на управление, за да има възможност за вземане на ефективни решения."¹¹⁵ Тук се обособяват две форми за вътрешен контрол:

- вътрешен одит;
- структурнофункционална форма на вътрешен контрол, която „отразява нужните взаимодействия между единиците от организационната структура (линейно функционална, дивизионна, матрична), съответстващи на техните контролни функции", и за разлика от вътрешния одит се прилага от всички

¹¹³ Вж: ТОМЕВА, М. Вътрешен одит в банките. - Свищов, 2008, с. 10

¹¹⁴ ПАК там, с. 13

¹¹⁵ ГЕРХАУРД, Н., Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Цит. съч. с. 39

организации. Тази форма на вътрешен контрол означава осъществяване на контрола като длъжностно задължение на всички отговорни лица.

Според М. Томева, вътрешния банков одит може да бъде превантивен, текущ, последващ.¹¹⁶ Тук приемаме като меродавни и двете посочени мнения.

Според международните одиторски стандарти, за това анализирано понятие е характерно разкриване и описание (ако това е възможно) на всички страни (характеристики), присъщи на системата за вътрешен контрол.

Според функционалната насоченост в зависимост от целите и задачите, които стоят пред организациите могат да се срещнат и други видове вътрешен контрол, например, финансово икономически, счетоводен, юридически, технологичен, кадров и др. Съставни части на системите за вътрешен контрол в съответствие с определението изложено в МОС са контролната среда и процедурите (или средствата) за контрол.¹¹⁷

Контролната среда (Control environment) - цялостното отношение, осведомеността и действията на директорите и на ръководството, които спадат към системата за вътрешен контрол, а също така значимостта на тази система за субекта. Според МОС, контролната среда въздейства пряко върху степента на ефективността на определени процедури от контрол.¹¹⁸

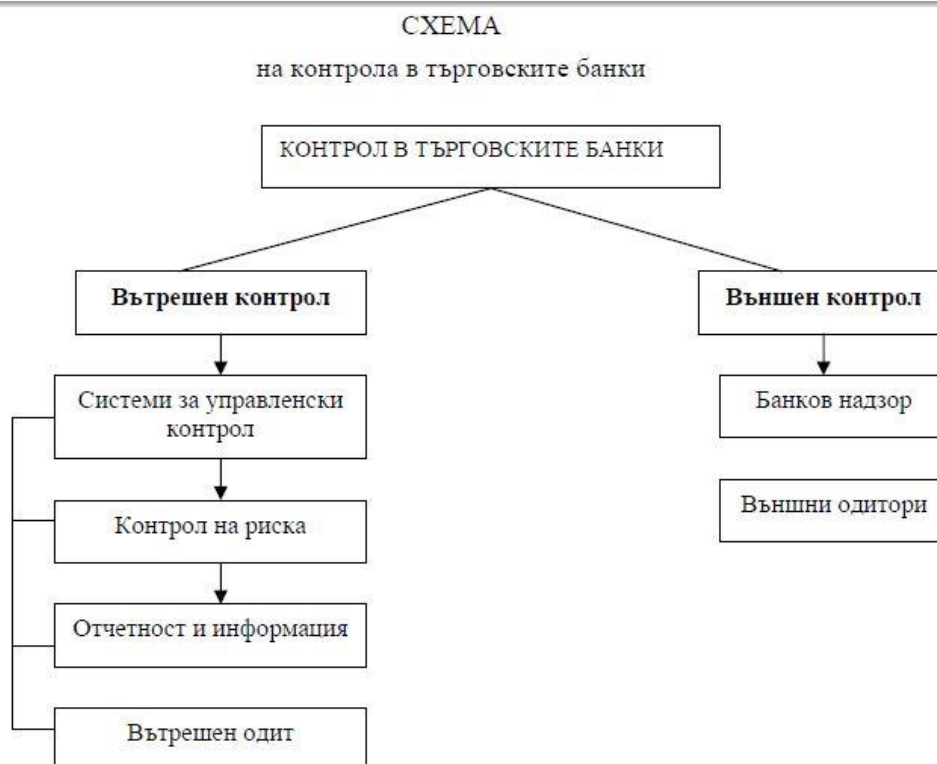
Например, силната (организирана, устойчива) контролна среда, разглеждана заедно с бюджетната система и ефективно функциониращ вътрешен одит, може съществено да усили конкретните контролни процедури. При все това в стандарта се акцентира върху това, че силната контролна среда сама по себе си не е гарант за ефективността на системата за вътрешен контрол.

Общата среда на банковия контрол е посочена на фигура 1:

¹¹⁶ Вж: ТОМЕВА, М. Цит. съч., с. 15

¹¹⁷ Вж: ГЕРХАУРД, Н., Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Цит. съч., с. 40-41

¹¹⁸ Вж: Цит. по ГЕРХАУРД, Н., Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Цит. съч., с. 38

фигура 1. Среда на банковия контрол ¹¹⁹

Към най-важните съставни елементи на контролната среда според МОС спадат:¹²⁰

- функционалните възможности на съвета на директорите на дадена компания;
- управленската философия на ръководството и стила му на работа;
- организационната структура на компаниите и методите за възлагане на пълномощия и отговорност;
- управленската контролна система, включително и системата за вътрешен контрол, кадровата политика и разпределението на задълженията.

В световната практика се привеждат също така други примери за съставни елементи на средата за вътрешен контрол:¹²¹

- организационният статус на отдела (филиала) за вътрешен одит;

¹¹⁹ ТОМЕВА, М. Цит. съч., с. 40

¹²⁰ Вж: Цит. по ГЕРХАУРД, Н., Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Цит. съч., с. 38

¹²¹ Вж: ИВАНОВ, Г., и др. Вътрешен контрол. Уч. Пособие за дистанционно обучение. - Свищов: Ценов, 2008, с. 22

- приетият от дадена организация курс за действие (нейните ориентири), цели и стратегии;
- видовете и мащаба на дейността на дадена организация;
- настройката на системите за комуникации и системите за информационно осигуряване на управлението;
- адекватност на системата за документация и документооборота на дадена организация на нейните размери и структура;
- външни влияния - нивото на развитието на икономиката, икономическата и политическата устойчивост на пазара, развитието на законодателна база от пазарен тип, данъчната политика на държавата и др.

Важно е да се отбележи, че същността на ефективно контролираната стопанска система е в отношението на администрацията към контрола. Действително, ако висшето ръководство предполага, че контролът е нужен, то и останалият персонал, който работи в нея ще се стреми към изпълнение на установените нормативни изисквания. Самата администрация може да бъде охарактеризирана като „бюрократична“ или като „енергична“¹²², т.е. реагираща бавно или бързо на всички промени в пазарната конюнктура. Банките поддържат Специализирана служба за вътрешен контрол, която проверява:

- системата за отчетност и информация, полезността на изготвяните анализи, електронните информационни системи и верността на данните;
- законосъобразността на операциите, спазването на вътрешните правила и процедури и изпълнението на управленските решения;
- вътрешните контролни процедури при извършване на сделки;
- резултатите и ефективността на дейността;
- системите за управление на риска, методите за оценка на риска и достатъчността на капитала;
- надеждността и навременността на надзорните отчети;
- защитата на активите на банката от безстопанственост и злоупотреби;
- изпълнението на договорите и поетите ангажименти;

¹²² ЗЛАТЕВ, В. Мениджмънт без граници.- София: Стопанство, 1999, с. 177

- подбора и квалификацията на кадрите, както и съответствието на длъжностните характеристики и правомощията.

Одиторът, от своя страна, трябва да установи отношението на ръководителите на организацията към търговските, финансовите и вътрешноприсъщи рискове, да се убеди, че те разбират правилно ролята на вътрешния контрол в управлението на организацията и да анализира конкретните действия на управляващите в организацията на системата за вътрешен контрол. Именно това е един от най-важните елементи, съставляващи контролната среда - управленската философия и стила на операционната дейност в дадена организация.

Контролните функции на всяко предприятие дават специфично отражение и върху счетоводната дейност. Това означава, че особената роля на търговските банки по отношение на проявявания от тях банков контрол в стопанството оказва своето влияние и върху банковото счетоводство. В търговските банки постъпват документи предимно от техните клиенти. Всичко това означава, че работата на счетоводните служители по съставяне на първичните документи е по-малко, отколкото за контролните операции, които те извършват във връзка с проверката на постъпващите от клиентите документи.

Контролният аспект на банковото счетоводство изисква двете му страни - **отчетността** и **контрола** да се разглеждат като неразривно свързани помежду си.

Една от насоките на счетоводния контрол в търговските банки е *контролът върху фиксираните данни в документите*. Поради големият обем външни документи този контрол заема значително място. Работата по контрола на данните в синтетичните и аналитични сметки има особено значение. Това е така, защото тези данни характеризират състоянието на сметките на банковите клиенти. Всяка грешка влияе върху платежоспособността на клиента и уронва авторитета на търговската банка.

От управленска гледна точка, счетоводството има главно значение при *контрола, свързан с платежните операции*. Този тип контрол има изцяло документален характер, т.е., за разлика от други видове контрол, той не е

свързан с физически проверки (както например контрола при касовите операции), ето защо, информацията, която счетоводството дава е в основата за осъществяване на ефективен контрол върху осъществените платежни операции.

При платежните операции, *контролното въздействие* е по отношение на:

- контрол върху спазването на процедурите, свързани с документалната обосновааност на операцията - т.е., дали са спазени всички процедури по отношение на документооборота и последващото отразяване в счетоводната отчетност;
- одитна дейност, свързана с целесъобразността и правилността на извършваните действия;
- банков надзор и независим финансов одит като крайни контролни форми.

И трите форми на контрол имат текущ и/или последващ характер. При контрола върху процедурите и тяхното спазване, от основно значение са действията на служителите на фронт-офисите. Те не контролират същността и мотивацията за самата сделка, но пък следва да обезпечат правилното попълване и наличните данни, свързани с документите, които търговската банка изисква, за да бъде осъществена операцията.

Банковият контролен орган, от своя страна, трябва да проследи под формата на последващ контрол:

- дали приетите платежни документи са редовно съставени и въведени в информационната система;
- дали е спазено подаването на електронно съобщение съобразно Указанията на БНБ;
- дали са въведени часовите данни за приетите документи, което има значение за правилното определяне на вальора;
- дали плащанията са извършени в хронологичен ред и в рамките на наличността или овърдрафта, които клиентът на търговската банка имат.

Като цяло, контролът и одитът се базират на цялата документално - счетоводна информация и от своя страна, дават възможност за генериране на следните информационни потоци:

- насочени "нагоре" - т.е., към ръководството, що се отнася до осъществяваните операции, установени нередности и състоянието на търговската банка;
- насочени "надолу" - към служителите - при необходимост от подобряване на някои процеси, въпроси или други.

Контролната функция на счетоводно създадената информация се проявява чрез:

- системата на двойното записване;
- чрез балансовото обобщаване в края на годината.

Ако са необходими промени, то те могат да бъдат чисто организационни, като например: "приближаване" на контролора и/или одитора до счетоводната система. Това предполага тяхното по-детайлно запознаване със самата счетоводно - информационна система, която търговската банка поддържа, за да могат да осъществяват по-добре своите функции.

Що се отнася до *външния контрол*, то той има функции най-вече по отношение на цялостното състояние на търговската банка. Т.е., надзорните органи на БНБ проверяват спазването на законовите правила за управление на банката, нейното финансово състояние, рентабилност, ликвидност, структурата на капитала, съобразно Базелското споразумение и други и има по-малко касателство, що се отнася до платежните операции.

Отчетите на търговската банка подлежат на заверка от страна на независим финансов одитор. Този контрол, по същество е последващ контрол, като е свързан с установяване на верността и коректността що се отнася до финансовото състояние на търговската банка и отразяването на това в нейните финансови отчети. Доброто функциониране на счетоводната система и достоверното отчитане и представяне на имущественото и финансовото състояние на търговската банка са предпоставка за упражняване на ефективен вътрешен контрол.

В редица случаи, предложенията, отправени към банковия сектор акцентират към интеграция на отделните модули на търговската банка, с цел осигуряване на по-качествена информация. Според Ст. Вачков, "Процесното

модулизиране се прилага в различни сфери на банкирането."¹²³ Кредитният процес например може да се обособи на няколко модула: развитие на концепция за създаване на конкретен кредитен продукт и/или продуктов пакет; тестване на кредитоспособността (кредитното качество) на клиента; управление на кредитни карти; осигуряване на заема (обезпечения); рискова диагностика; предоставяне на заема; водене на сметки (отчетност); надзор и контрол върху кредитния процес. В резултат на това, чрез различни комбинации между „производствените“, „пласментните“ и „процесните“ компоненти на тази класическа-балансова парична сделка, се формира нова синергия. В литературата обаче не бе открито предложение към въвеждане на модулен принцип при банковия контрол. Според същия автор, "Модулният подход се използва за процесна оптимизация на ипотечното кредитиране. Специално създадени многофункционални екипи (от проектни мениджъри, специалисти по ипотeki и софтуерни програмисти) правят редизайн на процеса „от край до край“, т.е. от даването на клиентската поръчка до окончателното погасяване на задължението. Установено е например, че елиминирането на ненужната ръчна обработка, съвместяването на отделните етапи с информационната система на банката и уебрешението предизвикват 15-минутна редуция на времето за одобряване. Създават се предпоставки за повишаване качество на решенията за кредитиране, а разходите за всяка ипотека се редуцират средно със 75 цента."¹²⁴

Вижда се, че Ст. Вачков убедено защитава модулния принцип, свързан с кредитния процес, като обаче този модулен принцип може да се приложи и върху банковия контрол.

По отношение на банковия контрол върху платежното посредничество се предлага иновация, която има за цел да оптимизира контролната верига на търговската банка, като рефлектира позитивно върху резултата на изхода - т.е., при осъществяване на разплащателния процес.

Самото модулизиране може да премине през три фази:

¹²³ ВАЧКОВ, Ст. Иновациите: новата нормалност в банкирането, - Варна: Наука и икономика, 2015, с. 139

¹²⁴ ВАЧКОВ, Ст. Цит. съч., с. 139 -140

Първа фаза. В началото се набавя необходимата информация за контролния анализ. За целта се прави детайлно описание на връзките между отделните стъпки на разплащателния процес. На тази основа могат да се идентифицират вече извършените и предстоящите за реализиране дейности в отделните етапи.

Втора фаза. Въз основа на оценените възможности за свързване на отделните елементи („стъпки“), през втората фаза се формира модулната конфигурация. Тук се различават контролни дейности по отношение на функционалните, последователните и обектноориентирани дейности, свързани с разплащателния процес. Т.е., контролът следва да провери:

- дали разплащателния процес е осъществен съобразно нареждането на клиента (контрол върху функционалните особености);
- дали разплащателния процес е свързан с определена последователност (т.е., дали са спазени процедурите на търговската банка);
- дали разплащателния процес е обектно ориентиран, т.е., самото плащане е насочено там, където това е необходимо.

Трета фаза. В тази фаза се прави описание на резултатите от отделните модулни контролни процедури, с което се детайлизират тяхното съдържание и наличните междинни звена, през които евентуално преминава разплащателния процес.

Предложението е насочено към диференциране на контрола през целия процес на разплащане, т.е., контролът да не е свързан само с това дали дадената операция е осъществена, а да се проследи на модулен принцип цялостното ѝ осъществяване, като основното предимство на това предложение е свързано с възможността за дефиниране на грешка точно там, където тя е извършена. Недостатък на предложението е, че контролният процес би бил удължен във времето.

Така обаче се осигурява съвместимост между отделните процеси или етапи на разплащателния процес, което позволява координиране и стандартизиране на необходимите за платежния процес ресурси. Освен това, така се установява кои елементи (частични дейности, свързани с разплащателния

процес) се подготвят в предходния и кои са необходими за нормалното функциониране на следващия етап, което съществено би улеснило управлението на търговската банка, ако тя реши да промени даден технологичен подпроцес.

Модулното иновиране на контролната дейност върху платежните операции не бива да се конфронтира с надзорните предписания. Напротив, те трябва да се интегрират предварително в отделни модулни групи.

Модулният подход може да се прилага и при контролната дейност върху бизнес портфейла на търговската банка, в рамките на продуктови линии съгласно рисковия профил на отделни сфери (единици). Така например, модулният подход би позволил да се осъществи контрол само над осъществените акредитивни операции с контрагенти от Европейския съюз, например или да се използва друг тип класификационна система, съобразно текущите потребности на банковия служител или на банковото ръководство. Ето защо, за да задоволи изискванията, свързани с информационното обезпечаване най-вече на ръководството, всеки компонент на контрола върху платежните операции трябва да функционира (оперира) самостоятелно и да може да се прикрепи към другите.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

МОДЕЛ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА СЧЕТОВОДНАТА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ И ИНСТРУМЕНТИ В ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

4.1. Структура и съдържание на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки

За да се постигне задълбочено и целенасочено изследване на необходимостта от управлението на счетоводната информация, включително и по отношение на безналичните плащания в търговската банка, е важно да се изходи от характеристиката на обекта и предмета на системата на счетоводството.

Според М. Динев, предметът и обектът на счетоводството е "двойнственото проявление на стопанските средства като активи, пасиви и капитали, стопанските операции с тях в различните фази на възпроизводствения процес, стойностните им величини към даден момент, техните изменения във времето и пространството и получените от това резултати."¹²⁵ Като отбелязва, че предметът на счетоводната отчетност е голям, всеобхватен, сложен и труден, К. Пергелов застъпва тезата, че предметът не бива да се разширява механично и в него да се включват „несвойствени на счетоводната отчетност процеси и явления“¹²⁶.

Ст. Стоянов пък формулира спецификата на счетоводството по следния начин:

- "счетоводството е целенасочена и организирана човешка дейност (практика, професия и занаят);
- счетоводството е наука със собствен предмет на изучаване и на изследване;

¹²⁵ ДИНЕВ, М., Златарева, К., Цит. съч., с. 79

¹²⁶ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводна отчетност – обективно необходим компонент на икономическата информационна система. - Сицков, 1972, с. 11

- счетоводството е отчетно-информационна система в управлението на предприятието".¹²⁷

В. Божков допълва, че счетоводството е “функция и инструмент на стопанското управление“ и „компонент на системата на икономическата информация на стопанската организация“¹²⁸.

И. Душанов пише за счетоводството следното: "кибернетична система, динамична система, адаптивна система, сложна система с вероятностен характер, самоорганизираща се система и затворена система"¹²⁹.

М. Динев пък характеризира счетоводната система като “високоорганизирана система, в еднаква степен информирана и информираща, методологически устойчива, научно и нормативно-правно осигурена, годна в най-добра степен да създава достоверна информация, необходима на различните управленски звена и институции”¹³⁰.

За Т. Тотев счетоводната система е „научнообоснована система за производство на счетоводна информация, при която стопанските процеси и явления намират отражение документално обосновани и обобщени в паричен израз при използване на натурални измерители, като при това отражение се разкриват единството, непрекъснатостта и взаимната обусловеност на явленията и процесите с цел да се осигури научно управление на икономическите системи и особено цялостен контрол...“¹³¹.

В изложените становища на отделните автори ясно се вижда наличието на акцент върху функциите на счетоводството от гледна точка на управлението. И още за счетоводството се открояват следните по-важни характеристики:

- то е сложна система;

¹²⁷ СТОЯНОВ, Ст., Савова, К., *Обща теория на счетоводството*. - София: Стопанство, 2008, с. 17

¹²⁸ БОЖКОВ, В., Спасов, Д., Обретенов, Ст., и др. *Счетоводната отчетност в системата на икономическата информация*. - Варна: Г. Бакалов, 1974, с. 60

¹²⁹ ДУШАНОВ, И. *Счетоводната отчетност и счетоводните кадри в стопанското управление на НРБ*, Варна, 1976, с. 122: Цит по НИКОЛОВА, Н., *Функции на счетоводството при банковото платежно посредничество – теоретико - приложни аспекти*, Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, н-н р-л доц. д - р Р. Пожаревска, София, 2015

¹³⁰ ДИНЕВ, М., Златарева, К., *Теория на счетоводството*, София, 2012, с. 24

¹³¹ ТОТЕВ, Т. *Актуални теоретико- методологични проблеми на предмета и метода на счетоводната отчетност*, София, 1979, с. 9

- счетоводството е единно, непрекъснато и има способност да отразява присъщите за предприятието явления и процеси;
- създава условия за научно управление и контролна дейност.

Предметните задачи се разглеждат и дефинират и от Н. Николова, като авторката счита, че тези задачи са следните:

- "оценяване, отчитане и представяне на активите;
- оценяване, отчитане и представяне на пасивите;
- оценяване, отчитане и представяне на капитала (собствения капитал);
- признаване, отчитане и представяне на разходите;
- признаване, отчитане и представяне на приходите и финансовия резултат;
- явно и честно представяне на имущественото състояние;
- създаване на достоверна информация за установяване и анализ на финансовото състояние;
- осигуряване на достоверна информация за текущ управленски и счетоводен анализ;
- създаване на необходимата информация за контрол върху имуществото и неговото използване;
- създаване на необходимата информация за финансово планиране и прогнозиране;
- създаване на счетоводна информация за установяване и представяне на паричните потоци."¹³²

Д. Фесчиян пък пише, че задачите на счетоводството се базират „на практика посредством задачите, които изпълняват счетоводните кадри, служейки си със специфични методи и средства за събиране, систематизиране и обработване на информация за протекли или протичащи в момента стопански процеси и операции в съответната икономическа единица“¹³³.

Информационната функция на счетоводството се реализира като краен резултат във финансово-счетоводния анализ, който е основа за извеждане на

¹³² НИКОЛОВА, Н. Цит. съч., с. 14

¹³³ ФЕСЧИЯН, Д. Счетоводството като източник на информация за управление на капиталовата адекватност на банките и Новото базелско споразумение за капитала.- София: Стопанство, 2005, с. 60.

аналитичната функция на счетоводството. Тя се изразява във възможността счетоводните данни да се използват за целите на анализа на имущественото и финансовото състояние на предприятието. По отношение на нея М. Димитров пише, че "контролна система има по-голяма традиция и достижения, отколкото като информационна система"¹³⁴.

От изложените становища може да се обобщи, че функциите на счетоводството намират израз в разнообразни области на управлението, свързани с *анализа, прогнозирането, планирането и контролната дейност*. За функциите на счетоводството е специфично и, че те имат значение за *създаването на информация*. Тази информация е полезна и при редица други дейности, в това число и в банковия сектор, като например: управлението на риска и контрола на осъществяваните от търговската банка операции. Контролът като функция и по-точно като подфункция на счетоводството е заложен в неговата информационна същност, произтича от изискването за точност и обективност на счетоводната информация и е една от качествените му характеристики. Но това е различно от изявата на контрола като управленска функция, при което счетоводството освен че му осигурява информация, но е и негов обект. Например върху счетоводната дейност се упражнява управленската функция контрол, проверява се доколко вярно, целесъобразно и законосъобразно са документирани и отчетени процесите и операциите във връзка с използването на стопанските средства, т. е. степента на упражняване на счетоводството като информационна дейност. Последното е особено специфично за публичния сектор - както е известно, при него се говори за одит и за система, свързана с финансовото управление и контрол.¹³⁵ В този аспект контролът освен, че е външен, но се упражнява и от специализирано подразделение на управляващата система от по-висок йерархичен разред.

Между информационната и аналитичната функция на счетоводството възникват и съществуват пряка връзка и взаимна обусловеност.

¹³⁴ ДИМИТРОВ, М. Управленски мотиви в счетоводството.- Варна: Г. Бакалов, 1988, с. 28

¹³⁵ ЗАКОН за финансовото управление и контрол в публичния сектор, Държавен вестник, бр.21, 2006, посл. изм. бр. 13, 2019, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135517848>

Систематизираната счетоводна информация се използва при анализа за по-нататъшна обработка и извеждане на важни показатели за стопанската и финансовата дейност на бюджетното предприятие.

В обратната посока анализът въздейства върху счетоводната система, като посочва необходимостта от получаване на допълнителна или нова информация, от регрупиране или преобразуване на аналитичното отчитане, привличане и използване на несчетоводна (нефинансова) информация и др.

От представените разсъждения може да се обобщи: счетоводството е сложна система, съставена от множество елементи, подчинена на законодателството на страната и несъмнено - имаща съществено значение за осъществяване на управленската дейност. Ако се проследи развитието на счетоводството като функция на управлението, ще се види, че непрекъснато нараства неговото значение и то се усъвършенства в качествено отношение. Много са факторите за това. Един от тях е използването на информационните технологии като начин за подобряване на счетоводно-организационния труд. Не по-малко значение имат измененията в системата на управление, които дават отражение в една или друга степен върху счетоводството. Ефективността и качеството са основни императиви на съвременното. Подчинявайки се на тези задачи, счетоводството се пренастройва към осигуряване на повече информация в тези направления, в това число и по отношение на управлението на риска. Управлението, анализът и оценката на риска са невъзможни без счетоводна информация, която от своя страна се осигурява от счетоводната дейност.

Счетоводството предоставя информация на управлението, като благодарение на тази информация, ръководният орган може да решава, планира, анализира, съпоставя резултати и т.н. Всичко това е валидно и съотносимо и за банковия сектор, още повече, че търговските банки работят преобладаващо с чужди средства, което поставя пред счетоводството още по-сложни управленски задачи.

"Счетоводната отчетност в банките, като отчетно-информационна система за характеризирание на разнообразните банкови сделки, е изградена в съответствие с принципните изисквания на общата теория на счетоводството и

действащото в страната законодателство"¹³⁶, а връзката управление - счетоводство в банковия сектор може да се разгледа в направленията:

Първо, "Банковата дейност има обслужващ характер. Това изисква банковото счетоводство да получава информация за взаимоотношенията с клиентите си. Банките съществуват в определена връзка и зависимост помежду си и особено с БНБ. Това налага банковото счетоводство да обработва информация за взаимоотношенията между елементите на банковата система."¹³⁷ Счетоводната отчетност в търговските банки дава информация за тези взаимоотношения, което от една страна предполага използване на богата аналитичност, а от друга страна - благодарение на тази аналитичност, банковото ръководство получава своевременно информация за развитието на отношенията търговска банка - клиент. Чрез тази информация е възможно да се вземат решения, свързани с тези отношения, особено ако те имат критичен характер: типичен пример за това е забавянето на дължими вноски по кредити. Следователно, счетоводната отчетност подпомага управлението на оперативната дейност на търговските банки.

Второ, "Банките изпълняват и определени задачи в системата на управление на стопанството и нейните задачи в информационното осигуряване на управлението на цялото стопанство. Всяка банка съществува като самостоятелно обособено цяло, което изисква от банковото счетоводство информация за състоянието и изменението на тази банка. Формирането на потоци от информация.... е съществена особеност на банковото счетоводство."¹³⁸ Банковото счетоводство дава информация за активните, пасивните и разплащателните процеси във всяка една търговската банка, което осигурява процесите по управление на кредитните операции, операциите по привличане на средства и посредническо - платежните операции на търговските банки. В същото време, акумулираната от банките информация, която се оповестява по нормативно регламентиран начин, дава възможност за синтезиране на данни по

¹³⁶ ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Счетоводен софтуер в банките. -Свищов: Ценов, Свищов, 2015, с. 12

¹³⁷ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с. 6

¹³⁸ ПАК там, с. 6

отношение на динамиката на финансово-платежните инструменти в рамките на дадено стопанство. Оттук, банковото счетоводство изпълнява информационна роля и функция, що се отнася до управлението на финансовата система. Създадената в банката информация е важна и необходима и за работата на други организации, в т.ч. и за органите, които регулират и контролират тяхната дейност и отношенията им с държавата. Например от такъв характер е осигуряваната от банките информация за емисията и наличието на пари в обръщение, за приетите парични депозити по видове депозанти, валута и срокове, за наличните средства по разплащателни и други специални сметки, за предоставените заеми по групи заемополучатели, видове валута, размери и срокове, за сделките с ценни книжа и с чуждестранна валута, за плащанията по стокооборота в страната и с чужбина, за средствата на отделните видове бюджети и др.

Й. Йотова твърди, че "Извършването на инвентаризация в банките без воденето на счетоводство е невъзможно."¹³⁹ Тук може да се допълни, че воденето на счетоводство в която и да е сфера, без инвентаризация е невъзможно, но при банките съществуват особеността, че за тях "относителният дял на собствения капитал е малък. Значителна част от привлечения капитал се отчита по сметки на банкови клиенти, които следва да се инвентаризират, за да се състави годишния баланс на банката."¹⁴⁰ Следователно, чрез банковото счетоводство и аналитичната информация, която то предоставя е възможно фактически да се осъществи проверка на банковите пасиви, откъдето да се формулират изводи не просто по отношение на конкретните наличности, а по отношение на тяхната динамика спрямо предходни периоди. Това е от съществено значение при финансовия анализ и изследване на състоянието на търговските банки. Непосредствено свързано с това е и следващото направление:

Трето. Предоставянето на ежедневна информация за структурното състояние на активите и пасивите, получените и платени лихви, както в лева така също и във валута е специфично изискване за съвременния етап само към

¹³⁹ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с. 6-7

¹⁴⁰ ПАК там, с. 7

банковата счетоводна отчетност. Тази счетоводна информация дава възможност за ежедневен анализ на банковата ликвидност и очертаване на насоките за работа през следващия ден, месец или друг отчетен период.

Управлението на счетоводната информация по отношение на платежните операции или инструменти в търговските банки е определено от самата специфика на счетоводната дейност в тези организации. Банковата отчетност има ежедневна завършеност. Тя е точна и своевременна. Обработването на данните от първичните документи, тяхното отразяване в синтетичната и аналитична отчетност до съставянето на ежедневна оборотна ведомост в банките доказва, че там където нуждите на управлението са наложили и едновременно с това организацията на управлението е създава необходимите условия, счетоводната отчетност може да бъде толкова оперативна, че се свежда до ежедневна отчетност.

В търговските банки съществуват операции и дейности, които са строго специфични само за тях счетоводни обекти. Така например, в предприятията от реалния сектор няма счетоводни обекти като депозити, разплащателни операции, платежно посредничество и други.¹⁴¹ Д. Ималова счита¹⁴², че в предприятията няма дейности, свързани с отчитането на отпуснати заеми, но предприятията имат опит с отчитане на вземанията си и освен това - заеми могат да се отпускат и от финансови къщи, ето защо, точно тази операция не се определя като уникална само за банковия сектор, за разлика от посредническата дейност във връзка с акредитивите, например.

В банковия сектор има значителен брой обекти, които се отчитат в чужда валута, като в случая търговските банки използват предписанията на МСС 21 „Ефекти от промените в обменните курсове“. "При първоначалното им признаване към сумата в чуждестранна валута се прилага обменният курс за деня на чуждестранната валута към лева. У нас това е обявеният от БНБ обменен (централен) курс за счетоводни цели."¹⁴³

¹⁴¹ Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Цит. съч., с. 12

¹⁴² ПАК там, с. 12

¹⁴³ ПАК там, с. 12

Но при годишното приключване, във финансовия отчет на търговската банка, паричните активи и пасиви следва да се представят по курс, обявен към датата на изготвяне на отчета. За да отговорят на това изискване, търговските банки ежедневно преоценяват всички елементи на актива и пасива, отразяващи вземания (респ. задължения) на банката, деноминирани в чуждестранна валута, като прилагат обявления от БНБ централен курс на съответната валута за деня на преоценката. При наличие на разлики, те се отразяват като финансови приходи или разходи.

Това означава, че търговските банки следва да създадат информация, която да им помогне вярно и точно да извършват преоценъчната дейност.

За разлика от другите предприятия, търговските банки имат богата извънбалансова отчетност, свързана най-вече с чуждите активи, с които те оперират.

В предприятията от реалния сектор тази отчетност е свързана най-вече с операциите по лизинг, както и с някои други случаи при отчитане на условни активи и пасиви, вземания, задължения или активи и пасиви, невключени в стопанския оборот.

В банковия сектор, използването на извънбалансовата отчетност е свързана със спецификата на банковата дейност и това, че те използват множество отчетни обекти с характер на чужди активи – например - приетите „активи за обезпечение по предоставени заеми, новоотпечатаните акции за увеличаване на капитала, условни разчети по гаранции и акредитиви без покритие, разрешените, но неизползвани кредити и други задбалансови ангажменти."¹⁴⁴ Следователно, тази отчетност също притежава дълбок информационен замисъл, що се отнася до предоставяне на данни по отношение на чуждите активи, които търговската банка контролира към определен момент.

От гледна точка на безналичните плащания, следва да се подчертае, че тези операции не могат да се осъществят без банково счетоводство, т.е., без дебитирането или задължаването на едната сметка и кредитирането, респективно заверяването на друга.

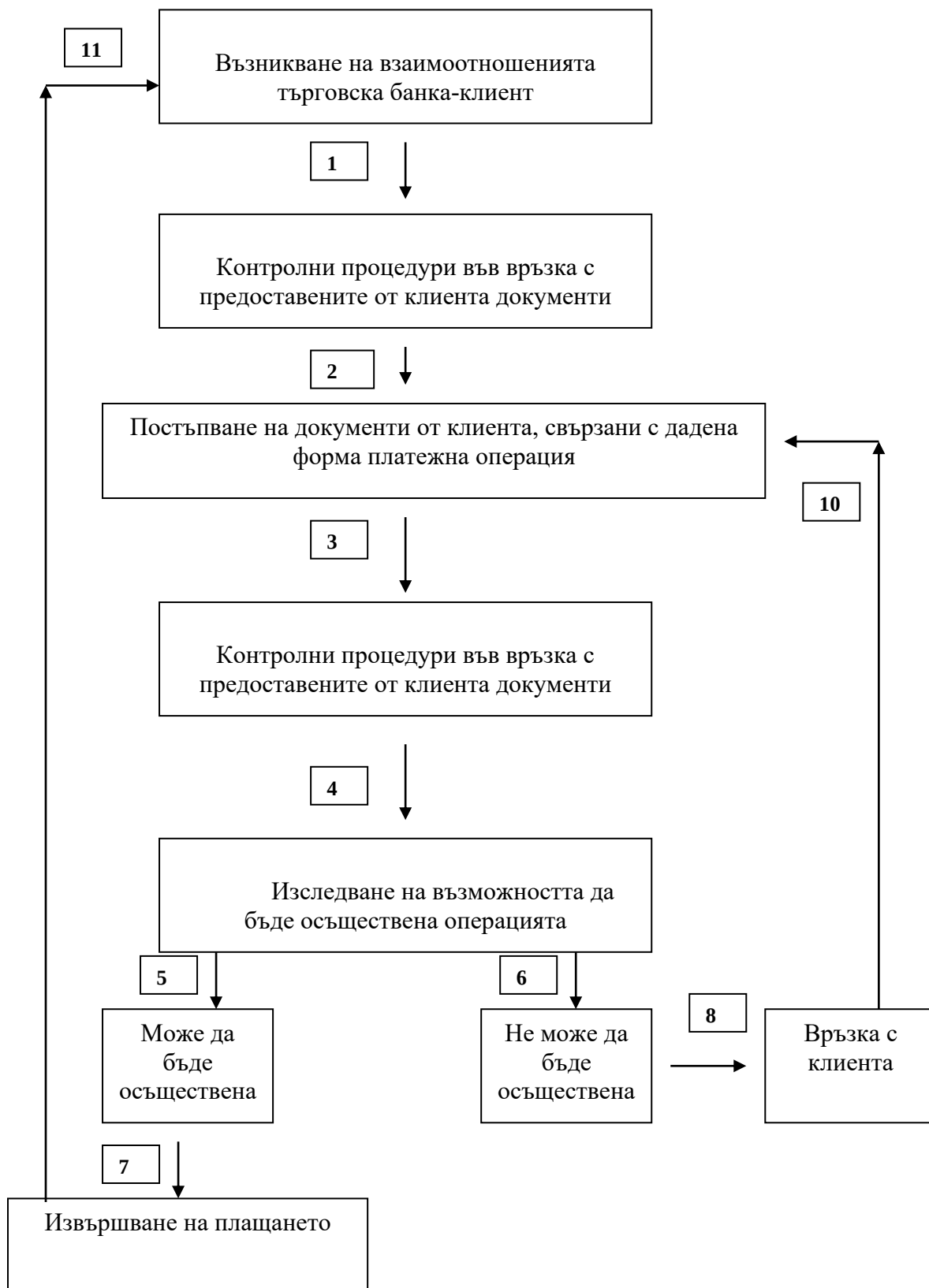
¹⁴⁴ ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Цит. съч., с. 13

За целта е необходимо да бъде осигурен поток от информация, протичащ благодарение на счетоводно-информационната система на търговската банка, като самия процес на плащане се счита за осъществен едва след като са направени съответните счетоводни записвания "(задължаване и заверяване на сметките на банковите клиенти - платец и получател на сумата).

Следователно, без счетоводни записвания не биха могли да се реализират безналичните плащания. Същото заключение може да се направи и по отношение на приемането на депозити и предоставянето на кредити, когато се извършват по безналичен път."¹⁴⁵ Към това следва да се прибави и факта, че тези счетоводни записвания трябва да бъдат подробни и аналитични, тъй като търговските банки работят с множество клиенти, всеки от които има определени потребности и използва разнообразни банкови услуги, в това число и по отношение на посредничеството или разплащанията. Това предполага към всяка една от счетоводните сметки да се обособяват и множество аналитични сметки, които отразяват споменатите вече отношения търговска банка-клиент.

За разлика от предприятията от реалния сектор, които имат възможност за избор между национални и международни стандарти, търговските банки нямат подобен избор. Може да се определи, че стандартизацията в банковото дело е много висока, като това е свързано и с международната дейност на банките. Имайки предвид посоченото дотук, то модела на управление на информацията, свързана с безналичните разплащания може да се представи във вида, показан на фигура 2:

¹⁴⁵ ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Александров, В., Цит. съч., с. 13

фигура 2. Модел на управление на счетоводната информация при безналичните разплащания

Всяка форма на безналично плащане има своята специфична технология. (Вж.: Приложения 3-8). Въпреки това е възможно да се обобщи идентичен модел, свързан с управлението на счетоводната информация. Това е така, тъй като на практика съществува връзката - създаване или получаване на информация - контролни процедури и изследване на риска - счетоводно отчитане, осъществяване на безналичното плащане или пък - комуникация с клиента по отношение на невъзможността тази операция да бъде осъществена.

Платежната операция стартира при установени взаимоотношения между търговската банка и клиента, като при това - елемента дългосрочност на тези отношения е желан, но не е задължителен. За да се извърши платежната операция, клиентът следва да има разплащателна или друг тип сметка в банката, като за откриването на подобна сметка между търговската банка и клиента трябва да има непосредствен контакт. [1]. Тук, информацията, която се иска от търговската банка е в зависимост от типа клиент - ако клиентът е физическо лице, то се иска само документ за самоличност, ако клиентът обаче е юридическо лице, то тогава се изисква пакет от документи, свързани с предприятието на клиента.

След като са получени документите и е установена самоличността на клиента, то следва втората процедура [2], като се проверява оригиналността и верността на документите, както и се взима спесимен от клиента. Тук, контролните дейности се осъществяват от служителя на фронт офиса, като търговските банки разполагат с точно определени процедури по отношение на идентифициране на клиента, проучване на неговите документи и други. Търговската банка е задължена да разясни на клиента всички условия, свързани с откриването, воденето и поддържането на банковата сметка.

Ако клиентът е удовлетворен от условията, то се сключва договор, който се пази в архива на търговската банка, след което в повечето случаи клиентът пристъпва към използване на системата на безналични разплащания в банката. За целта, клиентът следва да депозира съответния документ, съобразно самата форма на разплащане. [3]

Тук, контролните процедури са свързани с установяване на верността и достатъчността на информацията [4], а на следващ етап информацията, свързана със сметките, операциите, състоянието на клиентското портфолио се анализира, за да се установи дали е възможна подобна операция. Най-често се оказва, че подобна операция е невъзможна, ако клиентът няма достатъчно средства по сметката си. Други случаи, които могат да се установят след анализа са: невярна или несъществуваща сметка на контрагент; неизпълнени условия по акредитив и други. В такъв случай се установява, че операцията не може да бъде осъществена и клиентът се уведомява по подходящ начин за това. [6].

Възможно е всички условия и изисквания да са налице и ако анализът установи именно това, то тогава платежната операция се осъществява [7] и се продължават следващите взаимоотношения с клиента. Информацията за тази операция, след отразяване на всички счетоводни записвания съобразно избраната форма на безналичното плащане, се архивира и се съхранява съобразно процедурите на търговската банка.

Ако операцията е невъзможна, то се осъществява връзка с клиента [8], който от своя страна следва да набави нужната информация или пък да коригира грешката си или да довнесе необходимата сума. В последствие, контролно-аналитичния процес се повтаря по посочените стъпки [3-7], или в редки случаи - операцията не се осъществява. И в двата случая, информацията се съхранява и архивира, съобразно банковите правила.

Управлението на счетоводната информация, свързана с платежните операции в търговската банка следва да се базира най-вече на определяне на нейната полезност, като полезността има други две много съществени качества - ценност и важност. Когато става въпрос за платежното посредничество, всяка една информация би следвало да бъде ценна и важна, но това твърдение по-скоро ни отнася към субективността. Ето защо, при управлението на счетоводната информация, свързана с платежното посредничество може да приемем следното класифициране по важност:¹⁴⁶

¹⁴⁶ ШИШМАНОВ, К. Автоматизирани системи за контрол и защита на информацията.- Свищов: Ценов, 2005, с. 27-28

- Жизнено важна, незаменима информация, наличието на която е безусловно необходимо за осъществяването на платежния процес;

Такава информация е свързана със сметките в съответните банки.

- Важна информация – информация, която може да бъде набавена, но процесът на възстановяване е много труден и свързан с много големи разходи;

Такава информация е свързана с имената на платеца и/или бенефициента.

- Полезна информация – информация, която е трудно да се възстанови, но платежния процес може да се осъществи и без нея;

Например, при кредитния превод, това е информацията за основанието на сделката, което посочва платеца.

- Несъществена информация – информация, която в повечето случаи е ненужна за последващите процеси в работата на банката.

Отнасянето на информацията към един от горепосочените класове е определено трудна и отговорна задача, тъй като е възможно една информация да бъде използвана в различни функционални отдели на търговската банка и за всеки от тях тя да бъде с различна степен на важност.

От счетоводна гледна точка, едно подобно приоритизиране може да се извърши както следва:

- на първо място, не може да се осъществи платежна операция без информация за банковите сметки, следователно, това е най-важната информация;
- на второ място, предвид аналитичната отчетност, от съществено значение са имената на платеца и бенефициента на средствата;
- на трето място по важност се нарежда основанието на сделката. Например, при кредитния превод или пък при директния дебит, за банката няма значение номера на фактурата, което често се посочва като информация в поле "основание" на банковите платежни документи.

Степента на важност, както и ценността на информацията са качества, които се изменят с течение на времето и в рамките на осъществената платежна операция. Нещо повече, ясно е, че след определен период от време, ценността на информацията започва да намалява.

Тук може да поставим следния въпрос: дали има значение за счетоводния процес степента на секретност? Секретността е вид "административна или законодателна мярка, съответстваща на мярката на лицата, отговорни за изтичането или загубата на секретна информация. Тя е регламентирана със специален документ и отчита държавни, военно-стратегически, търговски, служебни или частни интереси. Такава информация обикновено представлява държавна, банкова, военна, търговска, служебна или лична тайна."¹⁴⁷

При платежните операции обаче, степента на секретност не играе роля, що се отнася до счетоводното отчитане. Тази степен има значение за изграждане на информационната сигурност в банката, но не и за счетоводния процес. В крайна сметка, банката следва да приеме документите, които носят тази информация, както и да извърши съответната платежна операция, като при всички случаи, тя е задължена да опази личните данни на своите клиенти. За счетоводството е без значение какви интереси съдържа самата операция и дали има стратегическо значение за нечия сигурност.

В същото време, трябва да се има предвид следното: с оглед на развитие на международната престъпност и тероризъм, банките се определят като организации, чрез които е възможен процесът „пране на пари”.¹⁴⁸

Според П. Панайотов, изпирането на пари е най-общо дейност по прикриване на съществуването, на незаконния произход или на използването на доходи от престъпления и осъществяването след това с тях на такива икономически операции, създаващи условия, при които те да изглеждат като придобити по законен начин.¹⁴⁹ Банките са задължени да осъществяват редица проверки, свързани със средствата по определени операции и техния собственик, като тези задължения произтичат от ЗМИП. Процедурите при установяване на бизнес отношения и идентификацията на клиента имат за цел да се възпрепятства допускането на клиенти, които имат намерение да използват

¹⁴⁷ КАЛАМАРИС, Й., Организационни и икономически проблеми на изграждането на система за информационна сигурност в банка. Дисертация за присъждане на образователна и научна степен "доктор" по научна специалност 05.02.08 "приложение на изчислителната техника в икономиката". Свищов, 2012, с. 104

¹⁴⁸ ФИЛЧЕВ, Н., Контролът върху изпирането на мръсни пари, Финансово - данъчен контрол, 1996, кн. 11, с. 14-19

¹⁴⁹ Вж: ПАНАЙТОВ, Пл. Изпирането на пари по наказателното право. -София: Сиби, 1998, с.16

финансовата система за изпиране на пари, измами или друга престъпна дейност, както и да се прави текущ и последващ анализ на поведението на клиентите с цел предприемане на адекватни мерки и действия при необходимост.

Търговските банки следва да изпълняват стриктно надлежните проверки по отношение на клиентите, но също така и по отношение на своите служители и на всички онези страни, с които имат делови взаимоотношения (доставчици, контрагенти и др.), за да може да бъде ограничен рискът от престъпна инфилтрация. Това е добре познатото правило на „трите К“: Know your customers, Know your suppliers и Know your employees. Тази идентификация следва да се извърши на етап „Контролни процедури във връзка с предоставените от клиента документи“, посочен на фигурата по-горе. Служителите на всяка банка са длъжни да идентифицират клиентите при установяване на търговски или професионални отношения, в т. ч. при откриване на сметка, както и при извършване на операция или сключване на сделка на стойност над 30 000 лева или тяхната равностойност в чужда валута и при осъществяване на операция в наличност на стойност над 10 000 лева или равностойността ѝ в чужда валута.

Клиентите се идентифицират и в случаите на извършване на повече от една операция или сделка, които поотделно не надвишават 30 000 лв. или тяхната равностойност в чужда валута, съответно 10 000 лв. или тяхната равностойност в чужда валута (при операции в наличност), но са налице данни, че операциите или сделките са свързани. Не се допуска откриване или поддържане на анонимна сметка или сметка на фиктивно име.

Следователно, от тази гледна точка, счетоводната отчетност подпомага управлението на рисковете, свързани с възможности за нерегламентирани дейности по пране на пари.

След като информацията е определена по белега полезност, следва да се премине към нейното същинско трансформиране в счетоводна информация, което се базира на системата на счетоводните сметки и способа на двойното записване.

4.2. Приложение на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в управлението на риска в търговските банки

На пръв поглед, счетоводната информация, свързана с безналичните плащания няма съществен или пряк принос за управление на риска в банката, но на практика - това не е така. Рискът в търговската банка е пряко обусловен от нейната дейност, която е обект на счетоводно отразяване. Множество теоретични и емпирични изследвания са насочени към изследване на риска и несигурността като присъщи характеристики на съвременните пазари и банковите организации.¹⁵⁰ Отчитането на степента на риск и несигурност има определящо значение за приемането или отхвърлянето на инвестиционните проекти (дали добавят стойност, или не). Съществен принос в икономическата теория при изясняване на понятията "риск" и "несигурност" имат фон Нойман и Моргенщерн, които поставят основите на вземане на решение в условията на несигурност.¹⁵¹ Необходимо е да се отчете, че идеята в своята същност води началото си от Франк Найт, който дава наложилите се дефиниции на тези понятия.

Кредитният риск, най-общо, е свързан с невъзможността или нежеланието на даден субект – кредитополучател – да погаси задължението си. По традиция дълго време управлението на кредитния портфейл е равнозначно на управлението на риска. С разширяването на кредитната дейност и на кредитните пазари участниците започнаха да търсят средства за защита и за диверсифициране на кредитни рискове, близки до тези, които вече бяха използвани при управлението на лихвени и валутни рискове. Наред с това кредитните институти започнаха да търсят начини да намаляват разходите при създаване на своите кредитни експозиции. В резултат на това се промени и самата природа на кредита, както и начина на управление на кредитния риск. От неликвиден риск, който се считаше за неподходящ за търгуване на пазара, кредитният риск се превърна в риск, който може да се търгува като всички

¹⁵⁰ Вж.: СТАТЕВА, Й. Пазарите за международни финансови сделки. - София, 96 плюс, 2001; ЛЪЧОВ, Г. Оценяване на корпоративната стойност при несигурност: детерминанти и модели, Икономическа мисъл, 2, 2008, с. 89-106 и др.

¹⁵¹ Вж.: ЛЪЧОВ, Г. Цит. съч, с. 89-106

останали финансови рискове. Различни фактори през последните десетилетия активираха пазарите на консорциални кредити и на секюритизирани продукти. Кое то пък от своя страна доведе до финансова криза, както и от необходимостта от подобряване на процесите по управление на кредитните рискове.

Според Й. Статева, "На практика пазарен риск и кредитен риск си взаимодействат, но разграничаването им е необходимост от гледна точка на изучаването им. Най-общо, кредитният риск се свързва с възможността за изпадане в неплатежоспособност на насрещния контрагент, което води до загуба на съответния еквивалент. Пазарен риск е възможността бъдещи изменения в пазарни цени (примерно валутни курсове, лихвени проценти) да променят резултата за икономически агент от притежаван от него финансов инструмент. В тесен смисъл се има предвид вероятността в резултат на настъпилите изменения в пазарни променливи този финансов инструмент да стане по-малко ценен, съответно резултатът за икономическия агент от притежаването му - неблагоприятен. Тук се включват преди всичко инструменти, чиято пазарна стойност се променя, когато се променят лихвените проценти (реализира се лихвен риск) или при промени на валутния курс (реализира се валутен риск). Взаимодействието на практика между пазарен и кредитен риск е в резултат на това, че финансовите инструменти, с които икономическите агенти участвуват на пазарите, променят стойността си вследствие на изменения в пазарните цени и така оказват влияние върху размера на откритостта на кредитен риск на съответните икономически агенти."¹⁵²

Банковата счетоводна информация по отношение на платежните операции и инструменти има възможност да съдейства за управление на кредитния риск на базата на оценката на тяхната кредитоспособност.

Кредитоспособността е важен показател за бъдещите партньори на банката, като въз основа на анализ на кредитоспособността, банката взема решение за това - дали да отпусне или не даден кредит или банкова гаранция.

¹⁵² СТАТЕВА, Й. Цит. съч., с. 241

В процеса по скоринг оценка на кредитния риск, който служи за основа за вземане на решение по кредитната сделка, служителите в поделенията носят отговорност за коректното въвеждане в регистрационната форма на предоставената от клиента информация, както и за верността на верифицирана от служителя информацията за клиента и кредитната сделка, подавана по време на процеса по оценка на кредитния риск. Решението, дали дадена кредитна сделка да бъде одобрена, отказана, прекратена, продължена или за променени в параметрите по време на живота на сделката трябва да бъде взето:

- след постъпване на искане за поемане на риск (т.е., след като даден клиент кандидатства за кредит);
- по време на преглед на кредита;
- в процеса на предварително одобрение на кредити, инициирани от страна на банката, но преди да бъде изпратена задължаваща банката оферта към клиента (например, кампания за директен маркетинг).

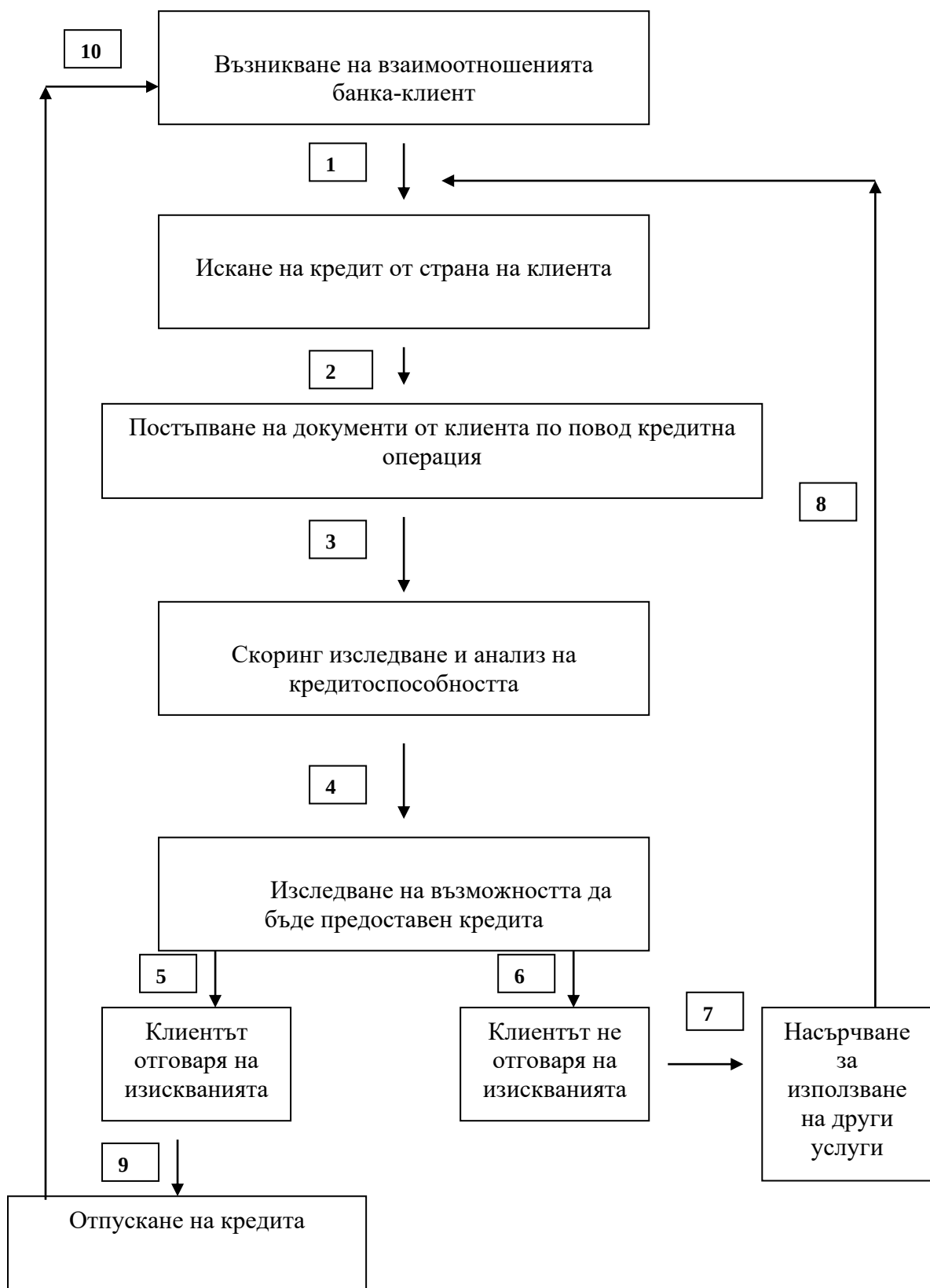
Стъпките в отделните етапи, както и действията на банките в зависимост от резултата са регламентирани детайлно в различни по вид и наименование процедурни документи, като целите са да се установи не само текущата кредитоспособност на дадения клиент, но и бъдещата такава, както и риска от обективна възможност клиентът да не може да погаси бъдещи вземания. Един подобен анализ може да бъде значително подобрен на базата на проучвания, свързани с осъществените от клиента платежни операции, като се разглеждат въпроси като:

- колко на стойност и какви транзакции е осъществил клиента през изминалия период (една година, шест месеца, друг период);
- клиентът възползвал ли се е от кредит - овърдрафт;
- клиентът има ли случаи на непозволен овърдрафт;
- при евентуално наличие на неразрешен овърдрафт, за какъв период от време клиентът е покрил недостига и по какъв начин;
- клиентът имал ли е запорирани сметки и ако да - поради какви причини;
- клиентът имал ли е случаи, при които не са извършвани наредени от него платежни, ако да - колко често и в какъв размер;

- клиентът бенефициент ли е по акредитивни плащания и доколко коректно е изпълнявал своите задължения като търговец - т.е., възниквали ли са проблеми при доставки от негова страна, при което не е бил изплатен акредитив.

Отговаряйки на тези въпроси, банковия служител ще бъде улеснен към класифициране на дадения клиент към определена риск зона. Нещо повече, риск зоната ще се определя не само на база на калкулираната стойност (приходи, доходи, възраст на клиента, занятие, семейно положение и др.), а и въз основа на други фактори, като участието на клиента в платежните процеси, които да влияят върху изчисляването на граничната стойност или така наречената cut-off стойност, над която не се разрешава кредитиране или се разрешава такова, само ако клиентът отговоря на допълнителни критерии (cut-off стойността е възможно да се измени с течение на времето).

Моделът на управление на информацията, насочена към управление на риска може да се представи във вида, показан на фигура 3:

фигура 3. Модел на управление на счетоводната информация във връзка с риска в банковия сектор

Отговор на посочените въпроси може да се получи от проучване на наличните разплащателни или друг тип сметки, които клиентите имат към дадената търговска банка (Вж.: стъпка [3] от фигура 3).

Ако се анализира подробно фигура 3 може да се установи, че тя изразява отношенията между банка - клиент по повод искане за предоставяне на банкова услуга: отпускане на кредит. Първата стъпка от този процес е възникването на взаимоотношенията между търговската банка и клиента, съответно - входиране на искане за кредит от страна на клиента или получаване на предварителна информация от служителя по отношение на възможностите и условията за кредит. [1]. На този етап, счетоводни записвания не се правят.

Следва предоставяне на необходимите документи от страна на клиента, което също е дейност, която не се отразява от счетоводната отчетност. Единствените счетоводни записвания, които биха могли да се направят е ако клиентът трябва да заплати банкова такса за разглеждане на документите, като възможностите са внасяне на таксата в брой на касата на търговската банка или пък чрез банков превод - като счетоводното записване е съобразно вида плащане и се води като приход от такси за търговската банка.

Следва един от най-важните етапи, свързан с управление на кредитния риск: изследване на кредитоспособността на клиента. Процедурите и скоринг моделите за това изследване се различават съобразно вида клиент - физическо или юридическо лице, като се търси отговор на въпроси като:

- Доколко е платежоспособен клиента към момента?
- Какви са прогнозите за запазване на неговата платежоспособност в бъдеще време?

Счетоводната отчетност (и при съдействието със счетоводния софтуер и неговите възможности да обобщава информация) може да даде отговор на тези въпроси, като благодарение на аналитичността и детайлния отчетен процес се проследи не просто кредитната история на дадения клиент, а и неговата "платежна" история, т.е. в какви системи за разплащания е участвал, имал ли е проблеми с недостиг на средства и други. Тази информация трябва да бъде

използвана само и единствено за целите на кредитния анализ, с което няма да се противоречи на опазването на банковата тайна. Тъй като управлението на кредитния риск и кредитния портфейл на всяка търговска банка е от съществено значение за нейната стабилност, ето защо, използване на допълнителен източник за кредитния анализ се явява предимство за банката и за нейното състояние, а оттук - и за нейните клиенти или акционери. Служителят, ангажиран с изследване на платежоспособността и изводи за кредитоспособността на клиента, може да направи преглед на сметката на клиента в банката, ако клиентът има такава и да прецени:

- постъпленията, които клиентът е имал за определен период назад - 1 или 3 години;
- плащанията, които клиентът е направил;
- наличието на спестовни сметки и транзакции по тях;
- коректност или затруднения във връзка с обслужване на кредитни карти.

Цялата тази информация се съдържа в аналитичната отчетност към разплащателна или друг тип сметка на съответния клиент. Разбира се, този модел е приложим само ако клиентът има развити във времето взаимоотношения с търговската банка. Това е и една от причините, поради които търговските банки могат да предложат кредитни продукти на преференциални цени на своите клиенти в сравнение с нови клиенти.

Следователно, към функциите на банковото счетоводство, свързани с счетоводното обезпечаване на безналичните плащания или на платежните услуги на търговската банка може да се прибави и една друга, съществена функция, а именно по управление на кредитния риск при извършване на кредитни операции от страна на търговската банка.

Крайният резултат от оценката на кредитния риск, както и от прегледа на оценката, както и цялата събрана в процеса по оценяване на кредитния риск поведенческа и друга информация за клиента/ кредита, в това число превърнати в анонимни лични данни (включително случаите на отказ от поемане на риск), следва да се съхранява исторически в информационната система на всяка търговска банка с цел последващо анализиране най-малко на годишна база. Това

е, ако клиентът отговаря на условията [етап 5 и 9] и се стигне до отпускане на кредит. Счетоводната отчетност ще даде възможност да се следи коректността на плащанията по кредита, времето на евентуално забавяне на вноски и лихви, както и ще може да предостави информация дали има налични постъпления, с които да се покрие евентуалната забава по кредита. Базата данни и използваните за нейното съхранение и управление системи също така трябва да предоставят информация и за евентуални извършени промени по дадената оценка на риска. От значение е също интеграцията на модулите на банковия софтуер, чрез които се отчитат безналичните плащания и чрез които се осъществява оценката на кредитния риск.

Всичко това ще помогне и да се утвърдят лоялни отношения с клиента [етап 9].

В случай, че се установи, че съществува проблем с платежоспособността на клиента, то може да се направи опит да му се предложат други банкови продукти или услуги. В такъв случай, комуникацията и отношенията, както и счетоводното отчитане на дейностите ще продължат, според избраните от него услуги [етап 6 и 7].

За банковата практика, не е присъщ само кредитния риск. Друг характерен риск е операционният. Последният се дефинира като риск, „възникващ в резултат на проблеми в процеса на нормалното функциониране на банката, като в резултат на това тя е изложена на негативно въздействие на други рискове, и е свързан с понасянето на непредвидени загуби за институцията.”¹⁵³ **Операционният риск** може да се определи още и като вътрешен и външен риск, като банковата счетоводна отчетност е призвана да подпомага управлението и на този риск - най-вече за вътрешния операционен риск, по-специално - риск, свързан с процесите в търговската банка. Последните могат да бъдат:

- Рискове, свързани с грешки при осъществяване на различни операции;
- Пропуски в контрола и вътрешните регламенти;

¹⁵³ ТРИФОНОВА, С. Управление на операционния риск на банките. Вътрешен одитор , VII, 2010, N 1

- Грешки при оформлението на документите;
- Грешки при отчитане и ценообразуване.¹⁵⁴

Този риск възникна най-вече в резултат на различни пропуски и слабости във вътрешната организация на управленската дейност. Поради това, благодарение на информацията, която предоставя счетоводната отчетност, в това число и за извършените безналични плащания е възможно да се съдейства за отстраняване на налични грешки и пропуски. Чрез съвременните информационни и комуникационни технологии следва да се проучи:

- честотата на грешки при даден тип безналични плащания, получени от контрагенти;
- неосъществени банкови разплащания и посреднически операции поради вина на търговската банка;
- грешки при въвеждане на имената/ данните на бенефициент или платец на средства поради проблеми в информационната система, съответно: действия на търговската банка за коригиране на тези грешки.

Аналитичната счетоводна отчетност може да даде информация за посочените по-горе проблеми, като в следствие се предприемат мерки за отстраняването им. Това, което може да се обобщи е, че счетоводната информация, свързана с безналичните плащания има значение не само за тяхното функционално протичане, но и за осигуряване на процесите по управление на риска. Задължително условие е да се синхронизират модулите на банковия софтуер и когато това е изпълнено, банковото ръководство или служители могат да разчитат на още един информационен източник, свързан с управлението на риска - счетоводната информация. Разбира се, за целта е необходимо да се разшири базата данни, която създава и съхранява търговската банка, както и да се повиши аналитичността, свързана със счетоводното отразяване на безналичните плащания. От своя страна, това ще даде възможност за по-пълнен и задълбочен анализ, свързан с операциите и текущото или бъдещето състояние на банковите клиенти.

¹⁵⁴ Вж: БОЖИНОВ, Б. Управление на рисковете в търговската банка. - Свищов: С.А. „Д. Ценов”, 2016, с. 99

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящия дисертационен труд са изследвани въпроси, свързани със синтезиране и обобщаване на особеностите на счетоводно-отчетния процес, отразяващ безналичните плащания, очертан е кръг от проблеми, стоящ пред банковите счетоводители във връзка с безналичните плащания, обобщени са възможностите за подобрене на счетоводните процеси и счетоводната информация, така че тя да послужи по-добре на целите на ръководството на търговската банка.

След изследването на същността на платежните операции, може да се обобщи следното: безналичните плащания и операции заемат все по-голям дял в платежното посредничество на търговските банки, като тези операции съдействат за постигане на множество цели, като например: намаление на парите, използвани в обращение и оттук - намаление на разходите, свързани с тяхното отпечатване и съхранение; ускоряване на процеса на движение на паричните средства между икономическите контрагенти; намаление на рисковете, свързани с кражба и грабеж на парични знаци и други. Освен това, безналичните плащания подпомагат развитието на един значим дял от съвременната търговия - електронната търговия. Безналичните плащания подобряват възможностите за международна търговска дейност и са в основата на съвременното кредитиране. Това налага изследване и проучване на счетоводните записвания, свързани с безналичните плащания в търговските банки. Осъществяването на безналични плащания е възможно на базата на платежни системи. За платежните системи е характерно непрекъснато развитие и усъвършенстване от гледна точка на сигурност, бързина на трансфер на данни, включване на множество контрагенти, развитие на самите платформи и техния интерфейс.

Безналичните плащания се осъществяват чрез няколко основни форми - кредитен превод, директен дебит, акредитивно разплащане и разплащане с чекове, както и разплащания с банкови карти. Специфичното е, че всяка една от

тези форми има своите предимства и недостатъци, които определят приложението на дадената форма на безналично плащане в практиката. Кредитният превод притежава характеристиката на удобна форма за използване, но при този тип форма на разплащане съществува риск от некоректност от платеща. Директният дебит намалява този риск, но пък поражда риск от плащане при неизпълнени условия по сделката. Акредитивът елиминира риска от неплащане и от двете страни, но неговите недостатъци са свързани с оскъпяване на платежната операция, вследствие на включване на допълнителни участници в процеса и високо ниво на сложност. Чековите плащания гарантират плащането, насочено към доставчика, но те не са приети като популярна форма на разплащане в съвременната практика. Разплащанията чрез банкови карти са един от инструментите, които притежават удобство на използване (плащанията чрез тях могат да бъдат осъществени 24/7), но изискват наличие на техническа инфраструктура.

Безналичните плащания включват както банките, така и техните клиенти-физически и юридически лица. Ефективният процес, свързан с безналичните разплащания изисква точни процедури и ред, респективно - тяхното спазване от всички страни в платежния процес. За целта е създадена нормативна уредба, която определя поведението на участниците в платежния процес.

Във връзка с направения анализ и характеристика на особеностите на счетоводно-информационното осигуряване в търговските банки за осъществяване на платежните операции и инструменти може да се обобщи, че управлението на всяка една икономическа дейност, дори и ако е насочено към бъдещи дейности и развитие, не може да се осъществи без счетоводна информация. Счетоводството активно подпомага: създаването на динамични амортизационни норми, които отчитат във висока степен моралното изхабяване; усъвършенстването на методиката за планиране и анализ на използването на основните фондове; изграждането на правилна организация и форми на управление на основните фондове с оглед постигането на висока ефективност и производителност на живия труд и т.н. Банковото счетоводство има идентични функции, като при това, неговото значение за съвременния процес на

управление на търговската банка и на предлаганите от нея услуги по безналични плащания е безспорно. Продукт на счетоводството е счетоводната информация. Отчетна по характер, икономическа по съдържание, създаваната от счетоводството информация има и социална същност, която ѝ придава качества на особено важна управленска информация. Счетоводството не е единственият източник на информация, отчетна икономическа информация се получава още от статистиката и оперативната отчетност, които разглеждани съвкупно със счетоводството се наричат просто отчетност. Щом като отчетността е функция на управлението, естествено е това качество да се отнесе и към нейните компоненти - счетоводство, статистика и оперативна отчетност. Счетоводството е една от първите управленски функции, като неговото обособяване е наложено от прогресиращия характер в разделението на труда в управлението и необходимостта от използване на специфични методи и техники за отчитане на икономическата дейност. Синтетичното и аналитичното отчитане на безналичните плащания се определя както от счетоводното законодателство, така и от конкретните управленски потребности, свързани с тези разплащания.

Съществуват и множество специфични техники, свързани с безналичните разплащания, които бяха разгледани в дисертационния труд. Въпреки установената банкова практика, съществуват възможности, свързани с усъвършенстване и подобряване на този процес, като например: подобряване на нивото на аналитичност по отделните сметки, диференциране на отделните банкови клиенти (физически, юридически лица и лица със свободни професии) и въвеждане на трансферни сметки за подобряване на вътрешнобанковата отчетност.

При проучване на възможностите за подобряване на счетоводно-информационното осигуряване при безналичните плащания се установи, че счетоводната информация има потенциала да подобри редица процеси в търговската банка, като например: благодарение на изградения технологичен процес, свързан с банковите платежни операции е възможно да се подобри банковия контрол, както и е възможно да се съдейства за управление на риска в търговската банка. Чрез безналичните плащания и изградените за тях

платформи, както и чрез счетоводната информация, търговските банки могат да осъществяват вътрешен надзор върху финансовото състояние на своите клиенти и по този начин да изградят клиентски профили, които да служат при рейтинговане и искане за кредит. Този вид надзор е свързан с интересите на самата банка и при спазване на съответната банкова тайна няма пречки да бъде осъществен.

В следствие на извършения анализ на възможностите за подобряване на процеса на управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки може да се обобщи, че счетоводната отчетност, свързана с безналичните плащания подпомага процесите по управлението на риска в търговските банки, както и дава възможност за вземане на управленски и маркетингови решения за развитието на банката. За да може счетоводството да служи ефективно на управлението, трябва да се има предвид, че както безналичните плащания, така и самите платежни системи се развиват във времето, с оглед на развитието на процесите в икономиката и финансите на отделните страни. Счетоводната информация трябва да отговаря на определен тип качествени критерии, като тя следва да съвместява изискванията за качество съобразно спецификата на банковата дейност и потребността на банковите ръководни органи и изискванията на счетоводния закон и счетоводните стандарти.

Развитието счетоводната информация, свързана с отчетния процес на банковото платежно посредничество, спазването на нормите за качество, наличието на гъвкавост по отношение на аналитичното отчитане могат да осигурят на търговската банка повишени възможности за контрол на риска и подобряване на дейността на счетоводния апарат в банката, с което може да приемем поставената в увода на дисертационния труд теза.

С оглед на нарастващото значение на безналичните плащания за икономиката и търговските взаимоотношения, проучванията по отношение на тяхното счетоводно отразяване и неговото усъвършенстване следва да продължат. Бъдещите насоки на академични проучвания могат да се развиват в конкретни области, като например: подобряване на счетоводния процес, свързан

с определена форма на плащания, проучвания по отношение на връзката счетоводна информация за безналичните разплащания и банковия риск, изследвания на възможностите за подобряване на аналитичността при банковото счетоводство и т.н. Това би дало възможност на търговските банки да подобрят и цялостния процес на счетоводно отразяване и управление на платежното посредничество.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. АВРАМОВ, Й. Попов, Д. Теория и история на парите и кредита. От хиперперона през лева към еврото. - София: Сиела, 2003
2. АНДРЕЕВА, М. Обща теория на мениджмънта. - Варна: Галактика, 1996
3. АНАЧКОВА, П. Г. Джалъзов. Банково дело - София, 2007
4. БОБЕВ, К. Разследване на престъпления, извършени с електронни платежни инструменти, Юридически сборник. - Бургас: ЦЮН, 2015
5. БОЖКОВ, В. Спасов, Д. Обретенов, Ст., и др. Счетоводната отчетност в системата на икономическата информация. - Варна: Г. Бакалов, 1974
6. БОЯДЖИЕВА, Ю. Трайкова, Е. Престъпност в сферата на електронните платежни инструменти. - София: МВР, Научноизследователски институт по криминалистика и криминология, Център за полицейски изследвания. 2010
7. ВАЧКОВ, Ст. Иновациите: новата нормалност в банкирането. - Варна: Наука и икономика, 2015
8. ГЕРХАУРД, Н. Смит, Дж., Абхелмауер, Р., Международни одиторски стандарти. Системи за вътрешен контрол. - София: Икономика прес. 2009
9. ГЛУШКОВ, В. Что такое кибернетика. - Москва: Педагогика, 1975
10. ГРОЗДЕВА, В. Електронните пари като основа на разплащанията при електронното банкиране: развитие и последствия // Икономически изследвания, 1, 2006, с. 112-136
11. ДАНЧЕВ, Д. Технологията RFID в търговския бизнес: възможности и предизвикателства // Икономически изследвания. 1, 2012, с. 80-107
12. ДАСКАЛОВ, П. Масларов, Св., Външна търговия. Техники на плащане. - София: Princeps, 1998
13. ДЖИЛИЗОВ, В. Налагане на запор върху банкови сметки на длъжника. // Седмичен законник, 25, 30 юни - 6 юли 2003
14. ДИМИТРОВ, М. Управленски мотиви в счетоводството. - Варна: Г. Бакалов, 1988

15. ДИМИТРОВА, Р. Банки и банково обслужване. - София: Ромина, 2011
16. ДИНЕВ, М. Златарева, К., Теория на счетоводството - София, 2012
17. ДИНЕВ, М. Златарева, К., Теоретични основи на счетоводството. - София: ВУЗФ, 2011
18. ДУШАНОВ, И. Обща теория на счетоводството. - София: Счетоводна къща, 1998
19. ДУШАНОВ, И. Счетоводната отчетност и счетоводните кадри в стопанското управление на НРБ, Варна, 1976
20. ЗЛАТЕВ, В. Въведение в управлението на проекти. - София: ЦДО УНСС, 2011
21. ЗЛАТЕВ, В. Мениджмънт без граници. - София: Стопанство, 1999
22. ИВАНОВ, Г. и др. Вътрешен контрол. Уч. Пособие за дистанционно обучение. - Свищов: Ценов, 2008
23. ИВАНОВ, Ст. Електронните банкови услуги – перспективи и развитие, Банкови информационни технологии, 2009
24. ИМАЛОВА, Д. Александров, Ст., Банково счетоводство. - Свищов, 2014
25. ИМАЛОВА, Д. Александров, Ст., Александров, В., Счетоводен софтуер в банките. - Свищов: Ценов, Свищов, 2015
26. ЙОТОВА, Й. Меразчиев, В., Баташки, Г., Банково счетоводство. - Свищов, 1996
27. КАЛАЙДЖИЕВ, А. Банковата карта. - София: Сиби, 1995
28. КАЛАЙДЖИЕВ, А. Същност на вписването по банковата сметка // Търговско право, 6, 1998
29. КАЛАМАРИС, Й. Организационни и икономически проблеми на изграждането на система за информационна сигурност в банка. Дисертация за присъждане на образователна и научна степен "доктор" по научна специалност 05.02.08 "приложение на изчислителната техника в икономиката". Свищов, 2012
30. КАСАБОВА, К. Платежните карти - инструмент за безналично плащане. - София: Труд и право, 2012

31. КОСТОВА, Н. Атанасова, А., Захариев, П., Попова, Н., Учебник. Счетоводство на банките. Варна, 2010
32. ЛЪЧОВ, Г. Оценяване на корпоративната стойност при несигурност: детерминанти и модели, Икономическа мисъл, 2, 2008, с. 89-106
33. МАТЕЕВ, Г. Съвременна пазарна икономика. - София: Изток-запад, 2015
34. МАСЛАРОВ, Св. и др. Глобални пари и финанси. София: НБУ, 2011
35. МЕРАЗЧИЕВ, В. Банково посредничество (счетоводни аспекти). - Свищов, 2006
36. МЕРАЗЧИЕВ, В. БАТАШКИ, Г. Банково счетоводство. - Свищов, 2002
37. НИКОЛОВА, Н. Функции на счетоводството при банковото платежно посредничество – теоретико - приложни аспекти, Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, н-н р-л доц. д - р Р. Пожаревска, София, 2015
38. ПАНАЙТОВ, Пл. Изпирането на пари по наказателното право. - София: Сиби, 1998
39. ПАНЧЕВА, Ст. Принципите на счетоводството – важна предпоставка за ефективна организация на отчетния процес. // Ново знание, 4, 2015, с. 30-34. <http://www.science.uard.bg/index.php/newknowledge/article/view/93>
40. ПАНЧЕВА, Ст. Теоретико-приложни аспекти на счетоводството на предприятията с нестопанска цел. Свищов: СА "Д.Ценов", 2009
41. ПАНЧЕВА, СТ. Д. МАВРОВА. Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки. НБУ. Годишник „Икономика и бизнес“, ISSN 2534-9651, София, 2020
42. ПАНЧЕВА, С. Използване на платежни карти и предотвратяване на измами, свързани с тях, в Европа и у нас. // Икономически алтернативи, 4, 2015
43. ПАНЧЕВА, С., Несторов, К., Електронен бизнес, втора част. - Варна: Наука и икономика, 2014

44. ПЕРГЕЛОВ, К. Интензификацията на народното стопанство и усъвършенствуване функциите на социалистическата счетоводна отчетност. Доклад от Конференция в Бургас, 1994
45. САЧЕВ, Е. Организация и управление на системата „културно-историческо наследство” – елемент на националната идентичност и сигурност, дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на науките”, София, 2008
46. СТАНЧЕВА, А. Организация на управлението. - Варна: Стено, 2004
47. СТАТЕВА, Й. Международният валутен фонд в съвременния свят – проблеми и перспективи, Международни отношения, 3, 2009, с. 55-64
48. СТАТЕВА, Й. Пазарите за международни финансови сделки. - София, 96 плюс, 2001
49. СТЕФАНОВА, П. Банки. Вътрешни и международни плащания. Второ преработено и допълнено издание - София: Тракия- М, 2000
50. СТОЯНОВ, Ст. Башева, Сн., Фесчиян, Д., Банково счетоводство. - София: ИК УНСС, 2012
51. СТОЯНОВ, Ст. Савова, К., Обща теория на счетоводството. - София: Стопанство, 2008
52. СТОЯНОВ, Ст. Р. Пожаревска, Л. Рангелова. Счетоводство на банките. - София: Форком, 2006
53. СТОЯНОВА, Н. Аспекти на взаимодействието между външния и вътрешния одитор в условия на криза, Сб. докл. от юбил. междунар. науч. конф „Световната криза и икономическото развитие”, Варна, 2010, с. 350-356
54. ТЕНЧЕВ, Д. Мениджмънт по качеството. - София: ХТМУ, 2013
55. ТОМЕВА, М. Вътрешен одит в банките. - Свищов, 2008
56. ТОНЕВ, М. Икономика на информационното общество. Варна: ВСУ "Ч. Храбър", 2007
57. ТОТЕВ, Т. Актуални теоретико- методологични проблеми на предмета и метода на счетоводната отчетност, София, 1979

58. ТРИФОНОВА, С. Управление на операционния риск на банките. Вътрешен одитор, VII, 2010, N 1
59. ФЕСЧИЯН, Д. Счетоводството като източник на информация за управление на капиталовата адекватност на банките и Новото базелско споразумение за капитала.- София: Стопанство, 2005
60. ФИЛИПОВА, Ф. Финансовото счетоводство и качеството на финансово – счетоводната информация. -Варна: Наука и икономика, 2012
61. ФИЛЧЕВ, Н. Контролът върху изпирането на мръсни пари, Финансово - данъчен контрол, 1996, кн. 11, с. 14-19
62. ШИШКОВ, Кр. Електронна и електронни разплащания - В. Търново: АБАГАР, 2001
63. ШИШМАНОВ, К. Автоматизирани системи за контрол и защита на информацията.- Свищов: Ценов, 2005

* * *

64. ГРАЖДАНСКИ процесуален кодекс// Държавен вестник, бр. 59, 2007, посл. изм. бр.110, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135558368>
65. ДАНЪЧНО-осигурителен процесуален кодекс // Държавен вестник, бр. 105, 2020, посл. изм. бр.105, 2020. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135514513>
66. ЗАКОН за Българската Народна Банка, Държавен вестник, бр. 46, 1997, посл. изм. Доп. ДВ. бр.14 от 18 Февруари 2020г., <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134138370>
67. ЗАКОН за кредитните институции, Държавен вестник, бр. 59, 2006, посл. изм. бр. 64, 2020. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135532723>
68. ЗАКОН за мерките срещу изпирането на пари, Държавен вестник, бр. 27, 2018, посл. изм. бр 69, 2020, <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182924>при 2020г.. <https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630>
69. ЗАКОН за националната агенция за приходите,// Държавен вестник, бр. 112, 2002, посл. изм. бр 105, 2020. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135461320>

70. ЗАКОН за платежните услуги и платежните системи. Държавен вестник, бр.20 от 6 Март 2018г., посл. Изм. бр.13 от 14 Февруари 2020г, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2137182267>
71. ЗАКОН за счетоводството, Държавен вестник, бр.98, 2002, Отм. Държавен вестник, бр. 95, 2015. <http://lex.bg/laws/ldoc/2135213569>
72. ЗАКОН за финансовото управление и контрол в публичния сектор, Държавен вестник, бр.21, 2006, посл. изм. бр. 13, 2019, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135517848>
73. ТЪРГОВСКИ ЗАКОН, Държавен вестник, бр. 48, 1991, посл. изм. изм. ДВ. бр.104 от 8 Декември, 2020г, <https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630>
74. УКАЗАНИЕ за изпълнение на кредитен превод и директен дебит в левове, когато доставчиците на платежни услуги са банки, БНБ, София, 2016, <https://www.borica.bg/attachments/BobsDocument/13/docs/instructions-03-5009-bg.pdf>

* * *

75. Единна зона за плащания в евро. Интегриран пазар за плащания на дребно. Европейска централна банка. Евросистема: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/sepa_brochure_2009bg.pdf?24c7c68a966e670027bffe3d95a084c5
76. Пътеводител към света на криптовалутите, Капитал, 9 февруари 2018: https://www.capital.bg/biznes/pazari/2018/02/09/3126433_putevoditel_kum_svet_na_kriptovalutite/
77. Трансевропейска автоматизирана система за брутен сетълмент на експресни преводи в реално време TARGET2: <http://bnb.bg/PaymentSystem/PSTARGET2/PSTARGETDevelopment/index.htm>
78. <http://www.bnb.bg/PaymentSystem/PSPaymentOversight/PSPaymentOversightRegisters/index.htm>
79. <http://www.bnb.bg/PaymentSystem/PSSEPA/PSSEPAIntroduction/index.htm>

80. <https://www.digicert.com/ssl.htm>

81. <https://www.mastercard.us/en-us/about-mastercard.html>

82. <https://bnb.bg/PaymentSystem/PSSStatistics/PSRingsStatistics/index.htm>

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1. Използване на системата RINGS за периода 2005-2020г

Година	Общ брой за периода	От които клиентски плащания	Среднодневен брой за периода
2005г	782 736	718 456	3 094
2006г	983 273	919 607	3 902
2007г	917 537	848 569	3 641
2008г	1 094 097	1 004 616	4 324
2009г	993 375	909 898	3 926
2010г	994 254	905 020	3 945
2011г	1 056 376	958 970	4 192
2012г	1 041 068	945 177	4 115
2013г	1 027 556	927 733	4 078
2014г	1 024 489	921 115	4 082
2015г	1 015 424	913 125	4 029
2016г	970 476	867 922	3 851
2017г	988 333	887 915	3 985
2018г	1 059 515	950 092	4 255
2019г	1 113 790	1 001 719	4 473
2020г	1 017 152	913 236	4 069

Източник: <https://bnb.bg/PaymentSystem/PSSStatistics/PSRingsStatistics/index.htm>

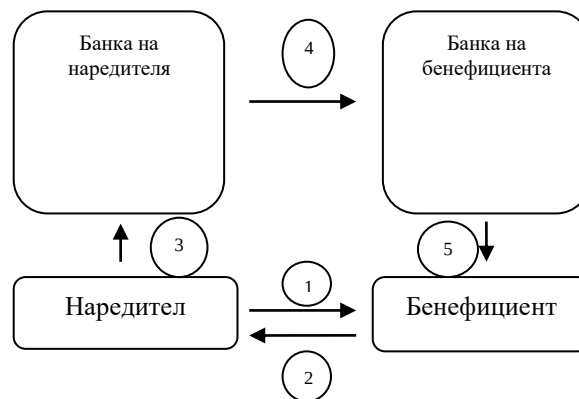
Приложение 2. Списък на участниците в системата TARGET 2

Алианц Банк България АД
Банка ДСК ЕАД
Българо-американска кредитна банка АД
Българска банка за развитие АД
Българска народна банка
Интернешънъл Асет Банк АД
Общинска банка АД
ПроКредит Банк (България) АД
Първа инвестиционна банка АД
Райфайзенбанк (България) ЕАД
ТБ Инвестбанк АД
Те-Дже ЗИРААТ БАНКАСЪ – Клон София
Тексим Банк АД
Ти Би Ай Банк ЕАД
Токуда Банк АД
Търговска Банка Д АД
УниКредит Булбанк АД
Централна кооперативна банка АД
Юробанк България АД
Спомагателна система BISERA7-EUR, оперирана от БОРИКА АД
Спомагателна система BNBGSSS, оперирана от Българска народна банка
Спомагателна система, оперирана от Централен депозитар АД

Източник: Трансевропейска автоматизирана система за брутен сетълмент на експресни преводи в реално време TARGET2:

<https://www.bnb.bg/PaymentSystem/PSTARGET2/PSTARGETList/index.htm>

Приложение 3. Технологичен процес на кредитния превод

Технология:

(1) Страните по сделката първо сключват договор за доставяне на стока или извършване на услуга

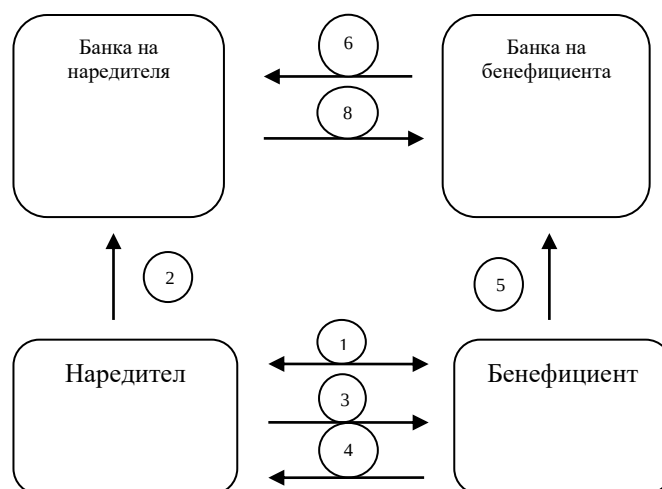
(2) Страните приемат като форма на плащане кредитния превод.

(3) След като бенефициентът изпълни своята част от сделката, платецът представя в обслужващата го банка нареждането за кредитен превод

(4) Въз основа на това нареждане, банката на платеца задължава неговата сметка със сумата, посочена в нареждането, и я превежда на банката на бенефициента

(5). Средствата се заприходяват в сметката на бенефициента от обслужващата го банка и той се уведомява за постъпването им чрез банково извлечение.

Приложение 4. Технологичен процес на директен дебит

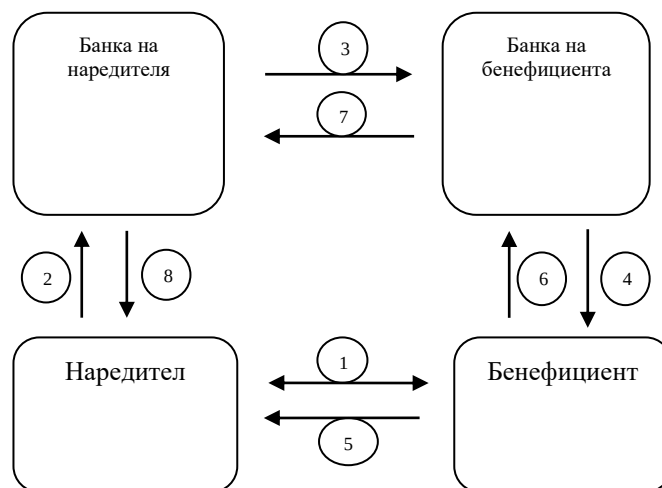
Технология:

- (1) Страните се договарят плащането да стане чрез директен дебит.
- (2) Платецът депозира в обслужващата го банка съгласие за директен дебит
- (3) Платецът изпраща копие от това съгласие до бенефициента по сделката
- (4) Бенефициентът изпълнява предварително определените в договора условия (доставка на стока или извършване на услуга)
- (5) Бенефициентът представя в обслужващата го банка преводно нареждане за директен дебит
- (6). Банката на бенефициента изпраща екземпляр от преводното нареждане до банката на платеца за инкасиране на сумата
- (7). Банката на платеца от своя страна проверява дали са спазени условията и дали са представени документите, посочени в съгласието за директен дебит

(8). Ако всички условия са изпълнени, банката на платеца задължава неговата сметка, като го уведомява за това с отчет по банкова сметка и копие от преводното нареждане

(9). В банката на бенефициента парите се заприходяват по неговата сметка и се уведомява за постъплението с отчет по банкова сметка и преводно нареждане за директен дебит

Приложение 5. Технологичен процес при акредитиви с покритие

Технология

(1) Първо се сключва договор за покупко-продажба между двете страни и се договаря видът плащане - с акредитив с покритие.

(2) Платецът депозира в обслужващата го банка нареждане за откриване на акредитив и нареждане за превод, за да се открие акредитив в полза на бенефициента.

(3) Банката на наредителя започва действия по откриване на акредитива, като изпраща до банката на бенефициента нареждане за откриване на акредитив и превод на средствата за откриване на акредитива.

(4) Акредитивът се открива в банката на бенефициента, като той се уведомява за открития в негова полза акредитив и за условията по него.

(5) Бенефициентът изпълнява условията по договора (доставка на стоки или извършване на услуга).

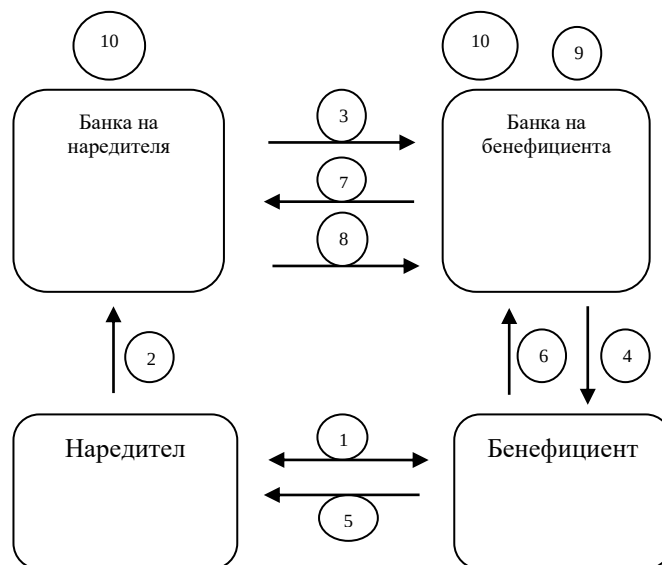
(6) След това той представя в обслужващата го банка документи, удостоверяващи факта, че той е изпълнил условията по акредитива. Банката е длъжна да провери дали условията са изпълнени и дали всички документи са

коректни, след което ако всичко е наред, превежда сумата на акредитива по сметката на бенефициента. Ако акредитивът е делим тази операция се повтаря няколко пъти. При пълното усвояване на средствата по акредитива той се счита за изпълнен и се закрива.

(7) Ако срокът на акредитива изтече, а по него все още има средства, те се връщат по сметката на платеца в обслужващата го банка и акредитивът се закрива по служебен път.

(8) Банката на платеца заприходява останалите неизползвани средствата по сметката на платеца и го уведомява за това с отчет по сметка.

Приложение 6. Технологичен процес при акредитиви без покритие

Технология на процеса:

- (1) Сключва се договор за покупко-продажба между двете страни и се договаря видът плащане - с акредитив без покритие.
- (2) Платецът представя в обслужващата го банка нареждане за откриване на акредитив.
- (3) Банката на платеца проверява кредитоспособността на своя клиент и има изключителното право да откаже откриването на акредитив без покритие. При условие че банката приеме да открие такъв акредитив, тя се задължава да гарантира плащането на задължението на платеца. Препоръчително е банката да договори с клиента си целеви кредит, който да служи за поемане на плащанията по акредитива. Банката на платеца инициира откриването на акредитива като изпраща на банката на бенефициента нареждане за откриване на акредитив и банкова гаранция.
- (4) Банката на бенефициента открива акредитива, като уведомява бенефициента за това си действие.
- (5) Бенефициентът извършва поетите по договора задължения.

(6) Бенефициентът представя в обслужващата го банка стоките документи, с които да удостовери изпълнението на условията по акредитива.

(7) Банката на бенефициента проверява депозираниите документи и дали са изпълнени условията по акредитива и ако те са изпълнени, изпраща стоките документи до банката на платеца. С това се счита, че плащането по акредитива става изискуемо.

(8) Банката на платеца проверява отново документите и ако всички условия по акредитива са изпълнени, тя превежда средствата по акредитивното плащане до банката на получателя. Ако акредитивът е делим, тази операция се повтаря неколнократно.

(9) В банката на бенефициента средствата се заприходяват по сметката на получателя и той се уведомява за това с отчет по банкова сметка.

(10) При изтичане на срока на акредитива, ако по него има неусвояна сума, банката на бенефициента го закрива без да връща сумата, тъй като акредитивът е без покритие. Също така банката на платеца няма какво да заприходява, тъй като акредитивът е без покритие и тя също го закрива.

Приложение 7. Документи, свързани с акредитивни разплащания

УВЕДОМЛЕНИЕ ЗА ОТКРИТ АКРЕДИТИВ

Дата:

№	ДО
Акредитив №	
Сума	

Чрез Клон

По нареждане на:

Валидност:

Съгласно тел./SWIFT/ писмо от дата:

Приложено, изпращаме Ви копие от посочения по-горе акредитив. Молим, потвърдете писмено получаването му. В потвърдителното писмо посочете Вашите сметки, от които да събираме нашите права, в случай, че съгласно условията, те са за Ваша сметка.

В случай, че някои от условията по акредитива не отговарят на подписания търговски договор или някои от тях не можете да изпълните, следва да влезете във връзка направо с контрагента си за съответни изменения, които да ни бъдат съобщени от откриващата чуждестранна банка.

Стоковоразпоредителните документи, изискуеми по акредитива, молим, представете не по-късно от 3 дни преди изтичането на валидността на акредитива. Те следва да са придружени от писмо, съдържащо пълния им опис и номерата на Вашите сметки, по които да отнесем получените по акредитива постъпления. Това писмо трябва да бъде надлежно подпечатано и подписано от оторизираните за това длъжностни лица.

Забележка:

Приложение: Копие от акредитива

УВЕДОМЛЕНИЕ ЗА ПРОМЯНА ПО АКРЕДИТИВ

Дата:

№	ДО
Акредитив №	

Чрез Клон

Приложено, изпращаме Ви съобщение по SWIFT / телекс / писмено от дата:

на

Следвайте инструкциите, отбелязани с "X":

☐ Отбележете промяната. Другите условия остават непроменени.

☐ Дайте ни нареждания.

☐ Вземете си бележка

Приложение: съгласно текста (стр. 1)

Лице за контакт:

Молим прехвърлете следния прехвърляем Акредитив, открит в наша полза (следвайте инструкциите, отбелязани с "X"):

186

Ние се споразумяхме, че прехвърлянето е подчинено на следните условия:

- ☐ ние ще Ви инструктираме да извършите или не съответните промени по прехвърлянето
- ☐ ние Ви оторизираме да прехвърлите същите на втория бенефициент без друго наше нареждане, освен настоящото

4) Освен ако не е предвидено друго, ще се прилага последното издание на Еднообразните правила за документарни акредитиви на Международната търговска камара. Това искане е подчинено на общите срокове и условия по тарифата на

Дата:

НАРЕДИТЕЛ: _____
(пълно наименование)
(Печат и подписи на оторизираните лица)

НАРЕДИТЕЛ:

Адрес:

Телефон:

Факс:

Лице за контакт:

НАРЕЖДАНЕ ЗА ОТКРИВАНЕ НА АКРЕДИТИВ

Молим да откриете следния акредитив съгласно действащата редакция на Еднообразните правила и обичаи за документарните акредитиви (следвайте инструкциите, отбелязани с "X"):

Вид(40A)	☐ неотменяем; ☐ прехвърляем; ☐ по суифт/телекс; ☐ писмен с телексно/суифтно предизвестие;
Сума(32B)	Валута, Сума: ☐ максимум; ☐ около; ☐ плюс/минус %;
Бенефициент(59) ¹⁾	
Банка на бенефициента ¹⁾	
Платим(41A) при(банка) - чрез	☐ Ваш кореспондент; ☐ Банката на бенефициента; ☐ ; ☐ плащане на виждане; ☐ отсрочено плащане дни след датата на
Валиден до(31D)	
Частични доставки(43P)	☐ разрешени; ☐ забранени;
Претоварване(43T)	☐ разрешено; ☐ забранено;
Срок за товарене(44C)	
От пункт(44A)	
До пункт(44B)	
Описание на стоките/услугите(45A) ¹⁾	
Цена и условие на доставка по ИНКО-ТЪР MC2000 CIF/CIP, FOB/FCA и т.н. определен пункт) (45A) ¹⁾	
Документи(46A)	Моля вижте на стр. 2/2
Допълнителни условия(47A)	
Комисиони и разноски(71B)	Всички банкови разноски в България са: ☐ за наша сметка ²⁾ ; ☐ за сметка на бенефициента; Всички банкови разноски извън България: ☐ за наша сметка ²⁾ ; ☐ за сметка на бенефициента;
Период за представяне на документи	Комисионите и разноските за потвърждаване на акредитива ☐ за наша сметка ²⁾ ; ☐ за сметка на бенефициента; Документите трябва да бъдат представени при банката, където е платим акредитива, до дни след датата на издаване на: ☐ транспортния документ; ☐ (друг документ)
Инструкции за потвърждаване(49)	Акредитивът да бъде: ☐ непотвърден; ☐ потвърден без покритие;

¹⁾ На чужд език следва да бъдат попълнени: - името и адресът на бенефициента (т.59); - неговата банка (т.41A); - стоката и условието на доставка (т.45A)

²⁾ Молим, дебитирайте със сумата на комисионите и разноските наша сметка, водена при, с

IBAN BG

Документи(46A)	☐ потвърден с покритие %; ☐ Подписана търговска фактура в ... оригинал(и) и ... копие(я) ☐ Пълен комплект .../... оригинален чист на борд плюс ... ненегоцируеми копия: ☐ морски коносамент; ☐ океански коносамент; ☐ директен коносамент(контейнерен превоз); ☐ коносамент за комбиниран(мултимодален) транспорт издаден/джиросан: ☐ на заповед на наредителя; ☐ на името на наредителя; ☐ на заповед и бланково джиросан посочващ нотифай: маркиран: ☐ навло предплатено; ☐ навло платимо на дестинация; ☐ (други маркировки – за контейнерната обработка и т.н.) ☐ Дубликат от ж.п. товарителница: ☐ CIM; ☐ (друг вид – подробно наименование) посочваща получател: с крайна дестинация (гара, място на доставка и получател): маркирана: ☐ навло предплатено; ☐ навло платимо на дестинация; надлежно подпечатана от изпращачата гара. ☐ Камбионна товарителница(копие за изпращача): ☐ CMR; ☐ (друг вид – подробно наименование) посочваща получател: с крайна дестинация(място на доставка): маркирана: ☐ навло предплатено; ☐ навло платимо на дестинация; надлежно датирана, подписана и подпечатана от превозвача. ☐ Авиотоварителница – оригинал № 3 за товара – посочваща получател: маркирана: ☐ навло предплатено; ☐ навло платимо на дестинация; ☐ (други маркировки, ако има – сума на застраховка и т.н.) надлежно датирана, подписана и подпечатана от превозвача. ☐ Спедиторска разписка ☐ във формата, установена от FIATA; ☐ (друга форма – подробно наименование) удостоверяваща получаването на стоката и изпращането ѝ: ☐ на адрес на: ☐ на неотменяемото разпореждане на: маркирана: ☐ навло предплатено; ☐ навло платимо на дестинация; надлежно датирана, подписана и подпечатана от спедитора. ☐ Застрахователна полица/сертификат издаден/джиросан: ☐ на заповед на наредителя ☐ на името на наредителя; ☐ на заповед и бланково джиросан; за фактурната стойност плюс ...%, покриваща: ☐ "всички рискове" съгласно Институтските Карго Клаузи(A); ☐ военни рискове; ☐ S.R.C.C.; ☐ T.P.N.D. ☐ Сертификат за произход, издаден от в ... оригинал(и) и ... копие(я) ☐ Сертификат за качество, издаден от в ... оригинал(и) и ... копие(я) ☐ Опаковъчен лист в ... оригинал(и) и ... копие(я) ☐ Други документи.....
----------------	--

За обезпечаване на горния акредитив:

☐ задължете наша сметка IBAN BG при Вас с

..... (сума, валута) и блокирайте сумата по акредитивна сметка;

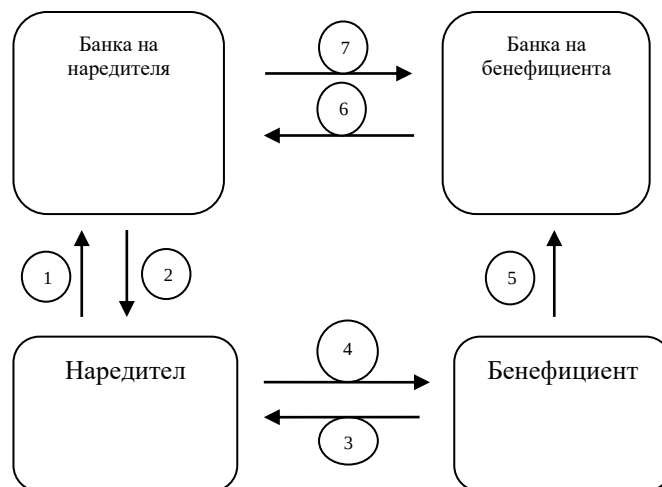
☐ е сключен Договор за откриване на акредитив/Договор за Кредит от

С настоящото Ви оторизираме при представяне на редовни документи по акредитива да извършите плащане до размер на блокираната сума/сумата на акредитива съгласно горния Договор без да изисквате допълнително нареждане от нас

Дата: НАРЕДИТЕЛ:
(пълно наименование)
 (Печат и подписи на оторизираните лица)

Източник: Предоставени от ръководството на търговска банка "Y"

Приложение 8. Технологичен процес при чекови разплащания -обикновен разплащателен чек

Технология:

- (1) Платецът представя в обслужващата го банка молба за издаване на чек.
- (2) Банката издава чекова книжка.
- (3) Бенефициентът изпълнява задълженията си спрямо своя клиент
- (4) Платецът заплаща с обикновен разплащателен чек, като го предоставя на бенефициента си
- (5) Бенефициентът представя чека в обслужващата го банка за инкасиране.
- (6) Банката изпраща чека и съобщение за инкасирането му до банката на платеща.
- (7) При наличие на необходимия авоар по сметката на платеща банката на наредителя превежда средствата до банката на получателя, плащането се извършва, за което банката на наредителя го уведомява с отчет по банкова сметка.
- (8) Банката на бенефициента заприходява средствата по неговата сметка и го уведомява с отчет по банкова сметка.

**Приложение 9. Въпросник към служителите в счетоводните отдели на
търговски банки "X", "Y", "Z".**

Уважаеми колеги, моля да ми отговорите на няколко въпроса, свързани със счетоводното отразяване на безналичните плащания в търговската банка, в която работите. Моля, посочените свободно вашите виждания по формулираните въпроси, като отговорите ви са ми необходими във връзка с мой академичен проект. Банковата конфиденциалност ще бъде спазена, като в изследването ми няма да се споменава името на търговската банка.

Благодаря ви за помощта!

1. *Как е организирано аналитичното отчитане в търговската банка по отношение на безналичните разплащания? Срещате ли или имате ли някакви проблеми с тази организация и ако отговорът е положителен- какви?*

.....

2. *Имате ли обособени/ писмени процедури по отношение на всяка една форма на безналичните разплащания?*

.....

3. *Имате ли обособени/ писмени процедури по отношение на специфични банкови платежни операции, като например запор на сметка или грешни операции?*

.....

4. *Бихте ли посочили основните действия, които трябва да предприемете, ако се установи, че при безналично плащане има грешка, която е по вина на търговската банка?*

.....

5. *Използвате ли транзитни сметки при счетоводното отразяване на някои от формите на безналичните плащания?*

.....

6. *Използвате ли извънбалансово отчитане при някои по-сложни форми на безналични плащания, като например акредитив или чекове?*

.....

7. *Бихте ли описали основните действия, които се предприемат, ако се установи, че клиентът има надвишен лимит по карта?*